

ÓTHON A VILÁGBAN

Honismereti könyvsorozat

Szerkeszti:
Fogarasy Attila

„Megjártam a hadak útját...”

Vörösváriak a XX.
század vérzivataráiban

Pilisvörösvár Város Önkormányzata
Pilisvörösvár
2016

Szerkesztette:
Fogarasy Attila

Lektorálta:
Dr. Szabó Dezső
történész

Szövegét gondozta:
Szeitz Teodóra (magyar)
Tóth Zsuzsanna (német)

ISBN 978-963-12-5273-6

*Megjártam a hadak útját,
Nem tartottam lovam száját!
Nem tartottam lovam száját,
Most siratom magam baját.*

*Harcoltam én a hazáért,
Istenért és szabadságért.
Búval eszem most kenyerem;
Bujdosó lett énbőlőlem.*

*Búval vagyok bővelkedő,
Sok nyomorúság-szenvedő.
Elbagylak én, áldott haza,
Nem láthatlak soha, soha!*

*Harcoltam én a hazáért,
A haza szabadságáért,
Most bujdosás a kenyerem:
Sós a könnytől, mikor eszem.*

(Kuruc kesergő)

Szakmai előszó helyett

Fontos, hiánypótló olvasmányt tart az érdeklődő olvasó a kezében, s ezt nem csupán a „magas tudományok” bérceiről letekintő perspektíva mondatja fel kötelező leckeként a „szakemberrel”. Felgyorsuló világunkban ugyan egyre több lehetőség áll rendelkezésünkre közös múltunk aprólékos megismerésére, de a modern technika sem mindenható, s legfőképpen nem pótolja a megélt történelem tanúságtételét. A társadalomtudományok forrásai között az elmúlt néhány évtizedben egyre nagyobb szereppel bírnak a személyes jellegű források, az interjúk, az emlékiratok, a naplók, a magánlevelek és fotók. Ezt a történettudomány ma előszeretettel nevezi „oral history”-nak, elbeszélte történelemnek. Voltaképpen azonban nem új felfedezésről van itt szó. A rádió, televízió és számítógép előtti korban gyakran nagyapa volt az, aki hosszú téli esteiken, a kemence elé összegyűlt családtagoknak a történelmet elmesélte. Tőle tudták meg, milyen is volt Kossuth Lajos zászlaja alatt indulni a szabadságharcba, véres vízben gázolni a Piave folyóban, fogvacogtató hidegben megbújni egy rideg lövészárokban valahol a végtelen orosz síkságon...

Ma számítógépes szimulációk segítségével idézzük fel a múltat, rekonstruáljuk aprólékosan a rendelkezésünkre álló források alapján, és jelenítjük meg 3D-ben. S mégsem vagyunk képesek ezzel generációk történeti tapasztalatainak átadását helyettesíteni, egy-egy emberi sorson belül az élettörténetet meghatározó és az életpályának jelentőséget adó események sorát. Egy-egy személyes beszámoló olyan eseményekről, amelyeket a mesélő maga élt meg, megannyi apró képszilánk, amelyek egyenként talán elvesznének az óriási történelmi tablón, azonban együtt, egy képpé összerakva megdöbbenő közelségbe hozzák a múltat.

Mindennek a szűkebb, helyi közösség számára még egy fontos funkciója van: az emlékezés, az értékek és a veszteségek feldolgozásának

feladata, majd beépítése a közösség saját mítoszába, közösségi identitásába. Sorsközösség a velünk együtt élt, halt rokonokkal, barátokkal, társakkal. Az ő hőstetteik, de adott esetben az ő gyarlóságuk felvállalása is.

Jelen könyv szerkesztője mindezzel tisztában van. Évek hosszú során át gyűjtötte és őrizte e vallomásokat, amelyek éppolyan különbözőek, mint a mögöttük felsejlő személyek, mégis ugyanazon nyelvet beszélnek, s ugyanazon végső emberi igazságokra mutatnak rá. E sorok írója számára pedig az világos, hogy tiszteletlenség lenne „szakértenie” ezeket a szövegeket. Nem csupán a történeti objektivitás követelményei miatt, hanem mert ezek a személyes sorsok immár nemcsak az őket megélt személyeké, de maguk is történelmi forrássá váltak, s így meg nem változtathatóak, csak megismerhetőek.

Tiszteletteljes főhajtással ajánlom őket minden érdeklődő figyelmébe!

Dr. Szabó Dezső

A szerkesztő előszava

2014 júliusában, a Nagy Háború kitörésének 100. évfordulóján ötlött fel bennem először a gondolat, hogy össze kellene gyűjteni a Vörösvári Újságban megjelent azon visszaemlékezéseket, interjúkat, cikkeket, amelyek a hátunk mögött lévő roppant nehéz és sötét drapériájú évszázad sors- és lélekfordító időit, vérzivataros eseményeit idézik meg a személyes átélés hitelességével. „Szóljon az én könyvem arról, amiről nem fognak tudni a jövő történetírói, mert azt át kellett élni” – mondhatnám Tormay Cécile-nek, a „Bujdosó könyv” szerzőjének szavaival. A személyes történelem átélője, bár nem ismerheti úgy az összefüggéseket, mint egy történész, sohasem torzít olyan mértékben, mint a hivatalos történetírás, amely egyszerűsít, sűrít, általánosít, és olykor-olykor szándékosan ferdít és befolyásol is. A kisemberek vérrel, könnyel, izzadsággal írt mindennapi történelme megszenvedett igazság. Ha a történetírás nem mutat velük egy irányba, ha hallgatni kell a személyes tapasztalatokról, emlékekről, ha a családi történelem nem adható tovább az utódoknak, mert ők pont az ellenkezőjét tanulják az iskolában, akkor baj van azzal a társadalommal. Én életem felét egy ilyen elhallgatott személyes történelmű, bajban lévő társadalomban éltem le.

Nemzedékemet sokként érte a rendszerváltozás táján, hogy megismerhettük elhallgatott, elferdített, elhazudott múltunkat.

Ezt a megrendülést éltem át akkor is, amikor idős vörösvári embereket kértem arra, hogy beszéljenek a háborúról, a Don-kanyarról, a fogásgról, a szovjetunióbeli kényszermunkáról, az ötvenes évek fojtó légkörű éveiről, vagy éppenséggel 1956 tág tüdejű, feledhetetlen napjairól.

A múlt előbújt a hallgatás fala mögül, és mélyen a szemembe nézve beszélni kezdett...

1996-tól kezdődően jelentettem meg a városi újság hasábjain interjúimat e vérzivatarok szemtanúival, át- és túlélőivel, hiteles krónikásaival

és a megemlékezéseket azokról, akik áldozataivá, hősi halottaivá lettek e borzalmas korszakoknak.

Ezek az írások a „Személyes történelem” rovatban jelentek meg. Idővel mások is jelentkeztek hasonló témájú interjúkkal, cikkekkal, sőt, visszaemlékezések, fotók is érkeztek a szerkesztőség címére.

Mindig is tudtam, hogy ezek az írások a gyorsan feledésbe merülő, hírértéküket veszítő, elavuló cikkek mellett kevésbé foszlékony újságírói szövegeket, mondhatni gyöngyszemeket jelentenek, s komoly értéket képviselnek majd a jövőben is. Mégis, amikor összegyűjtöttem ezen írásokat egy kötetbe, hogy egy tömbben maradandóbban hirdessék a vörösvári emberek szívósságát, túlélési képességét, embertelen korszakokban is csodáltnivaló emberségét, eget-földet rendítő tragédiákban is rendíthetetlen hűségét hazájuk iránt, magam is meglepődtem, milyen drámai anyagot kaptam.

Végigolvasva a húsz évnyi interjút, riportot, visszaemlékezést, bizony sokszor újra megrendültem a nehéz sorsokon, szörnyű tetteken, hihetetlen nehézségeken.

Bízom benne, hogy a valódi, azaz a személyes múlt megismertetésén túl egyszersmind komoly intelmet, tanítást is hordoznak ezek az írások az utánunk következő nemzedékeknek: ha meg is bolondul az egész világ, emberségünket, hitünket és hűségünket soha nem szabad elveszítenünk, mert különben semmi értelme nincs, hogy a világon vagyunk...

E kötettel ugyanakkor szeretnénk kegyeletünket is leróni és tisztelegni a vörösvári áldozatok előtt, akiket elpusztított, megcsonkított, testi-lelki rokkanttá tett a XX. század.

Sokan megjárták a „hadak útját” városunk lakói közül, és sajnos közülük a legtöbben már nincsenek velünk valóságosan. Interjúalanyaim nagy része is már örök, nyugodt álomra szenderedett, és nem bántják őket többé álmukban a háborúban átélt borzalmas képek... De erejük, hitük, példamutatásuk továbbra is velünk van, és erősít minket; számítnunk rájuk a jövőben is... Ha szükségbe-ínségbe jutunk, bizton megsegítenek majd ők, mint a monda szerint egykoron Csaba királyfi, mikor a Csillagösvényen, a Hadak útján fölrobogott hun vitézeivel, hogy a szegény székely nép ellenségeit elűzzék...

Végezetül álljon itt néhány mondat a kötet szerkesztési elveiről.

A könyv első részében tesszük ismételtlen közzé – részben frissített, kiegészített fotóanyaggal – a Vörösvári Újság fennállásának húsz éve alatt megjelent, a XX. század történelmével fogalkozó, javarészt a „Személyes történelem” rovatban megjelent írásokat – négy nagy téma köré csoportosítva:

- I. Világháborúk, hadifogság, málenkij robot
- II. Szemelvények Juth Károly önéletírásából
- III. Rákosi-kor, forradalom és szabadságharc
- IV. Vitézek

Az egyes fejezeteken belül az újságban való megjelenés időbeli sorrendje szerint következnek a cikkek.

A kötet második részében olyan korabeli dokumentumok, fotók, levelek kaptak helyet, amelyek túlnyomó részét még soha sem publikálták. A legértékesebb ezek között Kralovich Gyula szerbiai harctéri naplója, amelyet ma már a Hadtörténeti Levéltárban őriznek.

Igyekeztem minél több fotót összegyűjteni az I. világháborúból, ezzel pótolva az élményanyag szűkösségét. Jómagam sajnos egyetlen egy olyan idős emberrel sem készítettem interjút, aki megjárta a Nagy Háború poklát. Amikor még könnyen megtehettem volna, fiatalember voltam, és a múlt még cseppet sem érdekelt..

Talán ezzel a gyűjteménnyel törleszteni tudok valamicskét az egykoron élt embereknek, a megélt, igaz sorsoknak.

Pilisvörösvár, 2016. március

Fogarasy Attila
szerkesztő

Személyes történelmünk

I.

Világháborúk, hadifogság, málenkij robot

Interjúk, cikkek a Vörösvári Újságban
1997-2015.

A Hősök könyve

Befejezéséhez közeledik a Hősök könyvének szerkesztése. A könyv a világháborúk vörösvári áldozatainak állít emléket. Elkészülte után a könyvet a plébániatemplomban lehet majd megtekinteni.

Magyarországon mind ez ideig nem vették számba, hányan is pusztultak el a II. világháború poklában. Nem tudja senki, hány katona esett el a frontokon vagy halt meg sokszor iszonyatos körülmények között a hadifogolytáborokban, hány civil áldozatot szedett a hátszágban a háború, és később a „málenkij robot” idején hányan nem tértek vissza otthonukba. Mint ahogy az sem tudható, hogy a háborúban szerzett végzetes lelki vagy testi sérülések, betegségek következtében hány ezer tizezer emberünk halt meg mindössze néhány évvel a nagy világégés után.

Halottainkat csak becsülni tudjuk, de – belegendolni is iszonyú – akár több százezret is tévedhetünk. Csak valószínűsíthető, hogy körülbelül egymillió honfitársunk vált a háború közvetlen áldozatává. Egyes szakértők szerint ennél jóval többre, mintegy másfélmillióra tehető a számuk. Közülük félmillióan a náci haláltáborokban pusztultak el. De a Holocaust iszonyatán túl is rengeteg civil áldozata volt ennek a háborúnak.

Hősök voltak a katonák, akik fegyverrel a kezükben, ajkukra fagyott „Hurrá!”-val estek el roham közben a tüzet és acélt okádó ellenséges vonalak előtt, vagy végsőkig elcsigázva, erejükvesztetten dőltek el visszavonulás közben a végtelen orosz hómezőkön – elmjük utolsó fellobbanásával szüleikre, szeretteikre, hazájukra gondolva. De hősök voltak azok a civilek is, akiket fegyvertelenül, végsőkig kiszolgáltatva, sokszor megalázva és meggyalázva, a bombák sívítása között a vizeletszagú óvóhelyeken, félelmek és remény közt vergődve ért el végzetük, vagy akiket az erőltetett menetből kihullva az árokparton sárral kevert vérrel jelölt meg a szörnyű halál.

A korábbi évtizedekben politikai okok miatt szó sem lehetett arról, hogy halottainkat számba vegyük. Sőt, még csak nem is volt ildomos szót ejteni a második világháború áldozatairól. Emlékezzünk csak vissza, még a hetvenes években is milyen nagy szenzációt keltett Moldova György könyve a II. Magyar Hadsereg doni katasztrófájáról, az ott elpusztult kétszázezer katonáról. Az meg egyenesen őrültség lett volna, ha valaki az után kezdett volna érdeklődni a szovjet hatóságoknál, hogy hányan haltak meg a fogoly- és kényszermunkatáborokban.

A Hősök könyve

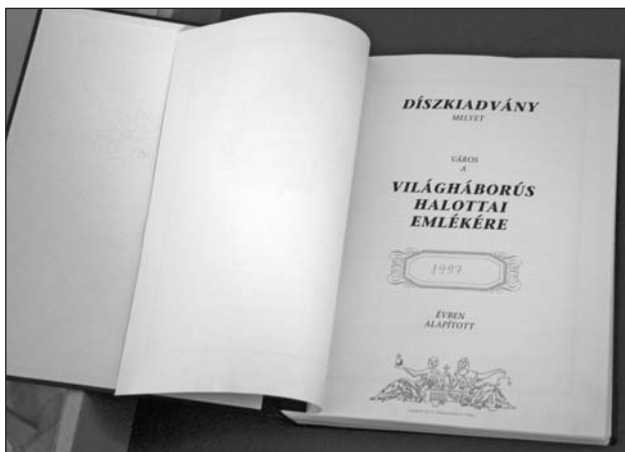
A halottakat, halottainkat pedig számba kell vennünk. Ők hozzánk tartoznak, s mi tartozunk nekik.

Pilisvörösváron hamarosan elkészül a Hősök könyve, amely a II. világháború vörösvári áldozatainak állít méltó emléket. Az egyetlen példányban készülő, kézzel írott, díszes kötésű könyv minden egyes oldala mementó: egy-egy elesett katona vagy civil áldozat nevét, születési adatait, halálának körülményeit, sírjának helyét tartalmazza, és egy fényképet a halottról, akit mi, az utódok hősként tisztelünk.

A katonák adataihoz odakerül az is, hogy mikor és milyen alakulathoz vonultak be, és hogy hol volt az utolsó, végzetes bevetésük.

Az adatok persze sokuknál hiányosak. Nem tudja senki, mikor estek el, hol nyugosznak, hol tűntek el... Életük utolsó, végső szakaszát néma csend borítja...

Sajnos, lehetnek olyanok is, akik be sem kerülnek majd a könyvbe. Mert nincs már, aki emlékezzék rájuk. Szeretteik, rokonaik, ismerőseik meghaltak, s a kollektív emlékezet nem őrizte meg a nevüket. Arcuk,

A könyv címlapja

miként a sírban is, azonképpen embertársaik romlandó emlékezetében is szétporladt. Nyugodjanak ők is békében, az ismeretlenek, valaha volt embertársaink.

Jelenleg több mint 150 hősi halottról tudunk. Az ő nevük hamarosan bekerül a könyvbe, amelyet augusztus 16-án dr. Takács Nándor székesfehérvári megyés püspök úr szentelt fel a plébániatemplomban. A kutatómunkát, az adatok összegyűjtését Grószné Krupp Erzsébet polgármester felkérésére a Nyugdíjasok Klubja végezte Krammer Jánosné irányításával. Tőle vette át az önként vállalt feladatot Angeli Mártonné, a klub új elnöke. Az adatok összegyűjtésében kiemelkedő szerepet vállalt Peller István. Köszönjük áldozatos munkájukat.

A következő lépésben át kell vezetni az adatokat a felszentelt könyvbe. Ezt a munkát most a Polgármesteri Hivatalban végzik. Elkészülte után a Hősök könyvét a templomban fogják kiállítani. Az adatgyűjtés azonban nem zárul le, a könyvbe utólag is be lehet majd fűzni lapokat.

A Hősök könyve méltó emléket állít Vörösvár hőseinek, s egyben súlyos jel és üzenet a számunkra: ne hagyjuk, hogy a gyűlölet, a kapzsiság, a hatalomvágy éket verjen emberek, népek, országok, világok közé, ne hagyjuk, hogy az elkövetkezendő évszázadban újabb és újabb könyveket kelljen felszentelni ember- és lélektisztító háborúk után.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 1997. október)

Dr. Réthy Zoltán

Hősök napja

*Ma hősi szívről, hősi vérről
Regét regél a cserfalomb,
Ma megtanulhat imádkozni,
Ki imádságot sohse mond.
Ma nincsen sváb és nincsen tót se,
Ma mindenki büszkén magyar,
Ma értjük egymást s hogy e föld az,
Mely ápol s egykor betakar.*

Megjegyzés: Ma a plébániatemplom sekrestyéjében őrzik az időközben két kötetesre bővült, mindkét világháború hőseinek nevét felsoroló Hősök könyvét. (a szerk.)

A katona búcsúlevele

Április közepén Németországból, Schwaikheimből a következő levél érkezett szerkesztőségünk címére:

Tisztelt Fogarasy úr, tisztelt Szerkesztőség!

Mint ismeretlen volt pilisvörösvári lakos írok maguknak. Volna egy kérésem, ha lehetséges, szeretném a mellékelt levelet a Vörösvári Újságban anyák napjára megjelentetni. A kedves bátyám írta, mikor a frontra ment.

Én Bruckner György vagyok. Apám templomszolga volt. Én 1946 óta itt lakom, Németországban.

Üdvözetemet küldöm egész Vörösvárnak.

Maradok mély tisztelettel:

Georg Bruckner György

Íme a mellékelt levél:

Kelt levelem Kőszeg, 1942. IX. 10.

Kedves Szüleim!

Bizonyára nem jó örömmel írom néktek alábbi soraimat, mert idáig mindig bíztam és reménykedtem abban, hogy szabadságot kapok. De a kocka megfordult. Mert voltak olyanok, akik kaptak szabadságot, és nem jöttek vissza, és olyan is, aki megszökött, meg loptak is, meg ehhez hasonló dolgokat csináltak. Úgyhogy most már nem bíznak senkiben sem. A századparancsnokunk kijelentette, hogy szabadságot kivétel nélkül senki sem kap. Voltak olyan pimaszok is, hogy megbízták őket avval, hogy elmenjenek a postára, hogy hozzák el a pénzt meg a csomagokat, és ők elkobozták meg felbontották, de megárták csúnyául. De mi mit értünk evvel, annyit, hogy elvették a többi becsületes ember becsületét és szabadságát. S így szomorúan és fájó szívvel kell ideírnom keserves betűkkel, hogy nem jöhetek haza.

Én eddig a csomagokat megkaptam mind, amit idáig küldtetek. A búcsúból is, de az a csomag nagyon gyanús volt nekem, mert énszerintem fel volt bontva. Volt benne egy kuglóf, a mákos beigli volt olyan darab, mint a tenyerem, és vagy tíz darab piskótaszület. Más egyéb nem volt benne. Levél nem volt benne, amire nem gondoltam, mert írtam nektek, hogy otthon mi újság. Lebet, hogy ti írtatok, és én nem kaptam meg. Én na-gyon meg vagyok elégedve ed-

Bruckner József

dig, amit küldtetek, amit nem is vártam és nem is érdemeltem meg. Sokszor rossz voltam, és megbántottalak titeket, meg bajt csináltam. Most, amikor rendes, becsületes életet kezdtem élni, és rendbe és helyre akartam hozni azt, amit elkövettem. Ez csupa véletlenség-ből történt evvel a ruhával, amelyekkel hazagyöttem, azt az egyik óbudai munkás barátomtól vettem. És azt ő lopta. Ami-re én nem is gondoltam. Én nem gondoltam arra, örültem, hogy olcsón tudtam venni, és közben beleestem a csapdába. De mikor besoroztak katonának, kegyelmet kaptam, amiről írást is kaptam, ami meg is van.

Itt, a laktanyában nekem most jó dolgom van. A kiképzésnek már vége. Most itt dolgozom a cipészműhelyben délután. Délelőtt pedig a kőszegi Jurisics várban dolgozom a kertben. Igaz, nem nagy kedvvel, mert mindig csak hazagondolok. Mert nekünk azt mondták, hogy ha vége lesz a kiképzésnek, kapunk szabadságot, de mivel a legtöbb nem jött vissza[mégsem kaptunk]. 8-ból csak 3 ember jött vissza. És most az ember úgy van itt, mint egy bolond. Mindig csak hazagondol. Az esze nincs máshol, mindig csak otthon. Úgy, mint én is élvezem az otthonot, a hazai, otthoni barátokat, a vasárnapi szórakozást, amiről azt hiszem, én már örökre lemondhatok. Az otthonomról, hogy még egyszer viszont-lássalak benneteket, és még egyszer megkóstoljam az édesanyám

főzte jó ételét és az ő sütötte kenyerét. Az otthoni jó gyümölcsöt. Nem hallom többé az édesanyám hangját, nem látom többé a jóságos arcát, két dolgozós kezét, amivel sokszor megvert, de amit meg is érdemeltem. Az édesapámnak, akire sokat gondolok, nem hallhatom már többé a jóra intő szavát, amire én sokszor nem hallgattam, de megbántottam nagyon. Nem látom többé testvéreimet, a rokonságot, a templomunkat. Fájó, szomorú szívvel búcsúzom tőlük.

Búcsúzom tőletek is, kedves Szüleim. A Tercsitől, kedves testvéreim-től és az összes rokonságaitól, a szomszédoktól, jó barátaitól, a Kántor úrtól, Plebános úrtól és sok mindenkitől, az egész falutól.

Kedves szüleim, ne haragudjatok rám. Tudom, hogy otthon nagyon rossz és nehéz a helyzet, igaz, hogy nem követelhetek semmit sem tőletek, mert nem érdemlem meg, egyrészen nehezen tudtok küldeni. De hogy ha már nem jöhettek, megkóstolnám még egyszer az otthoni sülttétől, és egy kis gyümölcsöt. Lehet, hogy csoda történik, és az Isten megsegít, de remény nincs rá, azért kérném, ha nem haragusztok rám, és jó szívvel külditek, egy kis zsebpénzt. Mert jövő héten 18-án, csütörtökön vagy pénteken indulunk innen, Kőszegről a menetszáradunkhoz. Tehát kedves Szüleim, ha jó szívvel vagytok hozzám, ne feledkezsetek meg róla, és imádkozzatok értem, hogy újra viszontláthassuk egymást. Én sem feledkezem meg rólatok, imádkozni fogok sokat, hogy Pilsvörösváron vi-szontlássuk egymást.

Sokszor csókollak, és küldöm üdvözlétemet mindenkinek:

Jóska

Ez a levél búcsúlevél. Írója elbúcsúzik édesanyjától, édesapjától, testvéreitől, rokonaitól, ismerőseitől, leltárt készít életéről, megbánja bűneit és bocsánatot kér szüleitől. Ő még nem tudja – csak félelemmel telt szívvel érzi –, hogy ez a levél valóban az utolsó híradás, az utolsó életjel, amit küldhet magáról.

Egy héttel később Bruckner József elindult a doni frontra. Szülei és testvérei soha többé nem hallottak róla, még egy lapot sem kaptak tőle. Egyike lett azon sok tízezer szerencsétlen sorsú magyar katonának, aki 1943 januárjában a szovjet csapatok ellentámadása során pusztult el a Don-kanyarban. Földi maradványait valahol egy tömegsír rejtheti magában a végtelen orosz mezőkön.

Szülei – miután nem kaptak tőle életjelet – a Vöröskereszt segítségét kérték feltalálására. 1944. január 12-én kapták meg a választ: „Bruckner József 1943. január-februárban eltűnt a Don-kanyarban.”

Az életben maradtak, a család többi tagjának sorsa sem volt könnyű a második világháború poklában és az azt követő „igazságtétel” során.

Bruckner József, az édesapa templomszolga volt Vörösváron. A háború befejezésekor, amikor a magyarországi németeket kollektív bűnösök-nek nyilvánították, nagyon meghurcolták. Összetévesztették ugyanis egy Bruckner József nevű rokonával, aki a Volksbund tagja volt. Életét a tragikus sorsú Ács Lajosnak köszönheti, aki kiszabadította őt a verőlegények karmaiból, és azt a tanácsot adta neki, hogy jobb lenne, ha a kedélyek lecsillapodásáig Németországba menne. Bruckner József megfogadta a tanácsot, és egész családjával együtt Németországba emigrált, nem várta meg, hogy agyonverjék vagy kitelepítsék.

Az öt fiútestvér közül György – aki a levelet eljuttatta hozzánk – egy évig volt hadifogságban, de szerencsésen hazatért, ahogy Rudolf is, aki szintén katona volt. Rudolf ma Klosterreichenbachban él, László, a negyedik fiútestvér Schwaikheimben. (Ferenc, az ötödik fiú gyermekkorában halt meg.) A két leánytestvér közül Teréz már nem él. Németországban halt meg.

A családból egyedül Anna maradt itthon, őt nagyon marasztalták annak idején a vörösvári rokonok: „Ha mind el is mentek, legalább őt hagyjátok itt nekünk!” Annát akkoriban más is marasztalta: egy jóképű fiatalember, aki később a férje lett...

Vajda Sándorné, Annus néni ma Pilisvörösváron, a Tompa Mihály utcában lakik. A család történetét ő mesélte el nekem.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 1998. május)

„Bajtárs, segíts!”

A 32. gyalogezred a Don-kanyarban

Tisztelni kell öregjeinket. Sokat megéltek, sokat tapasztaltak. Gyerekkoruk és ifjúságuk éveit beárnyékolta a háború, megkeserítette a nélkülözés, életük derekán a Rákosi-korszak szűk levegőjétől, embert taposó világtól szenvedtek. A sok megaláztatás, lélekcsereelő próbatétel után is itt vannak ők köztünk, sajnos egyre kevesebben, de akik még vannak nekünk, tanítanak minket. Mi az, amit tőlünk tanulhatunk? A legfontosabbat: hogyan lehet embernek megmaradni az embertelenségben.

Rovatunkban olyan vörösváriakat szólaltatunk meg, akik megjárták a XX. század poklait, személyesen élték át azokat a történelmi eseményeket, amelyekről mi, fiatalabbak csak a történelem-könyvek lapjain olvashattunk. Most mesélnek nekünk. Az igazat mondják, nem csak a valódit. Mi leülünk melléjük és hallgatjuk őket. Ők a mi igazi tanítómestereink.

Müller István 1940. február 1-jén vonult be a hadseregbe tényleges katonai idejét letöltendő. Ebben az évben csatolták vissza Magyarországhoz Erdély egy részét, s a 23 éves újonc katona ott menetelt az ősi magyar vidékre bevonuló seregben. A következő évben a megszálló csapatokkal megjárta a Délvidéket is.

1941 októberében szerelték le. Nem sokáig örülhetett azonban a civil életnek, ekkorra már Európában javában dúlt a háború, az orosz fronton is dübörögtek a fegyverek. 1942 januárjában ismét behívták őt alakulatához, a 32. gyalogezred 1. zászlóaljához.

Ebben a zászlóaljban annak idején 18 vörösvári szolgált. Közülük ma már csak hárman tudnak mesélni a II. magyar hadsereg doni katasztrófájáról: Müller István és Bruckner Sándor, ők ma is Vörösváron élnek, valamint Pálfalvy János, akit az Amerikai Egyesült Államokba vetett a sors. A többiek sajnos már nem élnek, közülük nyolcan hősi halált haltak a fronton. Nevüket a Hősök könyve őrzi.

Müller Istvánt, Pista bácsit, aki ma már 82. életévét tapossa, március

első, tavasszal csalogató napjaiban kerestem fel, hogy doni élményeiről és az utána következő orosz fogság hosszú éveiről kérdezzem őt.

– *Pista bácsi, mikor indult el a frontra?*

– 1942 júniusában. Esztergomban vagoníroztak be minket, kilenc napig tartott az út Kurszkig. Ott találkoztunk először a háborúval, mert épphogy megérkeztünk a városba, egy hatalmas légitámadást kaptunk a

Vörösvári 32-ek a frontra indulás előtt. Álló sor: Schäffer István, Bruckner Sándor, Müller István, Bellovits Ferenc, Kellner Márton. Ülő sor: Manhertz Mihály, Manhertz György, Fogarasi János, Kaizer János

nyakunkba. Kurszkból gyalogszerrel indultunk tovább a Donhoz, ahová 5-6 napi gyaloglás után érkeztünk meg. A német csapatokat váltottuk itt le. A 32. gyalogezred egy 12 km hosszú frontszakasz védelmére kellett hogy berendezkedjen a folyó mentén. Egy-egy kilométerre kevesebb mint száz emberünk jutott. A front mélységben nem volt tagolva: egy futóárok, időnként bunkerokkal, és semmi más...

– *Mikor került sor az első komolyabb összecsapásra?*

– Nem kellett rá sokáig várni, a megérkezésünk utáni reggelen egy kisebb orosz csapat támadott meg minket. Csendben, feltűnés nélkül közeledtek, azt hittük róluk, hogy a mieink, még nem volt semmilyen

tapasztalatunk az ellenség szokásairól. Még jó, hogy belenéztem a távcsövembe. Hát, látom ám, hogy mindegyiküknek dobtáras géppisztolya van! Hú, mondom, itt baj van! A magyar bakáknak ugyanis csak pus-kájuk volt, géppisztolyuk nem, főleg nem dobtáras, az az orosz hadsereg jellegzetes fegyvere volt. Riasztottam a többieket, és tüzet zúdítottunk a támadókra. Az ötven-hatvan fős ellenséges csapatot gyorsan visszavertük. Halottak és sebesültek mindkét oldalról voltak. A zászlóaljparancsnokunk ekkor kapott tüdőlövést. Nagyon rendes ember volt, meglátogattam őt később a tábori kórházban. Súlyosan sebesülten is az embereiért aggódott. Máig nem felejtettem el a szavait: „Fiam, mondd meg a bajtársaknak, nem hősi halottak kellene, hanem élő hősök!”

– *Olvastam, hogy a II. magyar hadseregnek nem volt téli felszerelése. Igaz ez?*

– Hogy ez az egész hadseregre igaz volt-e vagy sem, azt nem tudhatom. Mi mindenesetre megkaptuk a téli felszerelést. Én magam vételeztem fel, ugyanis én voltam a zászlóalj vételezője. Kelltt is ám a báránybőrből készült ujjatlan bekecs a köpeny alatt és a plusz pokróc, mert volt úgy, hogy -48 fokot mértünk a lövészárookban. Még ennél is hidegebbet mértünk egyszer – ez már a fogságban volt – a finn határ mellett, itt a szesz hőmérő -52 fokot mutatott.

– *Hogyan teltek a napjaik a fronton?*

– Elég csendesen. Nagyobb támadások ritkán voltak. Vállalkozásokra, fogolyszerezési akciókra persze időről időre sor került. Aki átment a túlsó partra, és foglyot ejtett, szabadságot kapott jutalmul. Emlékszem, Fogarasi Jancsi is benne volt egy ilyen vállalkozásban. Mivel sikerrel járt, néhány nap szabadságra mehetett, pont akkor, amikor az oroszok Urivnél áttörték a frontot. Így meg is úszta a visszavonulás borzalmait... Ez 1943. januárjában történt.

– *Hogyan élte meg azokat a napokat?*

– A támadás 13-án kezdődött. Félelmetes és mindent elsöprő volt a roham. Egész nap remegett a föld az ágyúzástól és a bombázástól. A Don jegén ezernyi és ezernyi orosz katona özönlött át, elsöpörve az állásainkat. Ott ellenállni nem lehetett. Menekült, ki ahogy tudott. Én a vonattal (a felszerelést, ellátmányt szállító szekerekkel, szánkókkal) igyekeztem nyugat felé. A szánkókon rum is volt, amit a katonák kávé-

jába szoktunk beletenni, hogy felmelegedjenek. Most azonban – ha csak hozzájutottak – nyakló nélkül itták az átfagyott, szomjas és elcsigázott menekülőket az italt. A rum átmelegítette, elbódította őket, leültek vagy lefeküdtek a hóba, és ott fagytak meg. Sok bajtársamat láttam így meghalni. Emlékszem, egyszer, amikor megálltunk, odaállítottam egy őrt a rumos hordókhoz, hogy ne legyen semmi baj. Nem telt bele negyedóra, az őr is teljesen részeg lett, úgyhogy utána bajlódhattam vele, nehogy felüljön menet közben a szánkóra, mert ott fagyott volna meg. Visszavonulás közben többször bekerítettek, majd január 17-én el is fogtak minket az oroszok – lehetünk úgy ötvenen. Szerencse a szeren-csétlenségben, hogy egy olasz csapat támadt ránk, elkezdtek minket vadul löni – látván a szekereket és szánkókat, azt hitték, hogy az oroszok utánpótlása vagyunk. A zűrzavarban aztán sikerült kereket oldanunk.

– *Meddig tartott a visszavonulás?*

– Nemigen lehet azt visszavonulásnak nevezni, fejvesztett, kétségbeesett menekülés volt, szerencsés ember volt, aki túlélte. Akkorra már a katonai eskünk alól is felmentettek minket, megmondták, cselekedjen mindenki a legjobb belátása szerint. Két-három hétig tartott ez a „halálfutás”.

– *Mit ettek ez idő alatt?*

– Amit éppen találtunk az útba eső házakban: mézet, savanyú káposztát, sózott gombát, répát. Nem voltunk válogatósak. Végül is Nyezsinnél ért véget a nagy futás. Ott volt a gyűjtőhely, ott kellett jelentkezni mindenkinek, máskülönben szőkevénynek minősítették. Ekkor aztán újra megalakították az alakulatokat, újraszervezték a hadsereget. Jány Gusztáv, a hadseregarancsnok is megszemlélte a maradék csapatokat. Helikopteren érkezett, s dörgő hangú beszédet tartott nekünk: „A hómezőn fogtok elpusztulni – harsogta –, amiért meghátráltatok az ellenség előtt.”

– *Milyen harcokban vettek részt a doni vereség után?*

– Frontharcokban már nem vettünk részt, német csapatok vették át a helyünket. Minket partizánvadászatra osztottak be. Ez a szó szoros értelmében vadászat volt. Mi voltunk a hajtók. Mentünk az erdőben, és igyekeztünk minél nagyobb zajt csapni. Még énekeltünk is: „Ezt a kerek erdőt járom én...” A partizánokat pedig szépen belehajtottuk a németek

karjaiba. Azok meg kíméletlenül lemészárolták őket. Csúnya „munka” volt.

– *Mikor fejeződött be az orosz kaland első felvonása Pista bácsi számára?*

– 1943 júniusában érkeztem vissza Magyarországra, és három hét múlva le is szereltem. A következő év telén azonban újra behívtak. Először Aszódra helyeztek táborig postásnak, de mire odaértem volna szolgálati helyemre, a várost elfoglalták az előrenyomuló orosz csapatok. Ezután Szabadbattyánba, majd Tétre kerültem az ellátókhoz. Innen a parancsnokom hazaengedett szabadságra Vörösvárra. Épphogy hazaértem, a faluba bevonultak az oroszok. Mit volt, mit tenni, a katonaruhát le kellett dobni. Később aztán több volt katonával együtt összefogdostak minket – jól működtek a besúgók –, és elvittek a Szovjetunióba hadifogságba.

– *Meddig volt fogságban?*

– Három és fél évig. Először Rugavkán voltam, később Novgorodban.

– *Milyen volt a hadifoglyok élete?*

– Eleinte nagyon nehéz volt. Amikor megérkeztünk Rugavkára, nem volt semmi, csak a másfél méteres fű mindenhol. A tábort is nekünk kellett megépíteni: a kerítést, a barakkokat, mindent. Az élelmezés nem volt olyan rossz, mert akkoriban még nagyon sok élelmet, főleg konzerveket kapott a Szovjetunió Amerikából. Ezekből nekünk is jutott, kaptunk hozzá két deka cukrot és hatvan deka kenyeret. Ez elég volt ahhoz, hogy a nehéz fizikai munka ellenére is megmaradhassunk.

– *Mit dolgoztak?*

– Rugavkán tőzegfejtéssel foglalkoztunk, Novgorodban pedig építkezéseken dolgoztunk. El kell mondanom, hogy a táborparancsnokunk nagyon rendes ember volt, mindenkivel emberségesen bánt. Nekem különösen jó kapcsolatom volt vele, olyannyira, hogy egyszer még a családjához is elvitt Leningrádba. Amikor 1948 nyarán a magyar hadifoglyokat hazaküldték, ő egészen Máramarosszigetig elkísért minket. 1948. július 17-én értem haza, számomra ekkor fejeződött be a háború.

– *Szokott álmodni a háborúról vagy a fogságról?*

– Sokat megéltem az alatt a kilenc év alatt. Sok borzalmat, sok em-

bertelenséget, sok vért és fájdalmat láttam. Soha nem felejttem el a hóba fagyott társaim jeges tekintetét, a haldoklók halálsikolyait, a sebesültek kétségbeesett rimánkodását: „Bajtárs, segíts, bajtárs, segíts!” Nem felejttem el a tehetetlenség iszonyú érzését, hogy nem segíthetek rajtuk, a tudatot, hogy ők már soha nem érkezhetnek haza szeretteikhez, családjukhoz. Álmodni azonban már nem álmodom a háborúról. A rossz álmokat belepte a feledés, mint a végtelen orosz síkságot a hó. Jól van ez így.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 1999. március)

-----*Dr. Réthy Zoltán*-----

Frontharcosok

*Ismerjük egymás görcsét, gondját,
Ki volt buszár, ki őrmester,
Elmennénk ma is úgy, mint régen,
Ha menni kéne még egyszer.
Miként az emlék, évről évre
Elhagy bennünket egy-kettő,
Sorunk kisebb lesz s egyre nagyobb
A faluszéli temető.*

Megjegyzés: A fejezet címloldalának fotóján Fetter János aknász tisztés látható bajtársai körében. (a szerk.)

Wie das Leben nach der Besetzung im Jahre 1945 begonnen hat

Alles war still... Die Schneeflocken bedeckten die Häuser, die Felder und die ganze Umgebung. Die Straßen waren leer, die Menschen zogen sich in ihre Wohnung zurück und schwiegen. Alle dachten an die unsichere Zukunft.

Sowjetsoldaten mit Werischwarer im Jahre 1945

Nach den Weihnachten wurden die Toten, die bei dem Bombenangriff gestorben sind (Margit Magor, Edit Kesselbauer, Márton Apollonia, Márton Bruckner, Márton Krupp, Ferenc Fekete und Ilona Fekete) schon beerdigt. Auch die deutschen und russischen Soldaten, die in der Umgebung im Kampf gestorben sind, ruhen schon im Friedhof. Nur die körperlich und seelisch Verletzten trauern noch. Der Lehrer, János Sulyok wurde in einem Keller niedergeschossen, weil er seine Frau vor der Vergewaltigung retten wollte. Niemand traute sich das Geschehnis der russischen Kommandantur zu melden. Die Menschen schwiegen und drückten ihre Gedanken und ihren Schmerz in sich.

Die ersten Tage im Januar brachten Angst und Furcht. 500 Männer wurden zusammengetrieben um einen „kleinen Robot“ zu leisten. Mehrere deutschen Einheiten sind nämlich bei Buda aus dem Sturmring ausgebrochen und wollten in die Richtung Csobánka, Pomáz und Pilisszántó nach Westen entfliehen. Die 500 Männer sollten bei Csobánka gegen die Deutschen mehrere Schützengräben bauen. Der Befehl kam aber zu spät, denn die deutschen Soldaten waren schon über Berg und Tal. So wurden die Werischwarer Männer nach Hause gejagt.

Die im November evakuierten Soroksárer Familien wurden alle bei Werischwarer Familien untergebracht. Herbst, Nick und andere Familien haben sie aufgenommen. Nach dem Krieg sind 12 Familien zurückgezogen, aber die Familien Andrusch und Stegner sind hier geblieben.

Meine Mutter erzählte, dass sie zu den gebärenden Frauen oft in der Nacht gerufen wurde. Sie hatte sich unterwegs sehr gefürchtet, aber ihre Pflicht musste sie doch erfüllen, so machte sie sich doch auf den Weg. Die russische Wache hatte sie oft aufgehalten und sie hatte sich zitternd ausgewiesen.

In unserer Wohnung in der Kápolna Gasse benutzen die russischen Soldaten die Waschküche zum Badeort. Die neuen Möbel rettete meine Mutter mit einer Schubkarre zu den Nachbarn.

Die mutigeren Werischwarer sind bald daraufgekommen, dass das Dorf nicht ohne Leitung bleiben kann. Sie wussten, dass die Aufgabe ist Ruhe in die Menschen zu bringen, das normale Leben wieder in Gang zu setzen. Darum haben einige Werischwarer im Gemeindehaus eine Sitzung einberufen. Es war der von vielen erwartete erste zielbewusste Schritt zur Überwindung der Schwierigkeiten zur Stabilisierung des Lebens. Einstige Gewerkschaftsmitglieder, Kumpel und Bauern sind gekommen, denen die Sache des Wiederaufbaus am Herzen lag. Sie wollten etwas tun.

Zum Richter wurde auf dieser Sitzung Istvan Stehli gewählt.

Auch die Parteien wurden gegründet: die Kleinwirthspartei, die Bauernpartei und die Kommunistische Partei. Während der Sitzung wurden die dringenden Aufgaben besprochen.

Das Motto lautete: „An die Arbeit!“

Die Furcht blieb aber noch lange Zeit in den Herzen. Diese Furcht hatte sich auch bei der Wahl herausgestellt. Die Menschen nahmen daran zwar teil, aber die meisten hätten sich am liebsten von der Abstimmung ferngehalten.

Stéhlí István, az MKP elnöke beszédet tart a Vásár téri iskola előtt

Gleichzeitig wurde auch mit der Bodenreform begonnen. Zuerst wurden die Felder von dem Grafen Imre Karátsonyi weggenommen und unter den armen Bauern aufgeteilt.

Es gab alle Hände voll zu tun. Besonders die Bergleute hatten große Aufgaben. Ohne Kohle lag das Land lahm. Sie gingen nun daran, Waggons und Kraftwagen in Ordnung zu bringen. Nach einigen Tagen rollten die ersten „Hunde“ Kohle aus dem Schacht. Und bald danach arbeitete die Grube wieder regel-mässig.

Auch das örtliche Nationalkomitee wurde ins Leben gerufen. Ihm wurde nun die Verwaltung des Dorfes übertragen.

Michael Fogarasy-Fetter
(Vörösvári Újság, 1999. március)

Valahol Oroszországban

A Kimmel házaspár igaz története

*„Mi tudjuk csak igazán, mi az, éhezni, fájni,
mi tudjuk csak igazán, mit jelent az, hogy otthon...”*

Aranylakodalom

Kimmel Ferenc és felesége az idén májusban ünnepelték ötvenedik házassági évfordulójukat. Az aranylakodalomra összegyűlt a család, alig fértek el a Munkácsi utcai szülői házban. Feri bácsinak és Erzszi néninek három gyermeke, nyolc unokája és két dédunokája van. Sokat mesélnek nekik nemcsak az elmúlt ötven évről, de fiatakorukról is, amelyet megke- serített a háború, az éhezés, a megaláztatások. Persze, nem mesélnek el nekik mindent, mert oly cudar történetek is megestek velük, hogy azt a háború után született nemzedékek el sem hinnék.

– Mi tudjuk csak igazán, mi az, éhezni, fájni, mi tudjuk csak igazán, mit jelent az, hogy otthon... – mondja Erzszi néni, és oly sok évtizeddel a történetek után is elcsuklik a hangja, és könny szökik a szemébe.

A doni pokolban

Feri bácsit 1940-ben hívták be katonának. Határőrként szolgált. Alakulatával együtt megjárta Észak-Erdélyt és Székelyföldet, miután e területeket a 2. bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz. Leszerelése után néhány hónappal ismét behívót kapott, ezúttal az „úti cél” a Szovjetunió volt.

Megjárta a doni frontot, és végigélte a II. magyar hadsereget össze- roppantó félelmetes orosz támadást és a kétségbeesett, iszonyú menekülést a halálos orosz hómezőkön.

– Rajparancsnok voltam – meséli Feri bácsi –, 14 emberemmel egy 40 méteres frontszakaszt védünk. Mi voltunk a front legszélén, tőlünk északra már németek voltak. Általában 24 órát tartott a szolgálat a lövés-

árokbán, aztán leváltottak minket, és hátramehettünk a vonal mögött 500-600 méterre lévő barakkba. Persze előfordult, hogy napokig nem jött váltás. Mi semmiféle téli felszerelést nem kaptunk, ugyanabban a ruhában kellett átvészelnünk a sokszor -40 fokos hidegeket is a lövészárokbán, mint amiben nyáron megérkeztünk. Volt olyan társam, aki levette a bakancsát, és a kapcával együtt a hús is leejt a lábáról.

Közben persze az oroszok folyamatosan támadtak minket. Nem egyszer csellel próbálkoztak. Volt, hogy magyar katonaruhát öltöttek, és „Ne lőjtek, magyarok vagyunk!” kiáltással közeledtek felénk. A harcok alatt kétszer is megsebesültem, egyszer az arcomon, egyszer meg a lábamon. Szabadságra egyszer sem engedtek haza minket.

Január 12-én az oroszok Voronyezsnél áttörték a frontot, és elszabadult a pokol. Az én rajom az utolsó között adta fel az állását és kezdett menekülni. 14 emberem közül – akikkel együtt indultunk el a frontra – egyet kivéve mindenki odaveszett. A visszavonulást talán annak köszönhetően éltem túl, hogy hozzám csapódott egy ruszin nemzetiségű katona. Ő jól beszélt oroszul, én meg németül, így aztán valahogy boldogultunk: mindenünket, még az utolsó pokrócunkat is elcseréltük élelmiszerre. Így is kész csoda, hogy túléltek. Sok tízezer társunknak sajnos nem volt ilyen szerencséje...

Láger a Dnyeper partján

Feri bácsit ezután még kétszer hívták be a seregbe. 1944 novemberében elfogták az oroszok, és egészen 1948 szeptemberéig hadifogságban volt.

– Ezalatt a négy év alatt egyszer ettünk húst, amikor megvettünk egy döglött lovat – emlékezik vissza keserűen fogságára. – Kenyér helyett valami ragacsos masszát kaptunk, ha odavágtuk a falhoz, ott ragadt. De a legrosszabb a sós hal volt, arra folyton vizet kellett inni, és előbb-utóbb megdagadt tőle az ember lába. Sokan haltak meg emiatt. Én nem ettem meg a halat, a cigarettaadagomat pedig elcseréltem cukorért. Hát valahogy életben maradtam, pedig a táborparancsnok ugyancsak utált minket, magyarokat, és mindent megtett azért, hogy ott pusztuljunk el: „Innen magyar egy sem megy hazal! Ti öltétek meg a férjemet!” – ordította állandóan, és gyakorta végigvert minket a korbácsával...

Máleny kij robot

Miközben Feri bácsi a Dnyeper partján egy hadifogolytáborban szenvedett sok száz társával együtt, Erzsi néni alig néhány tucat kilométerre tőle szintén a Dnyeper partján egy másik táborban raboskodott. De nem tudtak egymásról, akkor már évek óta minden kapcsolat megszakadt köztük.

Kimmel Ferenc és felesége 50. házassági évfordulójukon

Erzsi nénit, és szinte egész családját Szendehelyről, egy kis börzsönyi faluból hurcolták el az oroszok kényszermunkára, vagy ahogy ők cinikusan nevezték „máleny kij robot”-ra, azaz „kis munkára”. A falut a kollektív bűnösség jegyében hurcolták el, pusztán azért, mert lakói német nemzetiségűek voltak. Főleg fiatal lányokat és asszonyokat sikerült összefogdosniuk, férfiakból csak keveset, ők viszont aztán majdnem mind ott pusztultak Oroszországban.

Erzsi nénit a bátyjával együtt vitték el. Édesapjának és a másik bátyjának pedig korábban a németekkel kellett menniük. Édesanyja és húga maradt csak Magyarországon.

Az egybeterelt szendehelyieknek alá kellett írniuk egy nyilatkozatot, hogy ők svábok. Ha valaki tiltakozott, hogy ő nem is német származású, arra „Kuss! Írd alá!” volt a válasz. A győztesek, úgy látszik, nem vették túl szigorúan a nemzetiségi hovatartozást. Többek között egy színmagyar, Horváth nevű embert is így hurcoltak el. Soha nem tért vissza a falujába, osztozott sváb szomszédainak sorsában.

31 hónap szenvedés

Kezdetben azt mondták nekik, hogy két hétre viszik el őket vasutat építeni, a hetekből azután évek lettek. Erzsi néni 31 hónapig volt távol, s négy lágert is megjárt a Szovjetunióban. Mindenütt rendkívüli körülmények között éltek és dolgoztak a foglyok.

– Télen sokszor olyan hideg volt, hogy odafagyott a kezünk a téglához. Embertelenül nehéz munkát végeztünk, de élelmet alig kaptunk: naponta egy kanál káposztalevest és egy marék burist, főtt búzát. Minden kis vétséget kegyetlenül megtoroltak rajtunk. Emlékszem, egyszer egy apró kihágásért sötétzárkába vetettek engem. A zárkában alul víz volt, a vízből két téglá emelkedett ki, arra lehetett ráállni. Leülni vagy lefeküdni nem tudtam, a hátamat a cella falának vetettem, így álltam ott órákon keresztül... Senkinek nem kívánom azt a gyötrelmet, amit akkor átéltem...

Erzsi néni 1947 júniusában került vissza Magyarországra. Még sokáig nem tudta elhagyni azt a szokását, hogy ebéd után meg ne nyálazza mutatóját, és egyenként össze ne szedje az abroszról a kenyérmorzsákat...

Egymásra találás

Feri bácsi és Erzsi néni – annak utána, hogy hat évig nem láthatták egymást – 1948. május 14-én kötött házasságot Vácott. Gyerekeik, unokáik születtek, szorgalmasan dolgoztak, hogy számukra mindent előteremtsenek. A jelen volt a fontos, és a gyerekek jövője. A múltat azonban – amiről a következő negyven évben beszélni sem lehetett – soha nem feledhették: a II. magyar hadsereg pusztulását, az orosz hadi-

fogságot, a légereket, a gyötrelmes éhezést, a mínusz ötven fokos hidegeket, a kényszermunka okozta szenvedéseket, haldokló társaik nyöszörgését. Ők, mindketten megjárták a poklot, de a jó sors megtartotta őket egymásnak, hogy aztán ötvenedik házassági évfordulójukon egy boldog, szerető család köszönthesse őket hálás szívvvel, meleg szeretettel.

Epilógus

A rendszerváltás után a magyar állam kárpótlásban részesítette a háborúban meghurcoltakat. A Kimmel házaspár összesen 780 ezer forint névértékű kárpótlási jegyet kapott. Bár pénzzel nemigen lehet megváltani az Oroszországban átélt szenvedéseket, az idős emberek nagyon örültek ennek is, és megkérték egyik fiukat, próbálja beváltani a jegyeket. Ő egy nagyon előnyös ajánlatot kapott egy úriembertől, aki német márkát adott értük. Amikor a pénzt be akarták váltani a bankban, kiderült, hogy becsapta őket: a bankjegyek egytől egyig hamisak voltak. A csalót azután rövid idő alatt leleplezték, és börtönbe zárták. A kicsalt pénz azonban soha nem került elő. Feri bácsi és Erzsébet néni így egyetlen forinthez nem jutott hozzá a kárpótlásból...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 1999. augusztus)

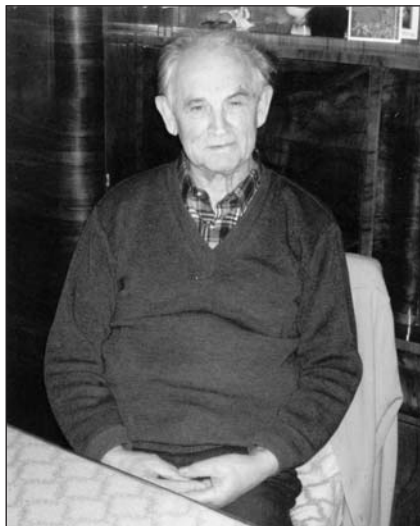

Fogarasy Attila

A „málenkij robot”-ra elhurcolt vörösváriakról

*Egy szál nyári ruhában az útra terelte ki őket
Sztálini álnok ukáz, rémületes, cinikus.
El se köszöntek a foglyok döbbsent otthoni néptől,
S távoli néma hegyek lettek a börtöneik.
Félve beszéltek a rabságból azután hazatértek,
Egy „kicsi munka” során lelkük is eltöretett.*

Szerencsecsillagok fényében

Bruckner Sándor világháborús útjai

Bruckner Sándor

Az élethez szerencse kell! –mondják az öregek, mélyről jövő nehéz sóhajjal... Mi, fiatalabbak elnézően mosolygunk ilyenkor a banális kényilatkozgatáson, s a szerencsén elsősorban egy jó rakás pénzt értünk... Pedig azoknak, akik a negyvenes évek elején vol-tak buszonévesek, a szerencse sokszor magát az életben maradást jelentette. Egy hajszálon függött állandóan az élete a vörösvári Bruckner Sándornak is, aki meg-járta a Don-kanyart, a fogságot, de épen, egészségesen tért haza szülőfalujába.

Bruckner Sándor 1940. december 2-án, 21 éves korában vonult be katonának. Egy gyalogezred géppuskás századához került. A tisztes iskola elvégzése után rajparancsnoknak nevezték ki.

1941 áprilisában Magyarország megtámadta Jugoszláviát, csapataink megszállták a Délvidéket. Bruckner Sándor alakulatát Szabadkára vezényelték. Szerencsére nem ütköztek komoly ellenállásba, csak szórványos lövöldözés volt a városban.

1942 júniusában egy ennél sokkal nagyobb és veszélyesebb útra indult a II. magyar hadsereg 32. gyalogezredének 1. zászlóaljával a tizedessé előléptetett fiatal katona: az útirány ezúttal a Szovjetunió volt. Kurszkig vonattal utaztak, onnan egyheti gyaloglás következett a Don-kanyarig. A Donnál a németektől vették át a front őrzését a magyar csapatok.

Front alatt persze itt korántsem egy katonákkal sűrűn megrakott lövészárkot kell hogy értsünk – olyat, amelyet filmekben látni –, Bruckner tizedes kilenc katonából álló géppuskás rajára több száz méteres frontszakasz jutott. Voronyezstől 200 kilométerre délre, egy Szaguny nevű falucska mellett voltak. Szerencsére egy meredek partszakasz őrzését kapták feladatul, amit az oroszok nemigen kóstolgattak. Később aztán újabb csapatok is érkeztek, sűrűbb lett a front, s az egyes csapategységek elég gyakran változtatták helyüket. Egy ilyen alkalommal egy rendkívül nehezen védhető, veszélyes kiszögellés jutott a rajnak. „Na, ezt jól kikapták!” – gondolhatták a többiek, ám ezúttal is szerencsájük volt. A tőlük két oldalra lévő frontszakaszokat ugyanis állandó támadás alatt tartották az oroszok, s miközben ott folytonos tűzijáték volt, náluk egyetlen puska-lövés sem dördült...

Ennél is nagyobb szerencse – valóságos csoda – kellett ahhoz, hogy az 1943. január 12-én meginduló orosz ellentámadást és a visszavonulás borzalmait túlélje az ember. Több tízezer magyar katonának nem világított elég fényesen akkor a szerencsecsillaga...

Bruckner Sándor zászlóalját azonban decemberben pihenőbe vonták hátra. Ő maga az urivi áttörés előtt néhány nappal – német származása és nyelvtudása okán – azt a parancsot kapta, hogy segítsen a németeknek lovakat rekvirálni az orosz falvakban. Nem túl népszerű feladat volt ez – talán nem tudja a fiatalabbak közül mindenki, a rekvirálás azt jelenti, hogy egyszerűen elveszük a civilektől, ami kell –, de amikor Urivnál az oroszok átnyomták a frontot, és szanaszét szórták a II. magyar hadsereget, Bruckner tizedes a Dontól 150 kilométerre nyugatra egy orosz falucskában kutatott lovak után...

Amikor hetekkel később a zászlóalj Nyezsinnél újra összeverbuválódott, 1400 emberből már csak 220-at tudtak számba venni a parancsnokok. Az életben maradtaknak is csak szitokszó jutott, amiért a cinikus tiszték szerint „meghárították az ellenség elől”, s nem megbízható személyekként kezelték őket.

1943 júniusában Bruckner tizedes leszerelt, és folytatta civil foglalkozását: édesapja műhelyében kötőmesterként dolgozott.

1944 augusztusában azután újabb katonai parancsot kézbesített számára a postás. Bruckner Sándor arcán kövér izzadságcseppek jelen-

tek meg, amikor a borítékon meglátta a német hadsereg emblémáját. Mivel nem akarta a harmadik birodalmat szolgálni, gyorsan felkereste a pesthidegkúti magyar parancsnokságot, ahol egy feltétellel nyomban besorozták a magyar hadseregbe. A feltétel pedig az volt, hogy azonnal kimegy az első vonalba harcolni. Bruckner tizedes ezt minden további nélkül elvállalta. És mivel nem volt önző ember, megpróbálta elérni azt is, hogy a többi német sorozási papírt kapott vörösvárit is a magyar hadseregbe hívják be. A sorozó tiszt erre azonban már kifakadt, és azt mondta: „Nem leszek svábok bújtatója!”

Bruckner tizedes második katonaélete alatt GH-s volt a II. magyar hadsereg parancsnokságán, azaz beszerzéssel, élelmezéssel foglalkozott.

Megjárta Erdélyt, Kolozsvárt, és követte a menekülő parancsnokságot a Tiszán-, majd a Dunántúlra, s legvégül Németországba.

A háború vége felé azt a megbízást kapta, hogy a főtisztek vagyonát menekítse két vasúti vagonban Svájcba. Ezt a parancsot már nem tudta teljesíteni, az állandósult bombázások közepette a szerelvénnel a München melletti Rosenheim pályaudvaráig jutottak csak el.

Néhány nappal a háború befejeződése előtt, 1945. május 3-án esett amerikai fogságba. Szerencsecsillaga ekkor sem hagyta el a sokat tapasztalt tizedest: három vörösvári társával ugyanis hamarosan megszökött a fogságból.

Münchenben a lóversenypályán volt kialakítva a fogolytábor, ahol sok vörösvárral is raboskodott. Közülük Ruppel Mártonnal és Renner Edével egy táborrészbe került. Egy nap – amikor már nagyon hiányzott távoli otthona –, elhatározta, hogy megszökik. Javában csomagolt, amikor betoppant a barakkba Ruppel Márton.

– Hát te mit csinálsz? – kérdezte.

– Én holnap lelépek munka után, velem tartasz?

– Naná, épp ideje, hogy hazamenjünk – válaszolta földije, és szólt Renner Edének is, aki szintén egyből benne volt a szökésben.

A forgandó szerencse ezúttal ismét jó irányba forgott: még soha nem voltak együtt egy munkacsoportban, a szökés napján azonban egy helyre vezényelték őket. Romeltakarításon dolgoztak. Renner Ede talált egy jó búvóhelyet egy pincében. Ebéd előtt mindhárman lementek ide, elbújtak a lépcső alatt, s hogy ne vehessék őket észre, egymásra tett téglákból falat

építettek. Amikor a többiek elmentek ebédelni, előbújtak a rejtekhelyről, és kereket oldottak...

Amikor jelentkeztek a rendőrségen, a német rendőrök nem sokat kérdezősködtek, kiállították számukra a dokumentumokat. Vörösvárról jött volt volksbundisták adtak nekik szállást egy darabig, aztán sorban hazaindultak Vörösvárra.

– Egy percre sem gondoltam arra, hogy ott maradjak – emlékezik vissza a több mint fél évszázaddal ezelőtt történetekre Sándor bácsi –, pedig az ottani magyarok mindenáron lebeszéltek arról, hogy elinduljak. „Nagyon bizonytalan még a helyzet Magyarországon, jobb, ha itt maradsz” – mondogatták, de ő hajthatatlan volt. Mégiscsak elindult haza.

1945 novemberében vonatra ült, és számtalan átszállással – két pesthidegkúti fiatalember társaságában – egészen Komáromig utazott. Ott egy orosz katonai teherautó vette fel őket. Azzal érkeztek meg Vörös-várra.

A Hősök terén Bruckner Sándor leszállt, és elbúcsúzott útítársaitól. Az orosz katonai teherautó zúgva-recsegve elporzott a romjaiból lassan feltámadó főváros irányába. A II. magyar hadsereg szerencsés csillagzat alatt született, sokat megélt volt tizedese ismét a szülőföldet érezte a lába alatt.

Torokszorító, hogy sokan az egykori bajtársak közül soha nem lehetnek részeseivé ennek az érzésnek. Számukra a XX. század legnagyobb háborúja már soha nem ér véget...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2001. január)

Szomszédok a vörzivatárban

Marci bácsi és János bácsi hÉborás t rtØnetei

Két idős ember ül velem szemben egy Szegefü utcai ház egyszerűen berendezett konyhájában. Szomszédok ők: Hidasi Márton 1952-ben, Hasenfratz János 1955-ben építette ide, a Karátsonyi gróf felparcellázott földjére a házát. De sorsuk is szomszédos egymással: mindketten megjárták a második világháború frontjait, évekig orosz fogságban sínylődtek, s egyazon évben: 1948-ban tértek haza szeretteikhez. Túléltek minden borzalmat, minden megaláztatást, testi és lelki próbát. A XX. század nagy tanúi ők. Marci bácsi most 88 éves, János bácsi 80. Ülünk Hasenfratzék házában a két öreggel, s hosszú életük legmegrázóbb, leggyötrelmesebb éveiről, a világháború és a fogság idejéről beszélgetünk.

Marci bácsi 1937-ben vonult be katonának, hogy az aztán következő tíz évet jórészt mundérban töltsen. Összesen hatszor hívták be a hadseregbe, leszerelése után mindig csak néhány hónapig lehetett otthon, aztán újra mennie kellett. Hatodszorra azután fogságba esett, s évekig a Szovjetunióban raboskodott. Számára csak a békekötés után három évvel fejeződött be a háború.

Első bevonulásakor Piliscsabára került, a mai egyetem területén lévő táborba, ahol telefonközpontos volt. 1939-ben ott volt a felvidéki bevonuláskor. 1940-ben, újabb behívásakor részt vett az erdélyi bevonulásban. Harmadik alkalommal, 1941-ben az útirány Oroszország volt. A fronton úgy lefogyott, hogy haza kellett őt hozni feljavító kúrára.

– Amikor a táborban megkerestem őt, olyan sovány volt, hogy nem ismertem meg – mondja Annus néni, a felesége, aki néhány perce jött át hozzánk, s figyelni az ura beszédét, kiigazítva időnként néhány évszámot, nevet. Marci bácsi ráhagyja, már néha tényleg összekeveri a dátumokat. Hiába, a 89 év nagy úr!

Annus néni közben elém tette az ura katonaképét 1937-ből. Fess fiatalember néz rám. Nem véletlen, hogy a kép hátán ezt az írást olvasom: „Nagyon szép vagy Márton, Náncsi.”

Hidasi honvédot az egészségügyi tábor után leszerelték, de néhány hónap után ismét SAS-behívót kapott. Irány ismét a front. Már csak néhány hónap volt hátra a doni tragédiáig.

Marci bácsi azon kevés szerencsések közé tartozott, akik túléltek a Don-kanyarbeli poklot, a visszavonulás szavakkal le nem írható kínjait, megpróbáltatásait. Mínusz negyven fokos hidegben, derékgig érő hóban,

Hidasi Márton

Hasenfratz János

élelem nélkül gyalogoltak a szétszórt II. magyar hadsereg végsőkéig elcsigázott katonái az orosz hómezőkön nyugat felé. Ha nem szánják meg őket a falvak lakói, ennyien sem jutnak vissza Magyarországra.

Marci bácsi máig hálás szívvel emlékezik az orosz emberekre, akiknek az életét köszönheti:

– Az egész napos gyaloglás vagy inkább vánszorgás után esténként igyekeztünk fedél alá jutni. Én tudtam néhány orosz szót: „Daj pomalík hleba, mamka!” – kopogtattam be a nyomorúságos kunyhók ajtaján, s mindig megszántak minket. Pedig nekik is alig volt, mit enniük. A legtöbb faházikó lakói olyan szegények voltak, hogy ágyuk se volt. Aludtunk hát mi is velük együtt a szalmán. Szinte csak öregemberekkel találkoztunk, a fiatalokat elűzte a háború, az öregek maradtak. Hová is mehettek volna?

Másnap reggel aztán újra talpra, és neki a hómezőnek. Kegyetlen dolog volt... Aki eldőlt, és a szájából vér kezdett folyni, tudtuk, soha nem látja többé a szülőföldjét. Én kitartottam a végsőkig.

Emlékszem, egyszer, amint lehajoltam, hogy elgémberedett ujjaimmal megkössem a bakancsomat, két ember ment el mellettem, s szánakozva mondták: „Na, ez se látja többé Magyarországot!”

De én megerősítettem a szívemet, Annuskámra gondoltam, akivel három évvel korábban kötöttem össze a sorsomat, felálltam, és újra nekivágtam a hazafelé vezető útnak. Hetekig vánszorogtam a hóval fedett pusztaságon, míg elértem a magyar csapatok gyülekezőhelyét. Ott aztán „szép fogadtatásban” részesültünk: Jány Gusztáv, a hadsereg parancsnoka e szavakat vágta a fejünkhöz: „Maguk nem érdemlik meg, hogy még egyszer viszontlássák a hazájukat!” Végül mégis szerencsésen hazajutottunk...

Marci bácsi megpróbáltatásai ezzel azonban nem értek véget. Még kétszer hívták be a seregbe, utoljára ismét a keleti frontra, ahol 1944-ben fogságba esett. Borovicsban került lágerba, kezdetben a szénbányában dolgozott, az egy méter magas vájatokban csúszva-mászva. Amikor már alig negyven kilóra soványodott, külső munkára vezényelték, húsz kilométeres körzetben szabadon mozoghatott. Később fertőzést kapott, meg kellett operálni a lábát.

– Hogy bírtuk ki, azokat az éveket, nem tudom – mondja sóhajtván Marci bácsi, s hallgatásba mélyed.

Most János bácsin a sor, hogy visszapergesse a nehéz évek történéseit. Elmondja, hogy egész életében egyetlen munkahelye volt: a háború előtt és után is a Hídépítő Vállalatnál dolgozott. 1940-ben az ő vállalata kapta feladatul, hogy a Kárpátokban védvonalat építsen. Borsától Kolozsvárig húzódott a bunkerekkel megerősített futóárokrendszer. Csodálatos tájon, de zord körülmények között folyt a munka, az építők minden mozdulatát farkasok és medvék figyelték. Örült, amikor a munka véget ért, nem szívesen maradt volna tovább...

Néhány hónap múlva azonban a sors visszaszóltotta ide, most azonban már mundérban, az I. magyar hadsereg egyik hegyi tüzér alakulatához, a rahói laktanyába. Hosszú hónapokon keresztül viszonylag

nyugodtan telt a szolgálat, 1943 januárjában azonban, amikor a szovjet hadsereg áttörte a doni frontot, és megkezdődött Hidasi honvédek és 200 000 társának iszonyatos küzdelme a túlélésért, a hegyi tüzér ezredet is mozgósították, és elindították a frontra.

– Iszonyú volt az összefagyott, lesóványodott, kétségbeesett embereket látni, amint özönlének visszafelé, velünk szemben az úton – emlékezik János bácsi. „Mit akartok ti itt, nem látjátok, hogy nézünk ki? Menjete haza!” – mondták nekünk a menekülők. Aztán hamarosan megtudtuk mi is, mi az a halálfélelem. Olyan gránáttűzet kaptunk a muszkáktól, hogy ha kinyílt volna a föld, mi a legkisebb részbe belebújtunk volna. Ha nem lettek volna a csapatcsendőrök, szanaszét szaladt volna mindenki. De hát elég akasztott embert láttunk odáig „Így jár, aki katonaszökevény!” feliratú táblával a nyakukban, hogy ezt ne tegyék meg.

Emlékszem, egyszer egy hétig be voltunk kerítve, akárhová mentünk, mindenütt oroszok voltak. Mi pedig újra és újra megpróbáltuk a kitörést a gyűrűből, magunk előtt hajtva élelmiszerkészletünket, néhány tucat birkát. A legszörnyűbb élményem az volt, amikor az oroszok pont összeszerelés közben kapták telibe az egyik ágyunkat. Az összes kezelő ott sürgölődött körülötte. Hetükből csak véres húscafatok maradtak... Egy másik iszonyú kép is máig bennem él, amikor egy német katonát talált el egy gránát, szabályosan lefejezve a szerencsétlent. Pattogott a feje a földön, mint a gumilabda, s a fejétől elválasztott testéből spricelt a vér...

Az ember fél évszázad után sem szabadulhat ezektől a borzalmaktól... Nincs erre feledés... Valamelyik nap néztem a tévét, s az egyik adón dokumentumfilmet adtak a második világháborúról. Mintha magunkat láttam volna ott a katonákban, ugyanaz a felszerelés, ugyanaz az öltözet, szorongó tekintetek, mintha én néztem volna kétségbeesve a kamerába... Olyan idegesség jött rám, szabályosan rosszul lettem, s ki kellett kapcsolni a tévét...

János bácsi Ukrajnából hazaverkedett csapatát 1945 januárjában Putnokon fegyverezték le az oroszok. Három év kijevi fogság következett utána. Nehéz küzdelem a túlélésért, az emberségért.

1948-ban, néhány nappal a vörösvári búcsú előtt ért haza.

Marci bácsi is, János bácsi is hazajött az orosz fogságból. Igazán nem lehet azt mondani, hogy erejük teljében. De túléltek, s az élet ment tovább. Munkába álltak, házat építettek, felnevelték a gyerekeiket.

Marci bácsinak 2 gyermeke, 5 unokája és 7 dédunokája, János bácsinak 3 gyermeke, 9 unokája és 3 dédunokája született. Hány és hány fényképalbum telt már meg az ő képeikkel...

Mi most mégis ezt a két megfakult régi fényképet mutatjuk, mert most az emlékezés idejét járjuk, s tisztelgünk azok előtt is, akik nem érhették meg ezt a mostani napot...

Ül a két öreg előttem, mély barázdákkal az arcukon, ki tudja, még mi járhat a fejükben, hány és hány kimondatlan történet, gyűlölt érzés, visszatérő félelem... A konyhát lassan belengi a homály, s mi ülünk a történelem szélén szótlánul, ölbe ejtett kezeinkkel, megrendülve a múlt borzalmain és hiábavalóságain, de mégis reménykedően, hittel és utódainkat óvó szeretettel...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2001. április)

A hősök emléke

II. világháborús emlékművet kíván állítani a város

Ha a vörösvári temetőbe belép az ember, mindkét oldalt először a szovjet katonai sírokkal találkozik. Mintha most is sorfalat állnának nekünk a katonák, úgy sorakoznak a kopott, elhanyagolt kőlapok, betonszegélyek, és a sírok felé emelkedő egymásnak tisztelgő két obeliszk, rajtuk az egyedül itt megtűrt vörös csillaggal. (Közvetlenül a temetőkapu mellett kapott helyet a Hősök teréről egy évtizede ideszállított harmadik, csillagát vesztett obeliszk, a volt szovjet hősi emlékmű.)

Sax László kőszobrász II. világháborús emlékműterve a kultúrházbeli kiállításon 2001 augusztusában

Odébb néhány tucat méterrel, egykori ellenségeik nyugszanak: az itt elesett német katonák. Néhány éve emelt feketemárvány lapos, impozáns emlékmű az övék. Az egykori büszke, fess ruhás katonák ma már az enyészet hadseregének tagjai. De emléküik nem lehet az enyészeté. Ahogy az egykoron hitványabb uniformist hordó szovjet bajtársaiké sem. Igen, bajtársaiké. A halálban mindenki bajtárssá válik. Az egykori ellenségek az elmúlásban találkoznak, ahol már nem számít, milyen egyen-

gúnyát hordtál, melyik ármádiában meneteltél, támadó voltál-e vagy védekező, szövetséges vagy ellenség.

A vörösváriak jól tudják ezt. Magam is tapasztaltam, amikor nemrégiben lent jártam a temetőben, hogy a német és a szovjet katonai sírokon mindig van friss virág.

Botzheim István polgármester tavasszal kezdeményezte, hogy mindkét katonai sírhelyet lássák el az elesett katonák névtábláival. A sírhelyek ugyanis nem tömegsírok, pontosan tudjuk, kik nyugszanak ott. A Városházán megtalálható mind a német, mind a szovjet (orosz, ukrán és tatár) katonák listája. A polgármester felvette a kapcsolatot a vörösvári kőfaragókkal, azzal a céllal, hogy megkérdezze, tudnának-e segíteni a sírok rendbetételében és a táblák elkészítésében. Városunk kőfaragói egy emberként álltak az elképzelés mellé.

Sax László kőszobrász mester a vörösvári emberek régi vágyának hangot adva ugyanakkor javasolta, hogy a német és szovjet katonák emléktábláinak elkészítését megelőzően állítson a város emlékművet a II. világháború vörösvári hőseinek. A Hősök könyvébe 153 elesett vörösvári katona neve került bejegyzésre, a neveket méltó módon egy hősi emlékművön is meg kellene örökíteni. Az emlékmű a Hősök terén kerülne felállításra, az 1848-49-es, az I. világháborús és az 1956-os hősi emlékmű mellett.

Sax László elképzelése szerint a II. világháborús emlékmű egy vonalba kerülne az I. világháborús, illetve az 1848-49-es emlékművel. Formáját tekintve az I. világháborúséhoz hasonló obeliszk lenne, három oldalán a hősök neveivel. Anyagában harmonizálna a meglévő emlékhelyekével, melyek előtt középen helyezné el az '56-os emlékművet.

[...]

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2001. június)

A II. világháborús emlékmű megalkotására pályázatot írt ki az Önkormányzat. A beérkezett pályaművekről a város polgárai is elmondhatták véleményüket és szavazhattak a legjobb alkotásra. A Képviselő-testület végül Sax László pályaművét fogadta el. Az emlékművet 2002-ben, a Hősök napi megemlékezés keretében avatták fel. (a szerk.)

Magyar temetők Oroszországban

220 emlékmű készült el eddig

Vaskos kötetet tartok a kezemben, amelynek címe: „Magyar hadifogoly-temetők Oroszországban”. A színes fénymásolással készült album 220 emlékmű fotóját tartalmazza, amelyet az elmúlt években állítottak Oroszországban a II. világháború hadifogoly áldozatainak. Az emlékművek 4-5 alaptípusba sorolhatók, de szinte mindegyik egyedi kialakí-

Bokszitogorszk (Szentpétervári terület)

tású, alig akad két egyforma közöttük. Legjellemzőbb motívumuk az általában fémből készült kettős kereszt. Vannak, amelyek magukban állnak, s vannak amelyek kisebb-nagyobb – sokhelyütt kerítéssel körbevett – sírkeretek közepén. Az emlékművek és a temetők gondozottak, esztétikusak, s méltó nyugóhelyül szolgálnak fél évszázada elhunyt honfitársainknak. Az albumot Havasi Irinától, a Hadisírgondozó Iroda munkatársától kaptam ajándékba. Az irodát – amely a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum keretén belül működik – halottak napja előtt néhány héttel, a Szovjetunió területén elpusztult vörösvári katonákra és hadi-

foglyokra emlékezve kerestem fel, és annak okán is, hogy a Képviselőtestület nemrégiben elfogadta a II. világháborús hősi emlékmű tervét.

A Hadisírgondozó Iroda feladatai közé tartozik, hogy Magyarország területén gondozza a katonai temetőket – függetlenül attól, hogy baráti vagy ellenséges hadsereg katonái nyugszanak azokban. Másik fontos feladatuk, hogy a külhonban eltemetett magyar katonák nyugvóhelyét számon tartsák és gondozásukat ellenőrizzék. Az 1949-es Genfi Egyezmény értelmében ugyanis minden ország köteles gondozni az elesett katonák sírjait.

Bugyevicsi (Vlagyimiri terület)

Talán nem tudja mindenki – még a történelmi események által érintett családok közül sem –, hogy Oroszországban ma példamutató módon ápolják az ott elpusztult egykori magyar katonák nyugvóhelyeit. Egy államközi megállapodás alapján az orosz államadósság törlesztéseként – 10 millió dollár összegről van szó – levéltári kutatásokra alapozva folyamatosan feltérképezik a hadifogoly-temetőket, s mindegyikben emlékművet állítanak az elhunytaknak, nevüket külön névtáblán is megörökítve.

Oroszország egészén szétszórva óriási területen találhatóak ezek a temetők, általában nagyobb üzemek, gyárak közelében. A legtöbben csak

néhány vagy néhány tucat honfitársunk nyugszik. Egy-két száz hadifogoly földi maradványait őrzik a nyekrilovói, atamanovkai, jeglai sírkertek. A legtöbben a radai (egykor: Tambov) temetőben nyugszanak: 227 áldozatnak emelték az itteni emlékművet.

A sírok felkutatásával, az emlékművek felállításával és gondozásával kapcsolatos teendőket egy orosz-magyar tárcaközi vegyes bizottság végzi éves munkaterv alapján. A jelenleg már elkészült 220 emlékmű mellett, további 48 építését intézik. Szomorú: de még éveken keresztül lesz elég munkájuk, a becslések szerint csak Oroszországban összesen 460-ra

Rudkino II. Magyar Központi Katonai Temető
(Oroszország, Voronyezs megye, Rudkino település)
– a cikk megjelenése után egy évvel szentelték fel

tehető a hadifogoly-temetők száma. (Ukrajnával és Moldáviával ugyan-csak kötött már megállapodást a magyar kormány a temetők feltárásáról, a kegyeleti munka azonban még nem kezdődött meg. Más FÁK állammal egyelőre megállapodás sincs.)

Az orosz hatóságok nemrégiben átadták Magyarországnak azt a listát, amely 37 000 elhunyt magyar hadifogoly nevét tartalmazza. A Honvédelmi Minisztérium Központi Irattárának munkatársai az ott fellelhető veszteség-nyilvántartás alapján most azonosítják a neveket.

(A beazonosított nevek az Interneten is olvashatók a következő web-oldalon: www.hadifogoly.hu)

Az államközi megállapodás értelmében a hadifogoly-temetőket elmentésben a hadművelleti területeken lévő temetőket feltárásuk után megszüntetik, és az exhumált tetemeket két nagy katonai temetőben hantolják el újra. A 8750 elesett katonának végső nyugalóhelyet nyújtó boldir-

A cikk megjelenése után közel egy évtizeddel (2009-ben) állította a képen látható emléktáblát a Hadisírgondozó Iroda Herzeg Noviban (Montenegró), a Savina temetőben, az egykori katonasírok helyén. Itt temették el 1917. október 11-én Fetter János aknász tisztet (*apai nagyapámat – F. A.*). Az emléktábla felirata: „Az első világháború éveiben, 1914-1918 között ebben a temetőben eltemetett 791 magyar és osztrák katona emlékére.”

jovkai katonai temető már megtelt, az újabban exhumált katonákat a most készülő rudkinói temetőben helyezik el. Ez a temető három hektáron, 40 ezer sírhelynek ad helyet. Torokszorító becslés, hogy ez a hatalmas sírkert is előbb-utóbb megtelik majd.

(A II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonák és munkaszolgálatosok listája megtalálható Bús János „Béke poraira” című terjedelmes könyvében is.)

Havasi Irina rendszeresen járja Oroszországot, és munkatársaival együtt ellenőrzi a temetők állapotát, és átveszi az újabban elkészült

emlékműveket. Legutóbb is 8 nap alatt 5000 kilométert utazott fel egészen Karéliáig, s 17 emlékmű átvételénél volt jelen. Tapasztalatairól így beszél:

– A temetők kevés kivételtől eltekintve gondozottak, gyakran friss virágot is elhelyeznek a sírokon vagy az emlékműveken a helyi lakosok. Egyszer egy öreg nénivel találkoztam az egyik temetőben, aki a kertjéből szedett illatos virágokat helyezett el egy magyar katona sírján: „A testvérem Magyarországon esett el a II. világháborúban. Mindig arra gondolok, amikor a virágokat idehozom, hogy hátha az ő sírjára is tesz valaki virágot ott, a messzi idegenben.”

– Örök igazság – mondja Irina –, hogy az elhunyt katona már nem ellenség. Ott, a földben már nincs különbség ember és ember között. Ott már mindenki mindenkinek a testvére. Éppen ezért kötelességünk, hogy emléküket méltó módon ápoljuk.

S hogy mennyire hitelek, életszerűek ezek a szavak, arra bizonyították, hogy Irina Ukrajnában, Kijevben született. 1994-ben ismerkedett meg egy vörösvári fiatalemberrel, majd három év múlva összeházasodtak és Budapestre költöztek. Irina közel három éve végzi felelősségteljes munkáját a Hadisírgondozó Irodában, járja az oroszországi temetőket, s vigasztalja az idős embereket, akik még most is rég eltűnt szeretteik után kutatva keresik fel őket.

– Sokan kérdezik, miért én foglalkozom a sírokkal. Számomra a magyar hadsereg nem volt ellenség. Nem a katonák tettek a történ-tekről. Ők csak parancsot teljesítettek. 18-20 éves emberek mit tudtak még az életről? Szinte semmit. Egyszerűen így alakult a sorsuk. Odave-tette őket. Idős emberek mesélték, hogy a magyar katonák mindig emberségesen viselkedtek, nem kegyetlenkedtek. Emberek tudtak maradni akkor, amikor mások kivetkőztek emberi mivoltukból. Büszke vagyok arra, hogy ezt a munkát végezhetem, hogy méltó emléket állíthatunk a több tízezer szerencsétlenül elpusztult magyar katona és hadifogoly emlékének.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2001. október)

„Nem múlnak el, kik szívünkben élnek”

1944 fekete karácsonya Pilisvörösváron

December 24-én, Jézus születésének napján derűs reggelre ébredtek a vörösváriak. Ezen a vasárnapon azonban nem sokáig örülhettek a szikrázó napsütésnek, mert megszólaltak a szirénák, légi veszélyt jelezve. Az elmúlt hetekben, ahogy közeledett a front, már megszokhatták ezt. A miséket is gyakran később kezdték. Aznap a 9 órára hirdetett gyermekmise kezdete is csúszott: Marlok István hitoktató híveivel együtt arra várt, hogy lefújják a légiriadót. Miután ez még fél tíz tájban sem történt meg, Gáger József plébános engedélyével a misét a légiriadó ellenére is megtartották, de mindenki csak saját felelősségére vehetett azon részt. Akkor még nem tudhatták, hogy sokáig ez lesz az utolsó mise a plébániatemplomban. Alighogy véget ért a szertartás, orosz repülőgépek támadták meg a falut, nagy riadalmat keltve a lakosságban.

A plébánián vezetett Historia Domus 1944. december 24-i bejegyzése szerint 10 óra előtt néhány perccel (egy szemtanú szerint inkább negyed 11, fél 11 tájban – a szerk.) „repülőgépek mélytámadással gépfegyverezték és bombázták a falut. Egy lövedék a templom mennyezetén áthatolt, de emberbe nem talált. A Fő utcán azonban több halott és súlyos sebesült [feküdt]. Voltak köztük néhányan, akik néhány perccel korábban, a 9 órai szentmisén vették utoljára magukhoz az Úr Jézust.”

A 19 éves Kesselbauer Edit és barátnője, a 16 éves Magor Margit a mise után a Magor családhoz igyekezett. A Nick és a Magor család a Fő út 96-ban egy közös udvarban lakott, a kertkapu a Templom térre nyílt. A lányok a kertkapun át a támadás előtt nem sokkal érhettek az udvarra. Amikor a gépek tüzelni kezdtek, nem tudtak idejében fedezékbe húzódni, és egy gépfegyversorozat eltalálta őket.

Az akkor 12 éves Kesselbauer Emil (dr. Keszthelyi Emil) kicsivel később indult el nővére után a miséről hazafelé. Jól látta a repülőgépeket. 5-6 orosz könnyűbombázót, gúnynevén Ratát (patkányt) számolt meg az égen, orrukon csillogott a napfény. Mindegyikük a Fő út fölött repült.

Kesselbauer Edit

Magor Margit

Apollónia Márton

Krupp Márton

Négyen a vörösvári áldozatok közül. Összesen 11 elhunytnek ismerjük a nevét.

Pest felől érkeztek, a sorompó után pedig nagy ívben visszakanyarodtak a Bányatelep irányába, majd ismét rátérve a Fő út vonalára gyors iramban közeledtek.

Magor Mária (dr. Prohászka Gézáné) négyéves volt akkor, őt a nagymamája idejében bemenekítette az épületbe. Idősebbik leánytestvére, az Editnél egy évvel fiatalabb Ilonka is sértetlen maradt. Csak Edit és Margit feküdt a támadás után vérben fagyva az udvaron. De a faluban máshonnan is jajveszékélés hallatszott.

Néhány méterre tőlük, kint, a ház kapujában haláltusáját vívta egy ötvenéves férfi, akit faluszerte ismertek és tiszteltek. Krupp Mártonnak hívták. A rémület pillanatában kezeit ösztönösen az arcához szorította, a lövedékek szétroncsolták az ujjait is. Szerencsecsillaga eddig minden veszélyben megővta őt: az első világháborúban katonaként megjárta az orosz frontot, majd fogságba esett, s onnan csak nyolc év után, 1922-ben szabadult. 1940-ben tartalékosként hívták be őt hosszabb-rövidebb időszakra. A kifürkészhetetlen sorsnak azonban most rá esett a választása...

Élete utolsó napjának történetét leányunokája, Grószné Krupp Erzsébet polgármester meséli el:

– A nagypapa rabiátus ember volt, amit a fejébe vett, abból sohasem engedett. Azon a végzetes napon azonban a nagymama mégis le tudta beszélni arról, hogy egyik ismerősével, Ziegler bácsival elinduljanak Borosjenőre, ahol valami dolguk volt. Akkor már nagyon veszélyes volt az utakon közlekedni, mindenütt katonai csapatok vonultak, és gyakoriak voltak a légitámadások. Ha akkor nem hallgat a nagymamára, tán semmi baj nem történt volna, Ziegler bácsi ugyanis sértetlenül hazaérkezett Borosjenőről...

Így azonban fogta a nagymama által süttött kalácsot és egy üveg bort, és elindult a Vásár téri iskola irányába. Tanítás már október óta nem volt a faluban, a polgári iskolában német katonakórházat rendeztek be. A Templomban kihírdették, hogy aki megteheti, vigyen a sebesülteknek süteményt, kalácsot, befőttet, bort, ki, amit tud.

A nagypapa a Fő út Templom felőli oldalán haladt fölfelé, s egészen a Nickékig jutott, amikor megjelentek az égen a repülőök. A kalács és a bor a porba hullott...

Ugyanekkor az út másik oldalán egy fiatal leány vére festette pirosra a földet. A 14 éves Guth Erzsébet (özv. Hamvas Andrásné) a Vásár téri iskolából igyekezett éppen hazafelé. Ő is a templomban hallottak hatására vitt süteményt a sebesülteknek. Át is adta a csomagot, és sietve indult hazafelé. A Manhertz-háznál járt (ma a Pilstex épülete áll a helyén), amikor meghallotta a repülőgépek zúgását. Két bőrkabátos magyar katonára állt a ház eresze alatt. „Kislány, gyere ide, mert már lőnek!” – szólt rá az egyikőjük, mire Erzsébet rémülten a ház ajtajához lapult. És már záporoztak is a lövedékek és a bombák. Iszonyatos hangzavar, recsegés, ropogás, füst, korom maradt meg az emlékezetében, és a széldeszka, ahogy az orra előtt lecsapódik. Aztán hirtelen minden elcsendesedett. Körülnézett. Az egyik katona a ház mellett hevert, a másik kissé arrébb a kertkapuban. Kezét némán, vádlón tartotta szét. Mindketten halottak voltak. Testüket felszántották a repeszdarabok, amelyek a kertbe csapódó bombából indultak halált osztó útjukra.

Erzsébet akkor remegve, kiabálva, szinte öntudatlanul elkezdte mondani az „Üdvöz légy, Máriát”. De a hangja rekedt volt, a hangszálai megrepedtek a légnyomástól. Ő, aki az énekkarban énekelt, most alig ismert rá a saját hangjára, amely aztán egész életére ilyen maradt.

Amikor el akart indulni hazafelé, otthagya a halálos helyszínt, ismét egy katona szólt rá: „Kislány, húzod a vért magad után!” Akkor eszmélt rá, hogy súlyosan megsérült ő is a repeszekről mind a két lábán.

A sokkos állapotban lévő, erősen vérző kislányt egy ismerős asszony kísérte be a közelben lévő iskolába, ahol a folyosón hordágyra fektették. Amint ott feküdt, újabb légitámadás érte a falut, s találat érte az iskola délnyugati sarkát is. Nagy sokára bevitték a tornaterembe, ahol műtőasztalok voltak felállítva. Réthy Géza iskolaigazgató fia, aki orvosnak tanult, szedte ki a repeszdarabokat a lábából. Miután bekötözték, egy katonai teherautóval hazaszállították a lányt.

Erzsi néni csak sokkal később tudta meg, hogy a két katona közül az egyik a vörösvári Apollónia Márton volt. (A másik katona nevét nem tudjuk.) Az akkor 33 éves fiatalember éppen eltávozáson tartózkodott otthon, aznap kellett volna visszatérnie a budakeszi laktanyába. Előző nap egy bomba robbant a szomszédjuk udvarában, a Szabóéknál, és a környező házak ablakai betörték. (Ez volt a legelső bomba, ami Vörös-

várta hullott.) Márton elindult a Községházára, hogy ablaküveget szerezzen, ugyanis nagy hideg volt, és otthon két gyermeke fagyoskodott, a kétéves Mária és a nyolcéves Zoltán.

Már hazafelé tartott a Községházáról, amikor a Manhertz-ház előtt meglepték őt az orosz repülő. Mivel katonaruhában volt, nem remélhetett irgalmat. Fejlövést kapott és azonnal meghalt.

De nem ő volt az egyetlen vörösvári katona, aki e tragikus sorsra jutott. A 34 éves Peller Márton a Szegfű utcában, a Pellényi-ház udvarán lelte halálát egy légibombától.

A bombatámadás áldozatait ajtólapra fektették, és szállították a Vásár téri iskolába. A súlyos sebesültek közül a legtöbben még a szállítás előtt belehaltak sérüléseikbe. Kesselbauer Edit és Magor Margit még élve értek az ideiglenes kórházba. Keszthelyi doktor szerint a nővérét még meg lehetett volna menteni, ha megfelelő orvosi ellátásban részesül, ennek hiányában azonban délután két órára egyszerűen elvérzett. A kórházban ekkor már teljes volt a zűrzavar, aki tudott, elmenekült, híre jött ugyanis, hogy az oroszok bekerítik a német hadsereget. Délutánra már nem is lehetett az országúton kijutni Dorog irányába.

A holttestek egy részét még aznap szekérre rakták és elszállították a halottasházba. Apollónia Mártont otthon ravatalozták fel, őt csak később vitték le a testvérei a temetőbe.

„Éjjel újabb bombázás – folytatódik a História Domus bejegyzése – , 11 órakor repülőgépről levetett légiakna a templom főbejárata előtt egy méterre becsapódott. Az ajtók apró darabokra zúzódtak, a bejárati mennyezet lezuhant, a templom fala megrepedezett, a színes ablakok összetörték, a templombelső rész vakolata nagyrészt lehullott, orgona, s padok súlyosan megrongálódtak.”

A „Pilisvörösvár története és néprajza” című könyv is beszámol a bombatámadásról: „Bomba hullott a templom elé, a Szegfű utcai Pellényi és Hidas ház területére, a Kápolna u. 23. sz. alatti Manhertz-ház udvarára, a Hősök terén a Vakán üzlet elé és a Vásár téri iskola délnyugati sarkára.”

A könyv az áldozatok között felsorolja Fekete Ferencet és Fekete Ilonát is. Sajnos róluk csak annyit tudunk, hogy a Mozi utcában laktak, s hogy Fekete Ferenc bádogos volt. Haláluk körülményeit nem sikerült

tisztáznunk. (Az orosz támadásnak vélhetően voltak nem vörösvári áldozatai is – német és magyar katonák –, róluk sem tudunk semmit.)

December 25-én délután három óra tájban az orosz előőrsök elérték a falut. Addigra a németek Szántó felé elmenekültek, így harcokra nem került sor. Az oroszok beszállásolták magukat a házakba, megszűnt a korábbi közigazgatás, teljes volt a bizonytalanság. A karácsonyi támadás ál-

Öt síremlék a vörösvári temetőben: balról jobbra Kesselbauer Edit, Magor Margit, Apollónia Márton, Krupp Márton és Peller Márton sírja

dozatait sem tudták eltemetni, nem tudták, az oroszok megengedik-e egyáltalán, hogy pap temesse őket. A temetésre végül is január 5-én kerülhetett csak sor. Az áldozatok közül Kesselbauer Editet, Magor Margitot, Apollónia Mártont, Krupp Mártont és Peller Mártont a temető bejáratától nem messze helyezték örök nyugalomra. Fekete Ferenc és Fekete Ilona sírja néhány méterre innen található, a másik oldalon.

A temetőnek ezen a részén korábban nem temettek, mivel az elképzelések szerint egy kápolnát építettek volna ide. Később az orosz katonákat is itt, az út két oldalán hantolták el. A rendkívül hideg időben a sírgödröket csak igen nehezen tudták kiásni.

A temetésen nagyon kevesen voltak, csak a legközelebbi hozzátartozók vettek részt rajta. A szertartást Gáger atya tartotta.

Epilógus

Guth Erzsit hónapokig házuk pincéjében ápolták. A házban magában oroszok laktak. Egy Lehel Edit nevezetű védőnő járt hozzá, csukamájolaj kenőccsel és ultraszeptil porral kezelte őt. Húsvétra szépen begyógyultak a sebei. Addigra az oroszok is elmentek, s így feljöhetett a pincéből. A történetek mély nyomot hagytak a lelkében. Még ma is össze-rezzen, ha erősebb zajt hall...

A templom sokáig használhatatlan volt, a szentmiséket a Flórián-kápolnában tartották. (Voltak misék a mai Speciális Otthon épületében is.) A megszálló orosz katonaság helyi parancsnoka szorgalmazta a templom helyrehozatalát, építőanyagot is biztosítva hozzá.

A Historia Domus február 14-i bejegyzése szerint aznap újabb légítámadás érte a falut. Ezúttal német repülőgépek szórtak bombákat a településre, főleg a Fő útra. (Áldozatokról nincs tudomásunk.)

Április 17-én szívroham következtében váratlanul elhunyt Gáger József plébános.

Minden évben december 24-én 9 órakor szentmisére gyűlnek össze az áldozatok hozzátartozói a vörösvári plébániatemplomban. Minden évben egyszer megszólal a harang, hogy a barbár háború vétlen vörösvári áldozataira emlékezzünk. Ha el is ül a harangzúgás, örökké fülünkbe csengenek Juhász Gyula szavai:

*„Nem múlnak el, kik szívünkben élnek,
Hiába szállnak árnyak, álmok, évek,
Ők itt maradnak bennünk csöndesen még,
Hiszen hazánk nekünk a végtelenség.”*

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2003. december)

Magyar katonai temető a Kárpátokban

Amiről egy megfakult fénykép mesél...

Hasenfratz János bácsi nemrégiben egy megfakult, sötét tónusú fényképet adott a kezembe. A képen katonák állnak – köztük ő is –, egy temető kapujában, valahol a Kárpátok erdeiben. Komor a kép, rövid, de tiszteletet keltő a magyarázat, amit hozzá fűzött, s amit most halottak napjához közeledvén ideidézek.

Hasenfratz János 1940-ben vonult be katonának. Egy hegyi tüzér alakulat-hoz került a Kárpátok-ba, egy Rahó nevű Tisza menti városkába, ami ma Ukrajnához tartozik. A lak-tanyájuk a településtől 3-4 kilométerre volt, az erdőben. Innen vonultak

ki nap mint nap a hegyekbe gyakorlatozni. Egy alkalommal véletlenül rábukkantak egy első világháborús magyar katonai temetőre. A sírokat szinte teljesen benőtte a növényzet, a kerítés dűledezett.

A gyakorlatot rögtön felfüggesztették, és három nap alatt becsülettel helyrehozták a sírkertet.

Bizonyára sokan gondoltak közülük akkor arra: ha egykoron elesnek a hazáért, lesznek majd, akik az ő sírjaikat is gondozni fogják. S valóban később sokakat elragadott a halál a második világháború frontjain.

Sok-sok év telt el a Csodás-völgybeli gyakorlat óta. Vajon mi lett a régi temetővel? Gondozza-e valaki a sírokat, vagy ismét benőtte a rengeteg? Vannak-e magyarok még azon a tájon, akik emléküket enyészni nem hagyják? Kérdések, amikre talán senki sem tudja a választ.

Az első világháborúban elpusztult Gyóni Géza szavait küldjük hát a Csodás-völgybe megtisztelni a rég elporladt hősök emlékét:

*„Boldog, ki itt jársz, teéretted is
Megszenvedett, ki lent nyugszik, a holt;
Véres harcok verték fel a hírét,
De csak a béke katonája volt.”*

Utóirat:

Érdeklődésünkre a Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájától azt az információt kaptuk, hogy Oroszország után Ukrajnában is megkezdődött a magyar katonai temetők feltárása és helyrehozatala. Eddig három temetőt állítottak helyre: az ungvárit, az ökörmezőt és a vorochtait.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2004. október)

A 2004-ben felújított ungvári magyar katonai temető emléktáblája
(Forrás: <http://archiv.magyarso.com>)

A bonchidai kastély utolsó lakója

Vaskos kötetet tartok a kezemben, Biró József „Erdélyi kastélyok” című munkáját, amely a két háború között jelent meg az Új Idők Irodalmi Intézet kiadásában. A borítóján a Bánffyok négy sarok-bástyás bonchidai kastélya látható, s a legtöbb belső kép is ezt a fényűző barokk épületet ábrázolja, amit annak idején az erdélyi Versailles-ként emlegettek, s amelyben Mária Terézia is szívesen vendégeskedett. Történetünk e gyönyörű kastélyról és utolsó lakójáról, az író-művész-államférfi Bánffy Miklósról szól.

A népmesei fordulatból ismert Bonchida Kolozsvártól északkeletre, a Kis-Szamos partján található. Kastélyát Bánffy Dénes főispán kezdte építtetni a dobokai vár köveiből az 1600-as évek derekán, reneszánsz stílusban. Az építkezést a nagyúr nem tudta befejezni, mert ellenségei lefejeztették. A Bánffy-utódok később barokk stílusban folytatták az építkezést. A kastély XX. századi történetét is tragédia árnyékolja be: a második világháború vége felé a német csapatok kifosztják és felgyújtják az épületet, amely azóta is romokban áll...

Tuti néni [Hoffer Károlyné, sz. Zs. Dobozy Erzsébet] azon kevesek közé tartozik, akik még megcsodálhatták „az erdélyi Versailles” termet, berendezését, járhattak szépen ápolt parkjában és beszélgethettek az öreg gróffal. Tuti néni ugyanis leánykorában több éven keresztül ebben a mesés környezetben lakott...

Zs. Dobozy Erzsébet híres nemesi család sarjaként látta meg a napvilágot 1923-ban Pilisvörösvárott, egy bányatelepi szolgálati lakásban. (A család egyik őse az a Dobozy Mihály volt, aki inkább leszúrta kedves feleségét, mintsem hogy az a törökök kezére jusson.)

Tuti néni édesapja, Zs. Dobozy Gyula a köszénbánya főkertésze volt. (A bányatelep gesztenyefáit is ő ültette.) A kertészetben három-négy rokkant bányással zöldséget termesztett, amit olcsón megvehettek a bányatelep lakói.

Amikor a bánya bezárt, nehéz idők jöttek Dobozyékra. A diplomás édesapa nem kapott munkát, az édesanya és négy lánya varrásból tartotta fenn a családot. Komiszruhá: katonaingeket varrtak, darabját 25 fillérért. (Ekkoriban már a város szélén, a vasút mellett laktak abban a házban, amelyet ma mindenki így emleget Vörösváron: a Dobozy-ház.)

Gróf Bánffy Miklós, a bonchidai kastély utolsó lakója

1940-ben, amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, Dobozyék szerencsecsillaga is felragyogott: a bonchidai gróf szakembert keresett kertészetének újjávarázsolására. Tuti néni édesapja elnyerte az állást, így decemberben az egész család átköltözött Bonchidára.

Zs. Dobozy Gyula rövid idő alatt felvirágoztatta a gróf kertészetét, az éléskamrában valóságos kincseket halmozott fel. Olyan különleges eljárással kezelte az általa termelt zöldségeket, gyümölcsöket, hogy a gróf asztalára még karácsonykor is került dinnye és más nehezen eltartható gyümölcs.

A Bánffyak megbecsülték a föld ajándékait, ezért is fogadták be az éléskamrát a kastély déli bástyájába, míg a többiben az oklevéltár, a régi és az új bibliotéka kapott helyet. A régi könyvtárban rendkívül értékes kódexeket is őrzött az öreg gróf, aki ekkoriban már közel járt a hetvenhez.

Gróf Bánffy Miklós hét nyelven beszélő, rendkívül művelt és sokoldalú ember volt. Ismert közéleti ember, hosszú éveken át országgyűlési képviselő, a Bethlen-kormány külügyminisztere. A magyar irodalom jelentős, de méltatlanul elfeledett alkotója, elsősorban drámákat, regényeket, novellákat írt. De nemcsak az irodalomhoz volt tehetsége, szépen hegedült, remekül rajzolt, festett és figyelemre méltóak színházi rendezései is. (1913-tól 1918-ig az Operaház és a Nemzeti Színház intendánusa,

azaz főfelügyelője volt.) 1926-ban a román állampolgárságot fölvéve visszaköltözött szülőföldjére, ahol vezető szerepet játszott az erdélyi magyar irodalmi életben, szerkesztője volt az Erdélyi Helikon című folyóiratnak. 1934 és 40 között veti papírra „Megszámláltattál”, „És híjával találtattál”, „Darabokra szaggattatol” című regényeit. A nagy ívű regénytrilógia összefoglaló címen: Erdélyi történet) kritikai realizmusunk egyik jelentős teljesítménye, a XX. század klasszikus művei közt lenne a helye.

Aligha akad ma Magyarországon és Erdélyben bárki, aki jobban ismerné Tuti néninél ezt a regényt. Tuti néni ugyanis személyesen ismerte a szerzőt és azokat a helyszíneket, ahol a cselekmény játszódik (többek között a regénytrilógiában Dénestornyának nevezett Bonchidát), de még azokat az embereket is, akiről az író a szereplőket mintázta. Azt is biztosan tudja, hogy az Erdélyi történet befejező részét, hatodik kötetét is megírta a gróf, és az most is lappang valahol (az első és második regény két-két kötetben jelent meg, a harmadik csak egy kötetben). Ezt a hatodik kötetet Tuti néni maga is látta. Így meséli el a történetet egy 1992-ben keltezett írásában:

„A Patkó-udvar felőli főbejáraton vezetett az inas egy hatalmas előcsarnokon át, majd egy hosszú folyosón végig. Pillantásom alighogy végigfutott a Bánffy-ösök életnagyságban sorakozó képein, már be is jelentek. Nyílt a nagy párnás ajtó, s a súlyos dohánybarna bársonyfüggönyt félrehúzva bebocsátást nyertem a kegyelmes úr dolgozószobájába. Nem nagyon mertem körülnézni, csak mentem előre, az ablakok felé.

Szálegyenesen, felém fordulva állt. Hátrafésült nagy hullámos haja hófehér. A jellegzetesen kiugró arccsontok felett mély tűzű szemek

Zs. Dobozy Erzsébet 1941-ben a nyugati szárny bejáratánál

néztek rám. Komolyan, de nem szigorúan. Íróasztala barna kókuszszőnyeggel letakart kis katedrán állt, ez a szőnyeg vezetett a bejárati ajtótól idáig, s ilyen futott a folyosón is végig. Intett, hogy üljek le, s én remegő lábakkal rogytam bele, s legszívesebben elvesztem volna a nagy bőrfotelban. Majd leült ő is, elszoruló szívvel vártam, mit fog mondani. Megkérdezte, hány éves vagyok, milyen iskolát végeztem, mivel töltöm

**A bonchidai Bánffy-kastély a XIX. század elején.
Bíró József „Erdélyi kastélyok” című munkájának címlapjáról**

a napjaimat. De hová lett az én nagy bátorságom? Alig mertem kinyögni a válaszokat. A fényes parkettától a stukkós mennyezetig mindenütt könyv. A könyveket szeretem! A könyvek adtak bátorságot. Felsoroltam az ismert írókat és költőket, s hirtelen bátorságra kapva kijelentettem:

– A kegyelmes úr erdélyi trilógiáját is olvastam, két kötet a Megszámláltattál, két kötet az És híjjával találtattál, és most olvasom az ötödiket, az utolsót, a Darabokra szaggattatolt.

– Az nem az utolsó – mondta és könnyedén megpergette ujjaival a keze alatt lévő fehér íveket. Majd egy kicsit odébb tolt az íróasztalán egy hosszas ezüst pohárforma tartót, amely tömve volt sárga tûhegyes ceruzákkal...

– Tavasszal beajánlom a jegyzősegre.

S a fogadás véget ért. Megengedte, hogy budapesti tartózkodása alatt az inas végigvezessen azokon a helyeken, amelyekről a könyveiben írt.

Ezután az olvasás mellett szorgalmasan jártam a református pap-pékhoz gépírni tanulni. Nagy akarattal rövid idő alatt sikerült is azon a kis táskairógépen, amelyen Mädy, a papné a kegyelmes úr kéziratait szokta gépelni. Megilletődött tisztelettel s kíváncsi érdeklődéssel nyúltam

A bonchidai kastély nyugati szárnya a háború előtt

egyszer a kézzel, ceruzával, apró galambfej-betűkkel sűrűn teleírt oldalak után, de sajnos, nem olvashattam bele, Mädy gyorsan ráhajtotta az iratgyűjtő fedelét, amelynek a jobb sarkában ez állt: A VI. könyv.

– Ne haragudj, ez még titok.

Élve a lehetőséggel, az »Erdélyi Versáliában« megnézhettem mindazt a kincset, amit a losonczy Bánffyak évszázadokon át összegyűjtöttek, amit az avatott kezű történetíró, Biró József A bonchidai kastély című könyvében hitelesen megírt. Mert Lovász bácsi, az öreg inas türelmesen végigjárta velem a kastély minden zegét-zugát, földszinten és emeleten. A négy bástyából kettő könyvtár volt. Az egyik az Ó, a másik az Új. Az Ó-könyvtárban csak Corvinából volt öt darab. Elképesztő, felmérhetetlen kincset érő könyvanyag. Láttam a kék, a sárga, a fehér szalont, minden díszével és festményeivel. Jártam a fekete ébenfa burko-

latú, gyöngyház berakásos kínai szobában, a hatalmas ebédlőben, a biliárdteremben, a kártya- és dolgozószobákban. A Mária Terézia-lakosztályban, ami számomra életre szóló élmény maradt, és amiből az utókor, Erdély s az egész kis magyarhon vesztére semmi, de semmi sem maradt. Mert a kastélyt a II. világháborúban nagyrészt kifosztották, majd kilángszó-rózták és lebombázták.”

Tuti nénitől megtudtam azt is, hogy a kastélyt a németek bosszúból rabolták ki és semmisítették meg. A gróf ugyanis a németekkel való szakítás mellett volt, és Horthy kérésére tárgyalásokat folytatott a háborúból való kiugrásról.

Dobozyék még a kastély pusztulása előtt, 1944 őszén elmenekültek Bonchidáról, vissza Pilisvörösvárra. Tuti néni, amikor évtizedekkel később Erdélyben járt, nem ment el Bonchidára. Nem akarta romjaiban látni a hajdani gyönyörű kastélyt. Úgy akarta megőrizni emlékezetében, ahogy leánykorában látta.

Az „Erdélyi történet” befejező kötete után hiába nyomozott, máig nem került elő, s félő, hogy már nem is fog. Megsemmisült tán ez is, mint oly sok értékünk a XX. század viharos évtizedeiben: kastélyok, paloták, könyvek és remények. 45 után egy második Trianont élt át ez az ország. Az értékek Trianonját. Az arisztokráciát földönfűtővé tették, sokakat deportáltak.

A kastélyok ebek harmincadjára kerültek. Kifosztották, csontig lecsupaszították és magukra hagyták őket. Sokat lebontottak később.

(Szovjet parancsra – bosszúból, büntetésként – lebontották és téglánként elhordták az alcsúti főúri kastélyt is, Pollack Mihály alkotását. Az impozáns klasszicista stílusú kastélyból csak a bejárati homlokzat és a kápolna maradt. A kastély parkja – a mai arborétum – Zs. Dobozy Gyula első munkahelye volt.)

Gróf Bánffy Miklós áldozata, s mintegy mementós alakja ennek a barbár korszaknak. Tuti néni meséli, hogy a háború végén kolozsvári palotáját is kifosztották, majd a kommunizmusban mindenét elvették. Erdélyben is, Budapesten is.

Az utolsó években árukihordóként tengette életét Kolozsváron, egy szűk kis szobácskában húzta meg magát.

Gyakran kijárt a Házsongárdi temetőbe, felballagott a dombra, és hosszasan, fájdalmasan elnézett Bonchida irányába. Végül barátai áthozták Budapestre.

De itt sem találta a helyét. Elborult elmével, mindenektől elhagyatva halt meg egy budapesti kórházban, 1950-ben. Hamvai 25 év elteltével kerültek haza, a Házsongárdi temető Bánffy-kriptájába.

A nyugati épületszárny 1994-ben. A felvételt Hoffer Gábor, Tuti néni kisebbik fia készítette

Dr. gróf Bánffy Miklós, a politikus, alias Kisbán Miklós, az író, aki származásán, rangján, pozícióján, sokoldalú művészi képességein túl EMBER volt, mélyen érző, humánus ember, aki egész életében hû maradt öseihez, harcolt hazájáért, küzdött Erdélyért (szûkebb pátriájáért), megmentette Kolozsvárt a hadmûveletek pusztításaitól, csak éppen Bonchidát nem tudta megvédeni, éppen drága Bonchidáját, mely számára mindennél kedvesebb volt...

Tuti néni máig emlékezetében tartja, idézi az öreg gróf alakját, szavait, gesztusait, kedvenc tárgyait, aranyozott végû, tûhegyes Faber-castell ceruzáit, amellyel az Erdélyi történetet írta és több évszázados, tündérmesékbe illõ bonchidai palotáját, amelybe sohasem engedte bevezetni a villanyt, s még a negyvenes évek elején is gyertyával világított, tán ezzel is kifejezve az õsök iránti tiszteletét.

Mi sem tehetünk mást, mint hogy felkutassuk és megőrizzük emlékezetünkben azokat az értékeket, amelyeket az elmúlt félévszázad alatt veszendőbe mentek vagy feledésbe merültek. Tuti néni története erre tanít minket...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2004. november)

Tuti néni bonchidai élményeit több novellában és versben is megírta. Ezek nemcsak a Vörösvári Újság hasábjain láttak annak idején napvilágot, hanem a 2015 májusában, az „Otthon a világban” sorozat keretében megjelent „Régi és új utak” c. kötetben is olvashatók. A könyvet Pilisvörösvár Város Önkormányzata adta ki. (a szerk.)

A részben felújított kastély napjainkban

(Forrás: <http://wikipedia.org>)

Emlékezés a bombatámadás áldozataira

Újabb lapok 1944 decemberének fekete krónikájából

2003 decemberében szomorú hangvételű, kegyeletteljes cikkben emlékeztem meg az 1944. december 24-i szovjet bombatámadás áldozatairól: Kesselbauer Editről, Magor Margitról, Krupp Mártonról, Apollónia Mártonról, Peller Mártonról, Fekete Ferencről és Fekete Ilonáról. Akkor azt hittem, minden áldozatnak emléket állítottam. Sajnos utóbb kiderült, hosszabb a bõsi halottak listája, mint azt sejtettem.

Fekete Ferenc és Fekete Ilona sírjele a vörösvári temetőben

A Római Katolikus Plébánián vezetett halottas anyakönyvben két további áldozat nevére bukkantam:

Gyõri Anna, Jugovász Herkules neje 42 éves korában a „bombatámadás okozta agysérülésbe” halt bele.

Vitéz Nagy Gábor, Csorba Sára férje a bombatámadásban haslövést kapott. Január 6-án hunyt el. (Az anyakönyv nem részletezi, de vélhetően ő is a december 24-i bombatámadásban kapott halálos sebet.)

Néhány hónapja jutott a tudomásomra, hogy a karácsonyi bombatámadás a Szent Erzsébet (akkor Baross) utcában is szedett két ártatlan, civil áldozatot.

Az utca egyik szoba-konyhás kis családi házának udvarára a Szentestét megelőző napokban egy lánctalpas német teherautó állt be – a házban lakó család vesztére. A szovjet repülőgépek 24-én ugyanis rögtön kiszúrták a katonai járművet, és bombázni kezdték.

Az 1944 karácsonyi bombatámadás áldozatainak emléktáblája a plébániatemplom bejáratánál

Nemcsak a teherautót, de a házat is eltalálták. A ház romba dőlt, az ott tartózkodók közül többen súlyosan megsérültek.

A történeteket két idős asszony mesélte el nekem, akik az események idején még kislányok voltak: Albrecht Vencelné, szül. Wenczl Erzsébet és Czink Antalné szül. Izsák Mária. A bombázáskor mindketten a ház konyhájában tartózkodtak egy harmadik testvérükkel: Kammerer István-nal együtt. (A nevekből kiderül, hogy a gyerekek egymás féltestvérei voltak. Édesanyjuk háromszor ment férjhez.) Ugyancsak a konyhában volt édesanyjuk és annak harmadik férje, Izsák István is – Czink Antalné édesapja.

Amikor a bombák hullani kezdtek, mindannyian próbáltak fedezékbe húzódni, a két lány az ágy alá, édesanyjuk a konyhaasztal alá. Őt a kemény asztallap megvédte a szilánkoktól.

Izsák István is az ágy alá bújt, de nagyon közel volt az ablakhoz, így az alig nyújtott fedezéket a számára. Fiútestvérük sem talált magának hirtelenjében védettebb helyet. Így ők ketten sebesültek meg a legsúlyosabban.

A súlyosan megsebesült gyerekeket és Izsák Istvánt a Vásár téri iskolában berendezett katonai kórházba szállították, ahol a bombaszilánkok egy részét eltávolították belőlük. Később a Szent István kórházba vitte őket egy katonai mentő. A két lány életét sikerült megmenteni, bár több száz szilánk fúródott a testükbe. (Ezek egy jó részét még ma is hordozzák.)

Izsák István december 31-én belehalt sebeibe. 58 éves volt. Január 6-án Kammerer István is elhunyt. Ő mindössze 16 évet élt.

A család nem tudja, mikor és hol temették el őket. Mindez Budapest ostromának zűrzavaros napjaiban történt, amikor mindenütt aratott a halál és olcsó volt az emberélet...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2004. december)

Fogarasy Attila

A karácsonyi orosz légitámadás áldozatai

*Betlehem ünnepe, Jézus, a gyermek megszületett ma,
Hívek a templomi szót boldogan útra viszik.
Gyilkos erővel hullani kezdenek ekkor az égből
Ördögi szerkezetek, hívek elébe le mind.
Vérözön és iszonyat marad ottan, jajgat az utca,
Egy tucát áldozatot harci düb földbe temet.
Csendes esővel könnyeket hullat az ég a sirokra
Oldva a rémületet és a halál iszonyát.*

Az 1944. december 24-i pilisvörösvári orosz bombatámadás áldozatai

Név	Életkor	Foglalkozás	Hol sebesült meg?	Hol halt meg?	Mikor halt meg?	Halál oka	Hol temették el?	Mikor temették el?
1. Apollónia Márton	33	katona	Fő utca 117. előtt (voit Mánheritz-ház)	Fő utca 117. előtt	1944. 12. 24.	bombaszilánkok v. géppuskasorozat	Vörösvár II. par.	1945. 01. 04.
2. Fekete Ferenc		bádogos					Vörösvár I. par.	1945. 01. 04.
3. Fekete Ilona							Vörösvár I. par.	1945. 01. 04.
4. Györi Anna, Jugovász Herkules nejje	42					bombatámadás okozta agysérülés	Vörösvár	1945. 01. 04.
5. Ismeretlen katona		katona	Fő utca 117. előtt	Fő utca 117. előtt	1944. 12. 24.	bombaszilánkok v. géppuskasorozat		
6. Izsák István	58		Baross u. (mai: Szt. Erzsébet u., Albrecht Vencelné háza)	Budapest Szent István Kórház	1944. 12. 31.	bombaszilánkok	Budapest, ismeretlen temető	ismeretlen
7. Kammerer István	16		Baross u. (mai: Szt. Erzsébet u., Albrecht Vencelné háza).	Budapest, Szent István Kórház	1945. 01. 06.	bombaszilánkok	Budapest, ismeretlen temető	ismeretlen
8. Kesselbauer Edit	19		Fő utca 96. udvara (Nick-ház)		1944. 12. 24.	géppuskasorozat	Vörösvár II. par.	1945. 01. 04.
9. Krupp Márton	50		Fő utca 96. kapujában	Fő utca 96. kapujában	1944. 12. 24.	géppuskasorozat	Vörösvár II. par.	1945. 01. 04.
10. Magor Margit	16		Fő utca 96. udvara (Nick-ház)		1944. 12. 24.	géppuskasorozat	Vörösvár II. par.	1945. 01. 04.
11. Peller Márton	34		Szegfű utca, Pellényi-ház	Szegfű utca, Pellényi-ház	1944. 12. 24.	bombaszilánkok	Vörösvár II. par.	1945. 01. 04.
12. Vitéz Nagy Gábor, Csorba Sára férje (budapesti)		vélhetően katona			1945. 01. 06	„hasilövés”	Vörösvár II. par.	1945. 01. 10.

Megjegyzés: Vélhetően az ismeretlen katona vitéz Nagy Gáborral azonos.

Az áldozatokról készült összesítő táblázat. A 2011-ben kiadott „Hol sirjaink domborulnak...” Temetők könyve, Pilisvörösvár c. kötetben sajnos hibás évszámokkal jelent meg (277. oldal)

Békévé oldó emlékezés

Május 9-én Európa-szerte megemlékeztek a második világ-háború európai befejezéséről. Néhány nappal korábban – május 5-én – a vörösvári temetőben a Bayerischer Soldatenbund (Bajor Katonaszövetség) delegációjának veterán katonái és Grószné Krupp Erzsébet polgármester rövid megemlékezés keretében megkoszoro-rúzták a német katonák síremlékét. Wolfgang Körner, a Bayerischer Soldatenbund alelnöke, a küldöttség vezetője kegyeletteljes szavakkal emlékezett meg a Pilisvörösvár környéki harcokban elesett és itt eltemetett 46 katonabajtársáról, akik közül kettőt személyesen is ismert. Grószné Krupp Erzsébet polgármester a megbékélés fontosságát hangsúlyozta, s hogy a tisztelet, a főbajtás attól függetlenül megilleti az áldozattá vált katonákat, hogy e pusztító és értelmetlen háborúban a front melyik oldalán harcoltak. Ennek szellemében a német delegáció tagjai és Grószné Krupp Erzsébet koszorút helyeztek el a szovjet katonák síremlékénél is.

Wolfgang Körner, a Bayerischer Soldatenbund alelnöke 12 évvel ezelőtt járt először Pilisvörösvárott. Megdöbbsentette őt, mennyire elhanyagolt a temetőnek az a része, ahol a világháborúban elesett német katonák nyugsznak. Rögtön elhatározta, hogy rendbe hozatja az emlékhelyet. Kicseréltette a fejfákat, és a már ott lévő betonkereszt elé egy márvány emlékművet állíttatott, amelyre felvésette az elhunyt katonák neveit. A nevek mellé nem íratta oda, melyik alakulatban szolgáltak. Erre kegyeleti szempontból semmi szükség nem volt, és a megbékélést sem segítette volna, ha 15 név mellé odakerült volna a gyűlölt SS jelzés. Az elesett katonák közül 15-en ugyanis a Division Feldenhalle elnevezésű müncheni Waffen SS alakulathoz tartoztak, amelyet 1944 végén Budapesten és környékén vetettek be a harcokba. Körner úr a német katonák emlékművét saját költségén állíttatta, és azóta is minden évben küld pénzt az emlékhely ápolására, karbantartására.

Wolfgang Körner egyébként nem harcolt Magyarországon. 1943-ban 16 éves korában került a német flottához, egy tengeralattjárón szolgált gépészként. 1945 januárjában Dover előtt találatot kapott a hajójuk. Az 54 fős legénységből mindössze négyen maradtak életben. Ő a torpedóvető csövén keresztül jutott ki a süllyedő tengeralattjáróból. Egy évig angol fogságban volt. Ma is hálával emlékezik arra, hogy az angolok nagyon emberségesen bántak velük. 1953-ban lett tagja a Deutscher Soldatenbundnak, amelynek ma alelnöke és a felső-bajor körzet vezetője.

Koszorúzás a német katonák emlékművénél

A katonaszövetséget 1874-ben alapították. Napjainkban 100 000 tagja van: kisebb részt második világháborús veteránok, nagyobb részt a mai német hadsereg nyugdíjazott tisztjei.

A szövetség feladatai közé tartozik többek között a veteránok és nyugdíjazottak számára – a határokon kívül is – szociális támogatások nyújtása és a német katonai temetők ápolása.

2002-ben a vörösvári önkormányzat a német partnertelepülések és a katonaszövetség anyagi segítségével ismét megújította az emlékhelyet. A fakereszteket kőkeresztek váltották fel, amelyekre felvésték az elhunytak neveit (5 ismeretlen német katona is nyugszik itt.) Az emlékművet áthelyezték az emlékhely baloldalára, a sírok közötti részt lekövezték.

Ezzel együtt a szovjet katonák nyugvóhelyét is rendezték, a sírok elé emlékművet állítottak az elesettek neveivel.

2002 májusába nagyszabású ünnepség keretében avatták fel az újjávarázsolt katonai temetőket magas rangú német és orosz katonai és politikai vezetők jelenlétében.

Egy ideig úgy tűnt, hogy kegyeleti szempontból sikerült valóban békévé oldani az emlékezést... 2003. április 12-én az EU-népszavazásra vendégek érkeztek Vörösvárra partnertelepüléseinkről, így Gröben-

A Bayerischer Soldatenbund tagjai tisztelegnek az egykori ellenség síremlékénél

zellből is. A német vendégek megtekintették a megújult katonai emlékhelyet is a vörösvári temetőben. A delegáció tagjai felháborodtak azon, hogy az emlékmű elé egy kis emléktábla lett elhelyezve: amelyre felkerült a „Waffen SS” felirat is.

A kis táblácskát, amely Dax úr emlékét őrzi, az avatás után helyezték el az emlékmű előtt. (Dax úr volt az, aki a német temetőt legelőször helyreállította és az első, fordított kereszt alakú beton emlékművet felállította.)

Körner urat is mélységesen felháborította az emléklap felirata, s megkönnyebbülését fejezte ki azért, hogy a Waffen SS feliratot az önkormányzat azóta már eltávolította a márványtáblácskáról.

(Amikor idén januárban újabb gröbenzelli delegáció járt Vörösváron, a vendégek első dolga volt megtekinteni a vörösvári temetőt, vajon ott van-e még a kifogásolt felirat.)

A történet ezzel azonban még nem zárult le. Nemrégiben kiderült ugyanis, hogy a Dax úr által kegyeleti célból állíttatott betonemlékmű egy náci szimbólum alapján készült. Az ún. Todesrunne ősi eredetű jelkép, amelyet a horogkereszthez hasonlóan a nemzeti szocialisták besoroltak szimbólumaik közé, s gyakran alkalmaztak temetőikben.

Todesrunne a német katonai síroknál. A cikk megjelenése után nem sokkal lebontották és eltávolították a temetőből

A fordított tört kereszt a halál jele. Az emlékmű ellen német újságírók emeltek szót az önkormányzatnál. Arról, hogy ez kedvelt náci szimbólum lenne, természetesen a vörösváriak mit sem tudtak eddig, de a temetőben járt német delegációk sem emeltek soha kifogást.

Körner úr szerint a nemzetközi jog ugyan nem tiltja temetőekben az efféle szimbólumok használatát (lásd a vörös csillagot a szovjet hősi emlékművön – a szerk.), ám szerencsésebb lenne mégis kegyeletteljes és mindenkinek megfelelőbb megoldást találni.

Körner úr őszintén elmondta, némi aggodalommal érkezett az idei koszorúzásra Vörösvárra, mivel azt hallotta, hogy az önkormányzat el akarja távolítani a kifogásolt keresztet a temetőből. Grószné Krupp

Wolfgang Körner

Erzsébet polgármester azonban megnyugtatta őt, hogy csak felújításról és ezzel együtt minimális átalakításról van szó. A felújításra azért van szükség, mert a betonkereszt alja teljesen szétfagyott. Ha már úgyis hozzá kell nyúlni az emlékműhöz, ésszerű mindjárt úgy átalakítani, hogy ne emlékeztessen ezentúl a náci jelképre.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság 2005. május)

Háborús idők

Régi parasztház a Zöldfa utca (Obá kőzn) végén. Kint már lassan szürkül, csendesedik a világ. Bent kis lámpa ég, fénye kiszűrődik az udvarra. Bekopogok. Jóska bácsi a konyhaasztal mellett ül, Rici néni a szobában tesz-vesz.

Krivinger József tizedes

– Szervusz Feri, hát ideértél? –
kérdi.

– *Ide* – mondom, és már a házi-
gazda kezét szorongatom, aki a
család hogyléte felől érdeklődik. Be-
szélni kezdünk, majd rátérünk
jövetelem céljára.

– *Jóska bácsi, ahogy már be-
széltünk róla, a második világ-
háborús katonaéveiről is szeret-
nék írni. Lehet?*

– Lehet! – int, és erre már Rici
néni is leül a férje mellé. – Sosem
kérdzte ezeket még senki, te vagy
az első – néz rám, majd elhallgat.

Krivinger József pedig két
nehéz, erős kezét az ölében pihentetve mesélni kezd. A 86 éves egykori
bányász röviden szól, de a szemén látszik, hogy rengeteg emlék tolul föl
benne. Messzire, a sokak számára már csak írásokból, filmekből ismert
múltba tekint vissza.

– 1940. december másodikán vonultam be Sárospatakra. Az újoncok
között voltunk néhányan vörösváriak, a környékről pedig Csobánkáról,
Solymárról, Pesthidegkútról vonultattak be embereket. De voltak velünk
ruszinok és románok is, akadt, aki egy szót sem tudott magyarul – vág
bele a történetbe.

– *Mire képezték ki?*

– Műszaki alakulatba kerültem, árkász lettem. 1941-ben Sátoralja-újhelyre vittek, ott már utásznak tanultam. Zűrzavaros idők voltak, valamiféle Hitler-mozgalom miatt nekünk is voltak nehézségeink. Az egészhez semmi közünk nem volt, de voltak, akik ferde szemmel néztek ránk, svábokra. Sokáig nem is küldtem haza levelet, mert tudtam, hogy fölösleges. Egy idő után persze mégis írtunk, de a leveleket cenzúrázták. Ha az előjáróknak nem tetszett, amit olvastak, megsemmisítették, tűzbe dobták a leveleinket.

– *Mit gyakoroltak a legtöbbet?*

– Szükséghidakat, úgynevezett „bürüs” hidakat építettünk. Ezzel biztosítottuk, hogy a parasztok át tudjanak menni a megáradt Bodrog két partján lévő földjeikre. Kellott a gabona az országnak. De készítettünk ingoványos területeken átvezető makadámutat is, hogy a teher-autók és a lovas kocsik is közlekedhessenek. Egy idő után aztán Orosz-országba vezényeltek minket. Azt sem tudtuk, hová visznek. Emlékszem egy Osztrogorszk nevű településre, de sokfelé megfordultunk még. Jó mélyen be kellett mennünk Oroszországba, hadművelési területre irányítottak minket. Volt, hogy menetfelszereléssel több mint 100 km-t gyalogoltunk egy nap. Az egyik este a főhadnagyunk megkérdezte: „Na, fiúk, mit gondolnak, hány km-t tettünk meg ma?” A legtöbben 80 km-re be-csültük. „Nem, 130 km-t mentünk” – mondta.

– *Hogyan bírták mindezt?*

– Nehezen. De bírni kellett. Karabélyt, 40 db éles lőszert, szekercét, fejszét, ásót, szerszámokat, pokrócot stb. vittünk magunkkal. Összesen 30 kg terhet cipeltünk. Gyalogoltunk ingoványban, száraz, kemény úton, térdig érő sárban, mindenféle terepen. Rengeteget talpaltunk.

– *Harcolnia is kellett?*

– Utászok lévén mi nem nagyon lőttünk, de benne voltunk a harcokban. A lövészek dolga volt, hogy védjenek bennünket. Ástuk a futóárkokat, telepítettük és szedtük az aknákat. Állandóan figyeltek minket a messzelátók, röpködtek körülöttünk a golyók. Volt egy pokrócom, amelyik olyan lyukas volt a golyóktól, szilánkoktól, hogy két macska sem fogott volna meg benne egy egeret. De én nem sérültem meg.

– *Nem félt?*

– Ott egy dolog volt: vagy megmarad, vagy nem marad meg az ember. Óvatosnak kellett lenni. Az aknatelepítés, aknafelszedés veszélyes feladat volt. Gyakran nagy, akár 100x200 méteres területet is teleraktunk taposó- és tányéraknákkal. Nekem soha nem volt balesetem. De ha valaki hibázott, robbant az akna, röpültek a szilánkok. Sokan meghaltak körülöttem.

– *Mire gondolt ilyenkor?*

– Semmi jóra. Azt tudtuk, hogy el kellett jönnünk otthonról, de hogy hazatérünk-e, azt nem. Ha levelet küldtem haza, mindig ezt írtam: „Isten nevében kezdem... és Isten nevében fejezem be”. Az ő kezében voltunk.

– *Nemcsak az állandó életveszélyt, az időjárás viszonyosságait is el kellett viselniük. Milyen volt az orosz tél?*

– Kegyetlen. A nagy visszavonuláskor másfél méter magas hóban törtünk magunknak utat. De a felszerelésünket nem hagyhattuk el. Fenyőágakból építettünk magunknak sátrat, sátorlapot tettünk rá, alatta összebújtunk, pokrócokba, köpenyekbe csavartuk magunkat. Sötétben nem rakhattunk tüzet, mert könnyen észrevehettek volna minket. Olyan hideg volt, hogy mire a vizelet földet ért, jéggé vált.

– *Hogyan tudták mindezt elviselni?*

– Hozzáedződünk. Tizedes, rajparancsnok voltam, az embereimért is felelősséggel tartoztam. Úgy éltünk, ahogy lehetett. A napi cigarettaadagot odaadtam a szakácsnak, aki cserébe kerített nekünk valami enivalót, amit elosztottunk egymás között. Valahogy túléltem a háborút. 1945-ben, ha nagy nehézségek árán is, de sikerült épségben hazakerkezni. A fegyverletételkor kaptam egy papírt, és nem mint fogoly, hanem mint leszerelt katona fejeztem be a háborút. 1945 júniusában Halmáskéren marhavagonokba raktak minket, a vonat nagy nehezen eljutott a Kelenföldi pályaudvarig. Ott én már csak azt néztem, hogy merre lehet a legegyszerűbben hazajönni. Hazafelé gyalogolva vettem egy nadrágot. Lyukas volt, de nem bántam, mert legalább kibújhattam a katonaruhából. Így értem haza, lefogyva, mezítláb, kormosan, rongyos nadrágban. De végre itthon voltam.

– *Mi volt a háborúban a legrosszabb?*

– Minden! – legyint keserűen, mintha el akarná hessegetni a múltat. Látszik rajta, hogy felkavarják az emlékek. Kint kezd leereszkedni a sötétség, bent ránk telepszik a csönd. Hallgatunk, mert ilyenkor nem lehet mit mondani. Aztán Jóska bácsi megemeli nehéz, erős kezét, és megint beszélni kezd.

– A legmegrázóbb az volt, amikor a halott bajtársaink mellett álltunk őrt. Olykor napokig strázsáltunk a nyári melegben oszladozó, férgesedő tetemeik fölött. De kitarítottunk mellettük, amíg tisztességgel el nem temették őket – simít végig szomorúan a homlokán.

Az asztal körül még jobban megsűrűsödik a csend. Nem szólok, csak a füzetembe rótt szavakat bámulom. Aztán ránézek Jóska bácsira, és leesik a kő a szívemről. Látom rajta a megkönnyebbülést, hogy ki tudta mondani, ami a szívét nyomta.

Búcsúzáskor csokoládét nyom a markomba, hogy adjam oda a gyerekeknek. „Üdvözlöm az egész családot!” – szól, és kiáll az ajtóba. Megvárja, amíg a sötétben kilépek az utcára. Csak a házból kiszűrődő fény és a bányadt utcai lámpa világít. Este van már, a Fő úton is csendesedik a forgalom. Míg hazaérek, semmi sem zavarja a gondolataimat.

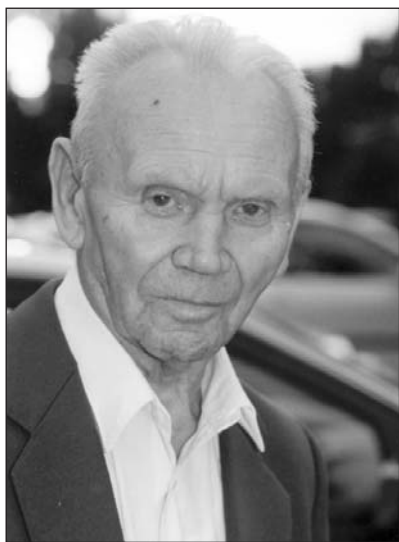
U.i.: Néhány nap múlva szóltam a fiamnak, hogy a második világháborús tankokkal, csatákkal foglalkozó könyvei mellett ezt a kis írást is olvassa majd el.

– Rendben, apa – nézett föl rám, majd folytatta a dolgát. Örömmel nyugtáztam a választát. És elkezdtem reménykedni, hogy talán nem hiába írtam meg a bácsikám történetét.

Várhegyi Ferenc
(Vörösvári Újság, 2006. február)

36 hónap fogságban

Apollónia Mátyás 1923. április 30-án született Pilisvörösváron. Az elemi iskola hat osztálya után, tizenhárom éves korától dolgozott. Kezdetben segédmunkás volt, téglát bordott építkezéseken, majd az alumíniumgyár, később a hajógyár öntödéjében volt olvasztó. Huszonegy évesen behívták katonának, hamarosan fogságba esett. A hadifogság három esztendejéről mesélt unokájának.

Apollónia Mátyás

– 1944. augusztus 23-án bevonultunk az első honvéd gyalogezredbe. 1944. október 24-én, felderítés közben elfogtak az oroszok a frontvonalon. Négy embert fogtak el velem együtt. A tolmács azt mondta, hogy agyonlőnek. „Most meg kell halni tizedes úr?” – kérdeztem. Azt felelte, hogy nem tudja. A tolmács beszélt az orosz tiszttel, hogy ne lőjenek le minket.

Onnan 60 kilométert gyalogoltunk egyhuzamban Mezőtúrra. Aki elesett, azt agyonlőtték. Amikor a Tisza mellett mentünk, azt mondták, hogy dobjuk a fegyvereket a vízbe. Mezőtúron mindenki összeesett. Az orosz tiszt melletttem lőtte agyon a

magyar tize-dest. Négyezren voltunk. Vagonba raktak minket és Vezensybe vittek. Egérpizkos száraz kenyeret adtak enni.

Vezensyből Kijevbe vittek minket tehervonattal, -35 fokos hideg volt. 1945. január 5-én már kint voltam a Szovjetunióban. Éjjel érkezünk meg. Egy orosz tiszt azt kérdezte: „Tudják-e, hogy hadifoglyok?” Azt mondtuk, igen. Az orosz tiszt azt mondta, hogy ezt a gyárat fel kell építeni, nem bánja, ha mindenki elpusztul, de fel kell építeni.

Harminc ember volt egy brigádban. Én a vagonhúzóba kerültem. Már másnap munkába kellett állni. A kijevi táborban 20 dkg kenyeret adtak enni egy kanál felforralt savanyúságlével. Adtak egy evőkanál kását is. Három hónap alatt kétezren haltak meg.

Volt, hogy fáért kellett mennem az erdőbe. Két ökör volt befogva a szekérbe. Én hajtottam az ökröket. Visszafele sötétedett. Már nagyon éhes voltam, bekéredzkedtem egy asszonyhoz, hogy adjon levest. Mire kimentem, ellopták a fél fuvar fát. Utána valahonnan nekem is lopnom kellett, hogy meglegyen a teljes fuvar. Az asztalosműhelybe vittem. A mester pénzt adott nekem, mert jó száraz fát hoztam, és már lehetett vele dolgozni. Azt mondta, hogy vegyek a pénzből kenyeret.

1944-től 1946-ig öntödében dolgoztam. Ott olvasztottak, öntöttek. A kályhát kellett előkészítenem. Homokbányában is dolgoztam. Disznópásztor is voltam. Volt, hogy sínvasat szállítottam. Vasutat is építettünk. Tíz órát kellett egy nap dolgozni. Ha több százalékot teljesítettünk, egy kicsit több ennivalót adtak. Háromszor 30 dkg kenyeret kaptam enni.

Vizes volt a bakancsom, a nadrágom, mindenem vizes volt, úgy feküdtünk le. Nem volt tüzelő. Az orosz tiszt azt mondta, hogy lopjunk szenet, fát. Összetákolta egy kályhát, behozták. Én mindjárt a kályha mellett feküdtem. Nem volt melegítőm, se semmim. Csak ingem, pulóverem, zubbonyom. Ruhát, pufajkát, fatalpú cipőt adtak. -35 fokos hideg volt. A prérin és a lágérben is sokan meghaltak. A halottakat ott kellett hagynunk a hóban.

1947 januárjában a Kaukázusnál, a Fekete-tengernél találok a későbbi feleségemmel. Kérdeztem, hogy van-e itt Pest megyei. Mondták, hogy van egy pilisvörösvári. Egymásra ismertünk. Pár nap múlva a nőket elvitték mandarint szedni.

A fogság harminchat hónapját szinte végig Kijevnél töltöttem, csak egy pár hétre vittek minket a Kaukázushoz.

1947 novemberében jöttem haza. 17-en kerültek haza a táboromból. A gyengéket engedték el. 1947 októberében szólítottak: „Apollónia Mátyás, jöjjön!” Az orvos megvizsgált. Majd mondták, hogy „szalmazsákot leadni”.

Pár napig feljavítottak minket, hogy haza tudjunk jönni. Indulás előtt felolvasták a nevünket az udvaron. Éjfélkor szálltunk be a vagonba,

reggel indultunk el. Húsz ember volt a vagonban, egy-egy kenyér volt ott mindenkinek. Románián mentünk keresztül. Erdélyben babgulyást adtak. Kaptunk puliszkát is. Volt egy rossz ingem, az ingért cserében kaptam egy kiló almát. 11 nap alatt értünk haza.

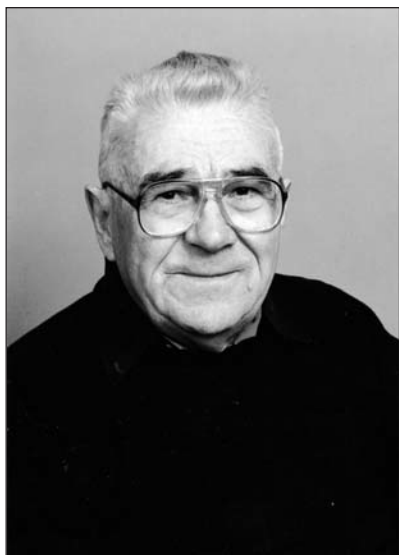
Debrecenig marhavaggonnal hoztak. Itt egy újságíró a nevemet kérdezte. Azt hittem, visszavisznek. Debrecenben házakhoz kopogtunk be ennivalót kérni. Egyik helyen csirkecombot kaptunk. Egy másik helyen azt kérdezték, hogy tudunk-e valamit a gyerekekről. Debrecenből mindenki úgy ment tovább, ahogy tudott. Én vonattal mentem a Nyugati pályaudvarig. Este Pesten aludtam, utána reggel indultam haza. Nagyon gyengén értem haza. Csont és bőr voltam. Róza, a kistestvérem meg sem ismert. Anyám szaladt elém. Mindenki a kapuban várt, mert az újságban olvasták a nevem, tudták, hogy hazaérkeztünk.

Lejegyezte: *Fetter Katalin Dóra*
(Vörösvári Újság, 2007. december)

Fákkal benőtt lövészárók a városunk mögötti hegyekben. (Az árokrendszer a Vörös-hegytől a Fehér-hegy tetejéig húzódik.) Egyelőre nem tudjuk biztosan, kik ásták. Fogarasy-Fetter Mihály szerint a Budapestet is elfoglaló román csapatok 1917 augusztusában. Mások szerint a visszavonuló német-magyar csapatok 1944-ben.

Bandi bácsi mesél

Janka András

Janka Bandi bácsi október 23-án vette át díszpolgári oklevelét. Az ünnepségen elhangzott méltatásból sok mindent megtudhattunk életéről, pedagógiai munkásságáról. Mi azonban ennél jóval többet szeretnénk tudni róla. Éppen ezért kerestük fel otthonában.

– *Bandi bácsi, meséljen nekünk a háborús évekről, meg a fogságról!*

– Engem 1939-ben hívtak be katonának. Aki tanult ember volt, az gyorsan ment fel a katonai ranglétrán. Én már 1943-ban hadnagy voltam. Aztán 1945. február 11-én a budai gyűrűben sebesülten fogságba estem.

Április végén kerültem az Uszmán nevű kolostorba, Voronyezstől keletre. A tiszteknek a fogságban nem kellett dolgozni, ők csak sétáltak, beszélgettek. Egyik nap a sebesülesem miatt a rendelőbe mentem. Ott egy gyönyörű orosz orvosnő fogadott. Valami isteni sugallatra kezelt csókol-tam neki. Ettől fogva naponta kétszer átkötözte a sebemet. Meg is gyógyultam nemsokára. Aztán Voronyezsbe, majd Kijevbe kerültem. 1949-ben mindenkit hazavittek már, csak mi maradtunk a táborban, és nem tudtuk, miért. Éhségstrájkot szerveztünk, hogy hazamehessünk. Akkor mondták meg, hogy nem kívánatos elemek vagyunk otthon.

– *Hogy került végre haza?*

– Kilencévi hadifogság és internálás után 1953-ban szabadultam, és rögtön Cigándra, a szülőfalumba mentem. Ott első nap az iskolában Vahaja Katalin, későbbi feleségem fogadott. Megközelíthetetlennek tűnt, már csak azért is, mert 16 év korkülönbség volt közöttünk. Mint kiderült,

pilisvörösvári, csak ide helyezték Cigándra. Összebarátkoztunk, együtt jártunk színjátszó körbe is. 1956-ban a nyári szünet után már nem jött ide vissza.

– *Bandi bácsi hogyan emlékszik vissza 1956-ra?*

– A pedagógusok abban az időben vezérszerepet játszottak. 1956. október 25-én egyik órámra azt az üzenetet kaptam, hogy jöjjenek gyorsan, mert nagy baj van. Azért megtartottam az órát, és csak utána mentem. Hát kiderült, hogy a párttitkárt akarták kivégezni. Őt több napig bújattam. Vér nélkül leveleztem Cigándon a forradalmat. Már azt hittem, mindent megúsztunk, mikor 1957. április 1-jén letartóztattak izgatás miatt. Ennek volt egy kis személyes háttere, és ez aztán az igazgatónak nem tetszett.

– *Nagy bódító volt akkor Bandi bácsi?*

– Mindig jelentős szerepe volt a nőknek az életemben. Mindig a nők mentettek meg. Később kiderült, hogy 57-ben is, mikor bekerültem a börtönbe, engem miért nem vertek agyon. A cellatársamat ugyanis agyonverték. Egy korábbi kislány, akit régebben még 1937 táján színházba kíségettem, a rendőrség párttitkára lett, és szólt a rendőrségnek, hogy ne bántsanak.

– *Mindig volt egy őrzőangyala, aki segített átvészelni a nehéz időket?*

– Igen, de ezen kívül sok más is hozzájárult, hogy ne veszítsük el a reményt. Mindig, még a fogságban is nagy kulturális élet folyt. Színjátszó kör, meg egyebek. Márianosztrán meg én voltam például a könyvtáros. És nagyon jó emberek vettek körül. Egy cellatársam, dr. Bornemissza Géza esténként operaelőadásokat tartott. Egy másik, dr. Vekerdi József meg szanszkritből fordított magyarra egy könyvet, közben számolta a verslábakat. Tizenegy nyelven beszélt, később ő lett az Egyetemi Könyvtár igazgatója.

– *Hogyan került aztán Vörösvárra?*

– Két év börtön után 1959. április 1-jén kerültem vissza Pestre. Közben megtudtam, hogy Katika, akit Cigándon ismertem meg, érdeklődött felőlem többször is. Találkoztunk. Eljött a születésnapom, s megkérdezte, hogy mit kérek. Azt feleltem, hogy ha ő se bánja, házasodjunk össze. Össze is házasodtunk 1959. június 16-án, a születésnapomon. A két tanút úgy fogtuk a folyosón, mert nem tudtam, hogy az is

kell. Aztán egyházilag is megesküdtünk a Fasori Református Templomban. Majd ideköltöztünk anyósomékhöz Pilisvörösvárra.

– *Mikor kezdett újra tanítani?*

– A börtönből szabadulva nem dolgozhattam tanárként, így a budapesti Szerszámgépgyárban voltam festő. Kiderült, hogy itt, Vörösváron nekem csupa ismerősöm van, mert a hadifogságban együtt voltam velük. Egyik vasárnap apósom áthívott a Patika Étterembe, hogy leöblítsük az ebédet. Én két korsó sört rendeltem, és kihoztak négy korsót meg két konyakot. Kérdeztem a pincért, hogy mi ez. Azt mondja, az úr küldi a másik asztaltól. Hát, kiderült, hogy Mauterer György az, akivel a hadifogságban együtt voltunk. Lassanként előkerültek a régi ismerőseim. Így kerültem vissza az iskolába is, ahol persze néhányan bizalmatlanul fogadtak, de az idősebb kartársnők sokat segítettek. Hatvanévesen nyug-díjba mentem, de szeptemberben Kapitányné rögtön visszahívott, és még kilenc évig tanítottam. Régen a tanárt tanító mesternek hívták. Helyesen tették, mert ez hivatás. Én hiszek a szó erejében, hogy amit elvetek magot a gyerekekben, az megfogon.

– *Megfogant, Bandi bácsi, köszönjük!*

Hidas Ildikó

(Vörösvári Újság, 2007. december)

Fogarasy Attila

Janka András

Tanító, Vörösvár díszpolgára

Don, Voronyezs, Kijev és Uszman hadifoglya öt évig,

Majd miután szabadul, Rákosi zárja be őt.

Forradalom leverésekor ismét sorsa a börtön,

Nem töri mégse meg őt zsarnokok ócska hada.

Üdvöz légy, Szabadság!

Janka András visszaemlékezése az erdélyi bevonulásról

Janka Andrást otthonában kerestük fel, hogy Észak-Erdély és Székelyföld 1940. szeptemberi visszacsatolásáról, a magyar csapatok bevonulásáról meséljen nekünk.

Bandi bácsi elmondta, hogy az erdélyi bevonulás előtti hetekben izgatott készülődés, „összetartás”, mozgósítás volt a kassai laktanyában, ahol a 21. gyalogezred tagjaként szolgált. A dicsőséges napok előtt nem sokkal társaival együtt őt is előléptették hadapród őrmesterré, és egy páncéltörő szakasz parancsnokává nevezték ki.

Augusztus közepén riadóztatták és bevagonírozták az egységét, a 21. gyalogezred 1. zászlóalját. A feladatuk az volt, hogy a magyar csapatok erejét demonstrálva fel-le vonatozzanak a Tisza felső, kárpátaljai szakasza mentén, lehetőleg minél nagyobb zajjal. A folyó másik oldalán a román csapatok figyelték nyugtalanul a Bécsből jövő híreket és a magyar csapatok erődemonstrációját.

A magyar katonák parancsba kapták, hogy még a szerelvények csatlakozóit is lazítsák meg, hogy jobban csattogjanak. Ez így ment napokon keresztül, míg Bécsben a tárgyalások folytak. Nappal a magyar katonák pihentek, éjszakánként vonatoztak, csattogtak, csörömpöltek, a románok meg nyugtalanul füleltek bele a sötétbe.

– Egy alkalommal az alakulatunkat a túloldalról géppuskasorozat érte – meséli Bandi bácsi. – Erre az egyik aknavető szakasz parancsnoka tűzparancsot adott ki. Csupán egyetlen próbálóvést adtak le, de az olyan jól sikerült, hogy ripityává szaggatta a Tisza túlsópartján az egyik román őrtornyot.

Két nap múlva kiszállt egy bizottság, hogy kivizsgálja az esetet. A tűzparancsot kiadó szakaszvezetőt az egész zászlóalj előtt azonnali hatállyal lefokozták. Rögtön utána azonban a legmagasabb rangú tiszt vigyázott vezényelt, és felolvasta a kormányzó úr parancsát, miszerint J. J.-t – a lefokozott szakaszvezetőt – az ellenséggel szemben tanúsított

bátor magatartásáért zászlóssá nevezte ki. Ettől a hangulat felforrósodott, tudtuk, hogy a magyar kormány mellettünk áll.

Ebben a felfokozott hangulatban léptük át szeptember első napjaiban a román határt Máramarosszigetnél. A II. bécsi döntés értelmében bevonulhattunk az 1000 éves magyar föld egyik elbitorlott területére. Nagy megkönnyebbülést éreztünk. Újabb terület térhetett vissza az anyaországhoz harcok nélkül. Igaz, az elővédünk tüzet kapott a temp-

A bánffyhungyadiak diadalkapuja – minden erdélyi településen hasonlóval várták a bevonuló magyar katonákat

lomtoronyból, de a géppuskásaink rövid sorozatokkal letörték az ellenállást, és a továbbiakban zavartalanul vonulhattunk be a városba.

Ünnepi hangulatban fogadtak minket a város lakói, mindenütt piros-fehér-zöld zászlókat lengettek fiatalok és öregek. Az elnyomott hazafias érzelmek erőre kaptak. Leírhatatlan öröm, boldogság jellemezte az embereket. Lovam hátáról majdnem lerántottak, hogy ölelhessenek, csókolhassanak nők, férfiak egyaránt. Kijárt ez mindenkinek, aki magyar egyenruhában volt. A parancsnokság úgy elnyújtotta a bevonulást, hogy minden települést érinthessenek az alakulatok.

A települések elején diadalkapukkal fogadtak, és mindenütt gazdagon megvendégeltek minket. A beszállásolás során szinte közelharcot vívtak egymással, hogy ki fogadhasson katonákat a házába. Még azt is felaján-

lották, hogy az örököt is szívesen leváltják és őrködnek helyettük, de természetesen ezt nem fogadhattuk el...

Közel két hétig tartott a bevonulás, Máramaroszigettől egészen Galambfalvaig vonult az egységünk falvakon, városokon keresztül, mintegy 150 kilométert megtéve. Mindenütt nagy-nagy szeretettel fogadtak minket. Leírhatatlan, felszabadult boldogság volt érezhető egész Erdélyben...

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. május –
részlet a vörösvári szemtanúkat idéző írásból)

Forrás: Erdélyi Magyar Adatbank
(<http://sebok1.adatbank.transindex.ro>)

Hideg napok Oroszországban

Simon János második világháborús naplója

Simon János szakaszvezető

A II. világháborúban Oroszországban szolgált a pilisvörösvári Simon János szakaszvezető, aki az el-lenség előtt tanúsított vitéz ma-gatartásáért többek között „Magyar Bronz Vitézségi Érem” hadikitünt-etést kapott. Fia, Simon György, aki már maga is nyugdíjas, nem-csak a kitüntetésről szóló igazol-ványt mu-tatta meg nekem, hanem egy kis nap-tárt is, amelybe édesapja az 1943-as év eseményeit – így az oroszországi visszavonulást is – lejegyezte. Az alábbiakban közre-adjuk e háborús napló néhány lap-ját, bejegyzését.

A kis méretű napló (1943-as zsebnaptár) elejére – utólag – többek között a következőket jegyezte be a háborús események, a menekülés, a mínusz 30-40 fokos hideg, a megerőltető gyaloglás és legfőképpen az éhezés gyötrelmeit elszenvedő katona: „Isten megsegített. Ez a naptár négy hónapi koplalásról számol be, amit úgy én, mind bajtársaim mind megértünk. Elbeszéli január 13-ától utazásunkat, gyaloglásunkat és ételmezésünket, koplalásunkat, és azt, hogy mindenhol kivert kutya módra bántak velünk.”

1943. január 13-án, szerdán azon a napon, amikor az oroszok áttörték a doni frontot, a naptár tanúsága szerint Simon János szakasz-vezető tár-saival együtt Budapestről éppen visszaindul a frontra. Másnap érnek a galíciai Lavocsni (pontosabban: Lavocsne) állomásra, ahol két napig várakoznak.

Szombaton ezt jegyzi be a naptárba: „Ma indulunk tovább. Nagy baj

van a fronton.”

A vonatozás egy hétig tart, melynek során Tarnopolon és Kijeven keresztül eljutnak egészen Kurszkig. Innen azonban már egy tapodtat sem mennek tovább. A naptár alábbi rövid bejegyzései híven tükrözik azt a teljes bizonytalanságot, fejetlenséget, ami akkor a magyar hadseregben uralkodott. (Simon János a napi hőmérsékleteket is feljegyzi. F = °C)

Lóháton, revolverrel

„Január 22. Kurszk. Idegesek vagyunk, mi lesz velünk. - 24 F

Január 24. Kurszkban maradtunk. Elszakadtam a társaimtól. - 27 F

Január 25. Maradunk tovább. Nagy nyugtalanság. - 24 F

Január 26. Maradunk tovább. Semmi hír. Nagy nyugtalanság. - 32 F

Január 27. Maradunk tovább Kurszkban. Beteg voltam, 38,6 fokos lázam volt. - 34 F

Január 28. Maradunk tovább. Napos voltam. Pedig nagyon beteg voltam. A lázam elérte a 39,9-et. - 31 F

Január 29. Maradunk tovább. Egész éjjel, egész nap nagy bombázás. - 35 F

Január 30. Maradunk tovább. Semmi hír. Nagy bombázás. - 35 F

Január 31. Reggel indulás. Nem tudjuk, hova. 3-kor ébresztő. Este 6 óra: Nagyon-nagyon elfáradtunk. Életem legpiszkosabb napja. - 36 F”

Kurszkból több mint egyheti tétovázás után a magyar katonák gyalog indulnak visszafelé a mínusz 30-35 fokos hidegben. De nemcsak fáznak, éheznek is. Simon János majdnem minden naphoz utólag bejegyezte: „Enni nem adtak!”

Február 1-jétől nehezen olvashatóvá, kuszává válnak a naptár bejegyzései, kész csoda, hogy egyáltalán volt testi- és lelkiereje leírni az eseményeket.

Bajtársaival

Néhány olvasható naplófoszlány a menekülés kegyetlen napjaiból:

„Február 19. Indulás tovább: 25 km. Elég jó út, gyalogmenet.

Reggeli: uborka, rántott leves. Ebéd: nyers köles. Vacsora: semmi.

Február 20. Vacsora: nadrágszorítás. (Hihetetlen, hogy még van ereje humoros megjegyzéseket tenni! – a szerk.)

Március 3. Indulás gyalogmenetben. Nagyon hideg van. Még ilyen nem volt: - 40 fok!

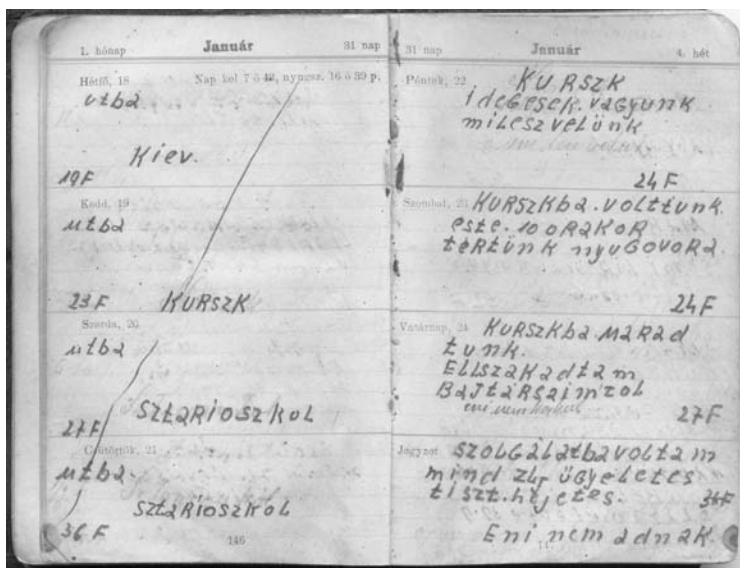
Március 7. Mindennel ki volnék békülve, csak anyusnak írhatnék, az nagyon idegesít, hogy nem írhatok. Nagy szerencsém volt: elsült a pus-kám, de semmi bajom nem lett.”

További szerencse a szerencsétlenségben, hogy melegszik az idő. Élelem azonban továbbra is alig akad. A katonák már a végsőkig el vannak csigázva.

„Március 17. Indulunk tovább gyalogmenetben. Nagyon, nagyon, nagyon, nagyon, nagyon elfáradtam.

Március 19. Kijev. Vonatra ültünk. Megyünk. Nem tudjuk, hová. Nagy az idegesség.

Március 20. Vonatról leszálltunk Korosztényben. Megtettem eddig 1047 km-t.”

A zsebnaptár két jól olvasható oldala

A napló szerint ezután majd két hónapig egy helyben állomásoznak, viszonylag elfogadható körülmények között, ételmet is kapnak – igaz, nem sokat. Május 14-én indulnak hazafelé. 17-én már ismét Tarnopolban vannak, és este érik el Lavocsnét. Május 19-én este már a karcagi lak-tanyában vacsoráznak. Másnap ebédre csontlevest kapnak répa-főzeléssel. A nélkülözéseknek vége...

Isten megsegítette Simon Jánost. Hazatért a háború poklából. Családjá körében hunyt el, 1999-ben.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. szeptember)

A lezuhant Mustang

Kutatás egy háborús fénykép nyomán

1944. július 2-án, vasárnap a vörösvári határban, a csobánkai út mellett, a régi római út közelében kényszerleszállást hajtott végre egy amerikai pilóta Mustang típusú repülőgéppel. A pilóta – aki nagy darab, vöröses szőke hajú férfi volt – már messziről jelezte tarkóra rakott kezével

az elfogására érkező csendőröknek, hogy megadja magát. Elfogása így békésen zajlott. Rangjelzését az egyenruha alkarján viselte, a mellén tigris vagy párduc volt egy jelvényen látható. Sértetlen volt, így kísérték be a pilis-vörösvári csendőrségre, ahonnan még aznap délután gépkocsival Budapestre szállították.

Az esetnek szemtanúja volt egy szabadságos katona – Botzheim István polgármester édesapja –, akit a csendőrök szolgálatba helyeztek, hogy segítsen „elfogni” a pilótát. Ő készítette az itt látható fotót is.

A lezuhant Mustang

Botzheim István gyerekkorától ismerte a fényképet, amely a családi fényképtár becses darabja volt. A lelőtt vörösvári repülőgép történetét nemrégiben az internet segítségével kezdte kutatni.

Kiderítette, hogy a gépet vélhetően egy George Stanford nevű amerikai pilóta vezette, aki az amerikai 4. repülő ezred 335. számú repülő századában szolgált. Aki pedig a gépet földre kényszerítette, az való-

színűleg egy Debrődy György nevű magyar pilóta volt, akit számtalan légi ütközet győzteseként tartottak nyilván.

(A légi háború Magyarország fölött című könyvben olvasható, hogy 1942. július 2-án Debrődy György hadnagy Pilisvörösvárnál, a csobánkai út mellett lelőtt egy P 51 Mustang típusú amerikai gépet.)

Botzheim István pontosan beazonosította a gép landolásának helyét is, a helyszínen különböző roncsdarabokat is talált.

Botzheim István írása nyomán lejegyezte:

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2011. március)

P-51 Mustang típusú gép

(Forrás: <http://www.mustangsmustangs.com>)

A gép lelövéséről és Botzheim István kutatásairól további részletek: <http://istvan.botzheim.hu/images/stories/kutatasok/alesettrepulo.doc>

Egy kis történelem

A jelent mindenki megéli, ismeri. Ezért arról szeretnék írni, amit én megéltem és amiről a szüleim meséltek.

A nagypapám az első világháborúban sérült meg, és 53 éves korában halt meg ettől a sérüléstől. Édesapám 1938-tól 1946-ig magyar katona volt sok helyen. Közben a nevét magyarosítani kellett. A citadellán esett hadifogságba. Gyalog terelték őket Oroszországba Koricsányig. 1946-ban az első szerelvénnel jött haza csonttá, bőrré fogyva. Tehát háború

Nagypapám, id. Fetter István

Édesapám, ifj. Fetter István 1938-

volt. Vörösváron is volt bombázás. Édesanyám minden elkövetett, hogy ne szenvedjünk túl nagy hiányt. Kislány koromban még magyar ruhát is varratott nekem. Március 15-én abban mentem az iskolásokkal ünnepelni a Hősök terére. A nemzeti zászlót mindig kitette az utcai fal nyílásába. Szóval sváb létére magyar érzelműnek nevelt. Ezt azért írtam le, mert egyszer csak lépten-nyomon hangzott a bűdös svábozás. Megijedtek és az asszonyok átöltöztek polgári ruhába. A szoknyáikból ruhát, a vastagabb szövetűekből kabátot varrattak. Még a hajukat is levágatták,

hogy ne lássák rajtuk, hogy svábok. De ez csak addig sikerült, amíg meg nem szólaltak.

Aztán jött a kitelepítés. Édesanyám solymári volt. Be sem kell hunyni a szememet, mert már látom magamat kislányként a solymári vasútállomáson zokogva, mert a nagyszüleim, unokatestvéreim és szüleik marhavagonokban állva vagy a saját ládáikon ülve néztek kifelé. Elindult

Kitelepített rokonok

a vonat, mi sírtunk, ők sírtak. Úgy integettünk egymásnak, amíg eltűnt a vonat velük együtt. Soha nem felejttem el. Évekig nem hallottunk egymásról semmit. Nem is volt tanácsos bevallani, hogy van külföldi rokonunk. Ilyen időszak is volt a mi történelmünkben. Hála Istennek túléltek, és mint minden, ez is elmúlt. Kért már valaki bocsánatot ezekért?

Mi szan tóoplím, und jáic téefma scha schwóobisch rein. Teiz is kuad we teiz iz unca mutaspróoch.

Andrusch Fóti Mária
(Vörösvári Újság, 2011. április)

A vörösvári országzászló

Trianon után a magyarság sorai összezártak: a nemzet testén ejtett rettenetes seb a hazafiság, a nemzeti öntudat felbuzdulását eredményezte. Számos mozgalom indult a nemzeti összetartozás kifejezésére, demonstrálására. Ilyen volt például 1925-től kezdve az országzászlók állítása. (1941 végéig több mint 700 országzászlót avattak országSZerte.) Ezek egy része ún. „ereklyés országzászló” volt a történelmi vármegyékből, városokból és az első világháborús katonatemetőkből odaszállított földdel. Az országzászlók talapzatán gyakran kaptak helyet a magyarság összetartozását, az ezeréves történelmi Magyarország töretlen továbbélését kifejező dombor-művek, jelképek. Gyakran maguk a talapzatok színvonalas képző-művészeti-építészeti alkotások voltak, amiket a kor neves szobrászai készítettek.

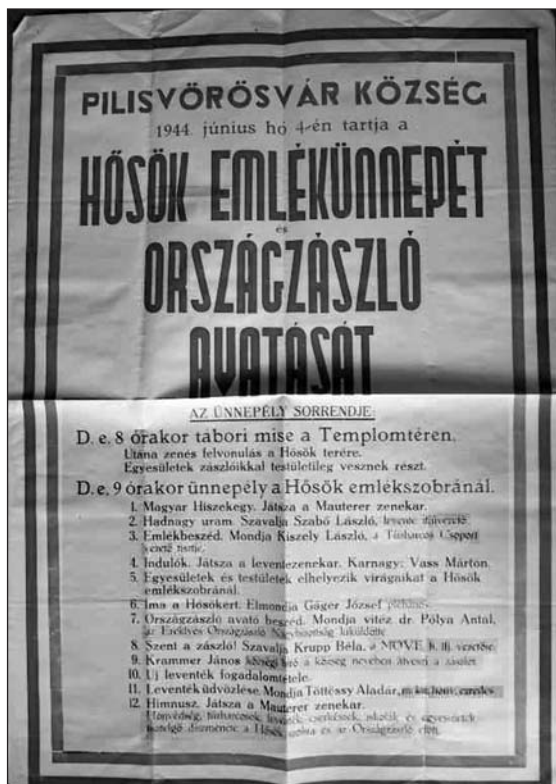
Az országzászlók gazdag szimbolikájában külön szerep jutott annak, hogy a zászló mindig félárbocra volt eresztve – a Trianon okozta gyász kifejezésére. (Az országzászlókat csak a bécsi döntések idején húzták fel ismét.)

A legnagyobb mind közül a budapesti Ereklyés Országzászló volt, amelyet 1928. augusztus 20-án szenteltek fel. A II. világháború után a szovjet hősi emlékmű készítésekor lerombolták. Ahogy a vidéki országzászlók is szinte kivétel nélkül erre a sorsa jutottak.

Nagy Zsoltnak köszönhetően – aki az egész országban kutatja az országzászlók történetét – pontos adataink vannak a vörösvári országzászló felavatásáról. A birtokában van ugyanis egy plakát, amely az avatóünnepségre hívja a vörösváriakat. A plakát szerint az avatásra a gyászos trianoni békediktátum kihirdetésének 24. évfordulóján, 1944. június 4-én került sor.

Vörösvár képviselő-testülete 1935-ben hozott határozatot arról, hogy a Hősök emlékművét áthelyezik a régi temetőből a Községháza elé, és vele együtt felállítják az Országzászlót is. Később a képviselő-testület megváltoztatta döntését: a Hősök emlékművét és az országzászlót az új óvoda előtti téren, egy bekerített magaslaton állították fel. Középtű az

első világháborús hősi emlékmű került elhelyezésre, tetején a turulmadárral, jobb oldalán az országzászlóval, talapzatán Nagy-Magyar-ország és Csonka-Magyarország ábrázolásával, baloldalra pedig a hősök emlékmécsese került.

(Nem tudni, vajon miért késett éveket az emlékmű áthelyezése és az országzászló elhelyezése, illetve pontosan mikor is állították fel új helyén az emlékművet. A téma további levéltári kutatást igényel.)

Az országzászló avató ünnepsége reggel 8 órakor táborigé misével kezdődött a Templom téren. Innen a résztvevő polgárok és egyesületek zászlók alatt vonultak a Hősök tere.

9 órakor a Mauterer-zenekar eljátszotta a Magyar Hiszekegyet, majd

Kiszely László katonatiszt mondott beszédet a hősök emlékére. Gáger József plébános imája után vitéz dr. Pólya Antal az Ereklyés Országzászló Nagybizottság kiküldötte avatta fel az országzászlót.

A zászlót a község nevében Krammer János bíró vette át.

Az ünnepség leventeavatással zárult, melynek végén a Mautererzenekar eljátszotta a Himnuszt.

A Hősök szobra az országzászlóval 1944-ben

Az országzászló 1945 után is megmaradt, persze a talapzatról leverték a Nagy-Magyarország térképet. Az országzászló, hősi emlékmű, hősök mécsese alkotta emlékhelyet egészen a rendszerváltásig nem bolygatta senki.

Nagy Zsolt szerint nagy vétek volt a 90-es években ezt a gazdag szimbolikájú, egységes emlékműegyüttest megbontani. Különösen bánhatjuk ezt manapság, amikor egyre több településen állítják vissza eredeti formájában a lerombolt vagy megcsonkított országzászlókat.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2011. május)

Amikor a háború erre járt

Hatvanbét évvel ezelőtt a szokásosnál szorongatóbb volt a tél: 1944/45 telén vonult át Vörösváron a front. Az alábbi visszaemlékezést egy anonimitását őrizni kívánó, de a háborút fiatalként megélő, ma már idős vörösvári asszonynak köszönhetjük.

Fekete karácsony

– A háború alatt a faluba a németek és az oroszok úgy vonultak be, hogy egyik nap felébredtünk, és egyszer csak tele volt a falu vagy német, vagy éppen orosz katonákkal, lovaskocsikkal, kocsikkal és páncélosokkal. A németek 1944. december elején vonultak el, csak a Ligeten és a falu-központban hagytak 1-1 híradóst. 1944 szentestéjén nagy bombázások voltak, a pap félbeszakította a misét, és hazaküldte az embereket. Olyan sok felderítő és bombázó jött, hogy teljesen elfeketedett tőlük az ég. A Vásár téri iskola területén volt egy kis katonakórház, többek között ezt is el akarták pusztítani. A szovjet repülőgépek csak alkar hosszúságú, az angolok viszont hatalmas bombákat dobtak le.

Karácsony első napján bevonultak a szovjetek. Mindenki Budapest felől várta őket, de nem onnan jöttek, hanem a sorompó felől. Először négy felderítő katona jött be a faluba, mindegyik lóháton. A József Attila utcán mentek végig, és Pilisszántó felé tartottak. Reggelre úgy tele volt a falu oroszokkal, mint fél évvel azelőtt németekkel. És akkor jöttek csak igazán a nehéz napok.

Elszállásolás, fosztogatás

A tiszteknek mind volt bárisnyájuk (bárisnyá oroszul „kisasszony”-t jelent – szerk.), ezek a nők is katonaruhát viseltek. Az orosz megszállás alatt azokat a házakat, amelyekben nem laktak – mert például a nők időszakosan valamelyik rokonukhoz költöztek, hogy ne legyenek egyedül a háború alatt –, szóval az üresen álló házakat feltörték és kifosztot-

ták. A mi házunkat is kifosztották, mert mi édesanyám hűgánál vészeltük át a karácsonyt. Elvitték az edényeket és az élelmiszert. A szomszédunk házába egy tisztet szállásoltak el. Láttam, ahogy szekérszámra szállítják az udvarba a cipőket, ágyneműket, a szappant, a szöveteket. Az elszállásoltatások, vagy az, hogy egyszer csak katonák jelennek meg a konyhaküszöbön és ezt vagy azt követeltek, nos, mindkét dolog szinte mindennapos eseménnyé vált.

Szovjet katonák a kultúrház udvarán
(fotó fénymásolata)

„Moszkvai pecsét”

Télvíz idején hozzánk is beállított két katona, hogy elvesztették a századukat, adjunk nekik szállást és ételt. Adtunk nekik mindent. Amikor a mosakodáshoz levetkőztek, láttuk, hogy tele vannak tetűkkel. A faluba a tetűk az oroszokkal masíroztak be. Az emberek a tetűszűrés sebére eztán azt mondták, hogy „moszkvai pecsét” van a hátán.

A faluban állomásozó szovjeteket egy szakács látta el. A szakács mindennap körbejárt a faluban egy zsákkal, hogy így szerezzon lisztet, krumpelit, tojást, tyúkot. Ez a szakács azonban nemcsak főzni szokott. 1945. március elején hadifoglyokat hajtottak át a falun. Egy fogoly megszökött a Fő úton, és beszaladt az egyik ház udvarába. Ez a szakács utána szaladt,

az udvarban beérte – és lelőtte. A halottnál egy rózsafüzér volt, és egy kép egy nőről és egy gyerekről. Óbudai volt. A vörösvári temetőben van eltemetve. Akkoriban rengeteg embert temettek.

Kenyér az éhezőknek

A bevonuló oroszok között voltak rendesek is. Egy alkalommal két katona – egy fiatal és egy öreg – vacsoraidőben bejött a házunkba. Édesanyám mutatta, hogy üljenek velünk asztalhoz, bableves volt. A fiatal sapkában-kabátban leült az asztalhoz, és azonnal elkezdett enni. Az öregebb megállt az asztal előtt, felnézett az asztal fölött a falon függő képre – a festmény az Utolsó vacsorát ábrázolta – keresztet vetett, elmondott oroszul egy fohászt, és csak aztán ült le az asztalhoz.

A zsidókat, míg élek, nem fogom elfelejteni. Délutánonként Budapest felől gyalog hajtották át őket a falun. Mi hetente három nagy kenyeret sütöttünk. Anyám ebben az időben néha délután sebtiben neki-állt zsíroskenyerekből szendvicset csinálni, és aztán elment hazulról egy kosárral. Egyszer utána lopakodtam, és így láttam meg, hogy titokban, hogy az örök ne lássák, a zsíroskenyereket odanyújtotta egy-egy embernek a menetben. A zsidómenet mindig a Fetter-vendéglőnél állt meg pihenni. Volt, hogy anyám odáig is kigyalogolt, és más jószándékú segítővel együtt ott adta oda a foglyoknak a kenyeret.

A visszaemlékezést lejegyezte: *Müller Márta*
(Vörösvári Újság, 2012. február)

Hideg napok

2010 tavasza volt. Anyám már egy éve vergődött a rák szorítá-sában. Kilencven évének megpróbáltatásai bölcsességgé értek benne. Tudta, hogy kora és törődött állapota miatt műteni nem lehet. „Valamiben úgys meg kell az embernek halni” – mondogatta. Ott-bon, orvosok és kórház nélkül kívánt eltávozni. Egy éve ápoltam őt, testileg és lelkileg, éjjel és nappal. Egy bensőséges, eddig soha nem tapasztalt viszonyná alakult az anya-fiu kapcsolatunk.

Sokat mesélt olyan dolgokról, amikről semmit sem tudtam. Halála előtt egy hónappal elmondott egy történetet, amiről szüleim korábban nem beszéltek.

– Az iratok között találsz majd egy zöld tintával írott levelet, amit 1944 novemberében írtak. Mi, apáddal ’43-ban jöttünk Vörösvárra. A Karátsonyi gróf parcellázta ki birtokának egy részét, Karátsonyi-ligetnek nevezték el a területet. A név valójában a falutól távol levő prérit, a pusztaságot jelentette. Ide jöttünk apáddal egy magunk által készített kicsiny faházba. Ekkor, ’44-ben, már a nyilasok voltak uralmon, újra felelősödött a zsidóüldözés, a deportálás. Akkor, ’44 novemberében, már héthónapos terhes voltam veled. Apád a biciklijén naponta járt be a faluba eladó élelem után kutatva. Ő mondta el, hogy húsz-harminc fős, sárga csillagos csoportokat terelnek az országúton Dorog felé. Fegyveres őrizettel, gyalog, mintha barmok lennének, nem is emberek.

November közepén, a főúton megállította apádat egy személyautóval közlekedő középkorú férfi, aki Sárkány néven mutatkozott be, és segítséget kért. Elmondta, hogy az úton előttük gyalogló csoportban van a felesége és annak két húga. Apád vállalta, hogy közvetít közte és az asszony között. A gyaloglástól fáradt csapat közben elérte Piliscsabát, és megállt pihenni.

Apád naponta találkozott a menlevelek után kutató Sárkány úrral, és biciklijén vitte a leveleket, híreket, kis csomagot és a reményt a foglyok közé. Az asszonyt már korábban is elfogták egyszer, de sikerült meg-

szöknie. Így újabb szökésre is lehetőség volt. Mi vállaltuk a bújtatását, ha eljut hozzánk. A második piliscsabai napon majdnem baj történt. A fegyveres őr felfigyelt apádra, látta, hogy a biciklis idegen és a fogoly nő beszélget. „Kotródj innen, vagy te is be akarsz állni a sorba?” Apád elspricelt a biciklijén Vörösvár felé. Megúsztá. Két napig vártuk a szökevény asszony felbukkanását, de nem jött. Úgy hallottuk utólag, hogy a vártnál egy nappal korábban indították el a foglyokat Nyergesújfalu felé. Nem tudunk semmit a foglyok sorsáról, Sárkány urat sem láttuk többé. Csak remélem, hogy a foglyok az orosz előretörés miatt már nem jutottak el Auschwitzig.

Befejezésül itt a zöld tintával írott levél pontos szövege, ami megrendítő kordokumentum egy örült, embertelen világról és emberségről:

„1944. XI. 16. este

Édes Mindenem!

A svájciból úgy látszik, semmi sem lesz. Lehet, hogy hamis, amit adnak. Holnap reggel, a kapucinusok útján, azt hiszem, sikerül kapni vatikáni mentességet.

Ez a fiú, Miksa Gyula, holnap délután két óraker idejön, és utánad viszi biciklin. Írd fel a keresztelés pontos idejét, és annak a barátnak a nevét, aki rád emlékezett. Figyelj a biciklisekre! Ma, 16-án, holnap 17-én (péntek) és 18-án (szombaton) fogja hozni azt. Számításom szerint ma vagytok Piliscsabán, pénteken indultok Nyergesújfalu felé. A fiú megkeres téged holnap is, holnapután is.

Ha azt csinálod, mint a múltkor, úgy Miksa Gyulánál... Vele megbeszéltem ezt. Cím: Pilisvörösvár, Karácsony liget. Felesége értesítve van.

Irén és Jolán írják meg a keresztelés helyét és idejét, úgy nekik is megszerzem. Küldtem egy kis csomagot. Isten áldjon benneteket! Milliószor csókollak benneteket.

*Pötyid
ELTÉPNI!”*

*Miksa Gyula
(Vörösvári Újság, 2012. december)*

Das Holocaust-Denkmal

Am 16. Dezember, dem ersten Tag von Chanukka der jüdischen Zeitrechnung 5775, konnte mit der Einweihung einer von zivilen Spendern gestifteten Memorial-Stele für die lokalen Holocaust-Opfer im jüdischen Friedhof von Werischwar eine seit Jahren offene Erinnerungsschuld beglichen werden. In der vom Rabbi von Altofen, Dr. Tamás Veró, zelebrierten Gedenkfeier wurde überhaupt erstmals öffentlich der 51 namentlich bekannten Werischwarer Opfer durch die Nazi-Vernichtung gedacht.

Die Erinnerung an die Opfer der Shoa kommt spät – aber nie zu spät. Am ersten Tag von Chanukka nach über 70 Jahren ein gut sichtbares Licht der Erinnerungskultur zu entzünden – das war die Idee des erstmals öffentlich abgehaltenen Holocaust-Gedenktages von Werischwar. Dieser stand unter dem biblischen Leitwort: ...**תע תוכבל** „Ideje van a sírásnak...“ – „Es ist Zeit für das Weinen“ (Pred. 3. 4.).

Die feierliche Zeremonie kam ebenso wie die Errichtung des in ockerfarbenem Quarzsandstein gehaltenen, drei Meter hohen Denkmals auf zivile Initiative des nach Friedrich Schiller benannten lokalen deutschsprachigen Nationalitätengymnasiums in Werischwar/Pilisvörösvár zustande. Vertreter der jüdischen Gemeinde aus Budapest und ganz Ungarn sowie aus dem Ausland, Angehörige und Schüler wohnten dem Anlass bei, ebenso Vertreter der lokalen und staatlichen Behörden sowie diplomatische Vertreter Israels und Deutschlands.

Das Denkmal folgt der Forschung

Auf dem abgebrochenen Ast eines großen Baumes stehen die Namen der Opfer jeweils auf einem Blatt – neben den 51 bereits erforschten lokalen Holocaust-Opfern sind auf dem Denkmal aber noch weit mehr namenlose Stellen vorhanden. Denn die Forschung in einem der größten und schönsten, denkmalgeschützten alten jüdischen Friedhöfe in Ungarn hat praktisch erst begonnen. Werischwar hat in ihrer

bisher lücken-haften Erinnerungskultur nach zwei Diktaturen noch erhebliches Potential. Schulleiter Dr. Zoltán Guth: „Als Vertreter der größten, lokal ansässigen nationalen und sprachlichen Minderheit im heutigen Ungarn haben wir eine besondere Verantwortung bei der Aufarbeitung unserer örtlichen Geschichte.“

A Holokauszt helyi áldozatai előtt évek óta esedékes főhajítás vált valósággá 2014. december 16-án a pilisvörösvári zsidótemetőben egy civil adományozók állította emlékmű felavatásával. A szoboravatón, melynek szónoka dr. Verő Tamás óbudai rabbi volt, Pilisvörösváron elsőként emlékeztek nyilvánosan a náci népirtás ötvenegy, név szerint ismert helyi áldozatára.

A három méter magas, okkersárga kvarchomokkőből készült emlékmű felállítása és a megemlékezés szervezése a pilisvörösvári Friedrich Schiller Gimnázium civil kezdeményezése volt.

A szoboravatón budapesti, országos és külföldi zsidó közösségek, helyi és állami hivatalok, valamint Izrael állam, az Amerikai Egyesült Államok és Németország diplomáciai képviselői, az áldozatok hozzátartozói, a gimnázium tanári kara és diáksága volt jelen. Korábban már sor került a kerítés leomlott szakaszának helyreállítására. Az emlékgondozási projekt folytatását (a síremlékek rendbetételét, a kerítés további szakaszainak megerősítését) az oktatási intézmény továbbra is feladatának tekinti.

Az elpusztított vörösvári zsidók:

Balogh Sarolta – élt 51 évet
Berán Anna – élt 54 évet
Billitzer Jenő – élt 54 évet
Billitzer Jenőné Linder Róza – élt 46 évet
Billitzer Ella – élt 18 évet
Billitzer Ottó – élt 17 évet
Billitzer Ernő – élt 11 évet
Blau Frigyes – élt 52 évet
Blau Frigyesné Lindenfeld Margit – élt 34 évet
Ehrenfeld Zsigmond – élt 75 évet
Ehrenfeld Samu – élt 42 évet
Ehrenfeld Richárd – élt 17 évet
Farkas Józsefné Porgesz Ilona – élt 37 évet
Farkas Klárika – élt 8 évet
Hinora Ignácné Berán Margit – élt 56 évet
Hirsch Herta (?)
Jelinek Józsefné Balogh Gizella – élt 70 évet
Kálmán Mórné Kleinberger Róza (?)
Klein Andor – élt 50 évet
Klein Andorné Gleichmann Jolán – élt 44 évet
Klein László – élt 17 évet
Klein György – élt 14 évet
Klein Ernő élt – 10 évet
Kohn Ignác élt – 70 évet
Kohn Ignácné Mendelsohn Sarolta – élt 65 évet
Korn Jakabné Wágner Hermina – élt 66 évet
Porgesz Lajos – élt 62 évet
Porgesz Hermann – élt 32 évet
Porgesz Dezső – élt 29 évet
Reinitz Betty – élt 75 évet

Reinitz Dezső – élt 63 évet
Reinitz Rózsi – élt 37 évet
Reinitz György – élt 32 évet
Reisz Ármin – élt 44 évet
Reisz Fülöp – élt 55 évet
Reisz Fülöpné Weisz Szeréna – élt 50 évet
Reisz Margit – élt 26 évet
Reisz Miklós – élt 20 évet
Reisz Mór – élt 53 évet
Reisz Mórné Kohn Terézia – élt 42 évet
Reisz Józsika – élt 6 évet
Schreiber Jakabné Tauber Fáni – élt 84 évet
Schreiber Manó – élt 57 évet
Spitzer Dávid – élt 62 évet
Spitzer Dávidné Balogh Sarolta – élt 72 évet
Stierheim Emilia – élt 61 évet
Szikla István – élt 34 évet
Szikla Júlia – élt 41 évet
Weisz Teréz – élt 65 évet
Weisz Henrik – élt 72 évet
Weisz Dezső – élt 42 évet

Friedrich Schiller Gimnázium
(Vörösvári Újság, 2015. január)

Málenkij roboton Ukrajnában

Erzsi néni 1949-ben, 25 évesen, a Magyar Bélés- és Szövetárugyár dolgozójaként

Kimmel Ferencné Visinger Erzsébetet huszonegyéves korában vitték el egy „kis munkára” az oroszok: két és fél év „málenkij robot” várt rá uk-rán területeken kiépült lágerekben. A bűne az volt, hogy beleesett a 16-55 éves korosztályba, és német hang-zású névvel született. Ez ugyan nem volt feltétel, de első körben ez alap-ján válogatták ki elhurcolásra a civileket. Később már nemcsak né-metül nem tudókat, de teljesen ma-gyar nevű férfiakat és nőket is vittek, ahogy azt a létszámra vonatkozó előírányzat megkívánta. Az éhezés, a járványok, a nehéz munka, a folyamatos fázas és legyengülés miatt sokan soha nem tértek vissza a hazá-jukba.

Erzsi néni (Lisbeth, Liza) azonban túlélte az embert próbáló kényszermunkát, és Vörösváron él évtizedek óta. Ő mesélt most nekünk az elhurcolásról, a lágervilágról és a sz-abadulásról.

– Én Szendehelyet nem szerettem, nem tehetek róla. Édesanyám apja ott dolgozott mint községi kovács. Akkoriban nagyon szegény világ volt, és Szendehely olyan maradi kis község volt. Vácra jártak be az emberek piacra, és a földből éltek. Édesapám molnár volt, elszegődött Felsőpeténybe, én ott is születtem. Aztán hazajöttünk Szendehelyre, és egy darabig megint ott laktunk. Egy idő múlva Nagyorosziba költöztünk, édesapám bognár volt a grófnőnél. Nyolc évig ott laktunk, ott nagyon szerettem lenni. '42-ben jöttünk vissza Nagyorosziból Szendehelyre. Ez volt a baj.

Hatvan vagy kétezer?

Apám, bátyám német katonák voltak. Öcsém tizenhét éves volt, én huszonegy, mikor az oroszok 1944. december 9-én bejöttek Szendehelyre, 1945. január 2-án már hajtottak el bennünket. Mondták, hogy jelentkezzünk 16 éves kortól egy bizonyos épületben. Két orosz katonatiszt ült ott, és egy tolmács. Azt mondták, Hatvanba visznek bennünket vas-utat építeni. Két heti étel, két heti öltözék, ez legyen mindenkinél. Jelentkeztünk, mert kidobolta a kishíró, hogy aki nem megy, annak megölik a családját. Tehát január 2-án hajtottak el bennünket. Jöttek emberek Katalinpusztáról, Kismarosról, Nagymarosról, Zebegényből, őket is hozzácsatolták a csoporthoz, és orosz katonák kísérték minket Nőtincs felé. Éjjelente elszállásoltak. Tél volt, hideg, nagy hó. Elöl, jobbról-balról puskás orosz őrcök voltak, ők hajtották a csoportot. Ahogy mentünk az úton, ott feküdtek az árokban a tankok, mellettük pedig halott, megfagyott német katonák. Ez így folyt három napig. A legelső éjszakai állomás Ősagárd volt, másodszor Visontán aludtunk. Odaértünk Hatvanba, és mondtuk az orosz katonáknak, hogy itt vagyunk, megérettünk. Mire ők: „Davaj! Davaj!” [Gyerünk! Tovább!], és továbbtereltek bennünket. Hamarosan Kál-Kápolnára érkeztünk, ott már láttuk, mi a helyzet.

Hó és szárított hús

Egy utcason a népet kitelepítették a lakásaikból, és oda szállásoltak el bennünket. Akkor tudtuk meg, hogy Oroszországba visznek. A házakban üres szobák voltak, csak kis szalma a padlón, fűtés nem volt. Alá kellett írunk, hogy magyar svábok vagyunk. Ez volt ugyanis a bűnünk. Aztán odahajtottak az állomásra, bevagoníroztak bennünket, és kitoltak vakvágányra. Nem tudom, hány napig álltunk ott. Kompótiak is oda kerültek, akiknek sváb nevük volt, de nem tudtak svábul. Ők közel laktak Kál-Kápolnához, így tudtak párnákat, dunnát hozni, de mi nem tudtunk. Olyan szegénység volt, ételünk sem volt.

Egyik éjjel aztán elindult a vonat. Bennünket Romániának vittek. Mikor megálltunk, leszállítottak, és egy iskolában helyeztek el, nem tudom, hány napig. Aztán továbbvittek. A vagonokat több helyen kinyitották az állomásokon, hogy vehessünk vizet. De tél volt, a kútból nem folyt víz, ezért havat vettünk a kezünkbe, és azt nyalogattuk. Enni szárított, füstölt kecskehúst kaptunk. Végül megállt a vonatunk Sztalinóban, kinyitották a vagon, és mint a szarvasmarhát osztottak szét csoportokra.

Kelt 1947. II. hó. 11. én

Kedves drága édesanyukám

Most már nem is tudom hogy hanyadik lapra írom de csak most már valósít kérek mert én olyan kíváncsi vagyok hogy ki van oda haza. Édesanyukám a Mocijék már 3 lapot kaptak otthonról most már annyit tudunk hogy legalább maguk oda haza vannak majd csak megérít a jó Ytén hogy hova kerülünk inye meg anyukám hogy a ruhám megé van még mert csak az az én nyugvatalasom ha haza megyek lesz még szép ruhám lesz még édesanyam akinek minden nap kezet szokták akit nagyon meg akarok beszélni. Nagyon sokat aludtam mikor felelőre

Erzsi néni levele édesanyjához (1947. február 11.)

Aztán elkezdtek minket hajtani Makijevkába, ami 18 kilométerre volt. Itt négy férfi és egy női barakk épült. A konyhába magyar lányokat küldtek. De a gyaloglástól olyan izomlázunk lett, hogy másnap nem tudunk lábra állni.

Keserves napok

A lágerből első nap kihajtottak bennünket, kalapácsot nyomtak mindenkinek a kezébe, és odaállítottak egy fehér rakáshoz. Téglá volt, romokból lehullott téglá, azt kellett megpucolni. Mindannyiunknak majd lefagyott a keze. Keserves volt. Csak egy félcipőnk vagy magasszárú cipőnk volt, egész télen fázott a lábunk, nagyon. Kerestük, hol lehetne melegedni. Az örök orosz nők voltak. Tavasszal reggel kihajtottak ben-

nünket, délben be. Ebédre kaptunk egy káposztalevest és két kanál burist [hántolt árpát – a szerk.]. Reggelire volt, hogy csak egy marék savanyú káposztát és egy bögre teát. Meg hatvan deka csirízszerű feketekenyeret. Éjjel-nappal égett a villany. Ablak nem volt a barakkokon, csak szellőzőlyukak. Egy vasárnap délután mindenkinek ki kellett mennie az udvarra, kivinni minden cuccát, ami volt. De nekünk, szendehelyieknek nem volt semmink. A kompótiak tudták, hogy ide hoznak bennünket, ezért ők készültek: volt fehér blúzuk, fehér kötényük, könnyebben el is helyezkedhettek a konyhán. Vasárnap délután tehát kitakarították a barakkot. Megállt egy teherautó, kiszállt a tiszt, és azt mondta, harminc lány kell neki. Ki is választott harmincat, talán azokat, akik jobban voltak öltözve. Én is közéjük kerültem.

Orzsínikiben

Fölpakoltak a teherautóra, és elvittek bennünket egy másik lágerbe, Orzsínikibe. Itt nők nem voltak, csak pár férfi sétált az udvaron. Kiderült, hogy a férfiak lengyel hadifoglyok. Egy doktornő kiválasztott bennünket: négyet a kórházba osztottak be, volt, akit a konyhába, volt, akinek mosnia, takarítania kellett. Engem a kórházba küldtek, ahol lengyel betegek feküdtek. Egy alkalommal az egyik fiú kérte a kacsát [ti. éjjeli edényt]. Tizenhat éves volt, és mozogtak a kukacok alatta. Másnap reggelre már nem élt. Ezek a lengyelek így pusztultak el. Orvosság persze nem volt. Csak a csáj, azaz tea. A következő hetekben is jöttek teherautók. Mivel ezek a lengyelek elpusztultak, hoztak helyettük másokat. Egy idő után annyira sokan voltunk, hogy nem fértünk el, és kitétek minket dolgozni. Általában romokat takarítottunk, ki kellett hordani a törmeléket. Csak falak voltak. Az épület egy kaszárnya lehetett, de csak a falai álltak, a sarokban meg ott volt a sok piszok, azt hordtuk ki.

Mamka

Egyszer az egyik lánnyal visszük a saroglyát, mikor jött egy néni, és behívott minket. Azt mondja: „Adok nektek levest”. Mi mentünk a felügyelőhöz, hogy engedélyt kérjünk, mert a néni hívott. A felügyelő

azt mondta, menjetek csak. A néni mind a kettőnknek adott levest, megkérdezte, hogy hívnak minket, és mondta, hogy jöjjünk máskor is. Két iskolás lánya volt a mamkának, Tanya és Natasa, a férje pedig bányásztként dolgozott. Volt több alkalom, hogy odamentem, kaptam enni, beszélgettünk, és egyszer odaadtam neki egy fényképet. Nagyon megszeretett.

**Feri bácsi levele Erzsi nénihez Vörösvárra címezve (1947. február 9.).
Feri bácsi nem sejtette, hogy jövendőbelije is fogságban van néhány
tucat kilométerre tőle...**

Egyszer, '45 telén benn dolgoztunk a telepen. Én kibújtam a drót alatt, megszöktem a munkáról, és mentem a mamkához. Adott enni, majd mondta, hogy tegyem a lábamat a kályha mellé. Levettem a félcipőmet, és odatettem. De mikor el kellett volna indulni, nem tudtam visszavenni, mert nagyon felpuffadt a lábam. Zokogtam, hogy mi lesz most, ha nem tudok visszamenni. Az asszony mondta, hogy „Liza, ne plac!” [Ne sírj!] Bement a szobába, kihozott egy magasszárú fércipőt, adott kapcát, megsimogatott. Nem tudtam, hogy köszönjem meg neki. Sokszor voltam náluk, és mindig adott ennivalót. Kaptam savanyú uborkát is, amit be tudtam vinni a maláriás betegeknek, akiknek az nagyon jól esett.

Karácsony Mariaszachton

Utána elkerültünk egy harmadik lágerba, az Mariaszacht volt. Nem voltunk sokan, de egy nagyon gonosz jugoszláv parancsnokunk volt, Filip. Ott olyan telek voltak! Volt, hogy havat kellett lapátolni, ami elég keserves volt. Egyre soványabbak lettünk. Mariaszachton karácsonykor feldíszítettük a fát. Egy román ápolónő tudott szerezni vattát, mi száraz kórót vittünk be, azt ő vattával becsavarta. Még céklánk meg krumplink volt, abból vágunk ki csillagot, és azt akasztottuk a karácsonyfára. Voltak ott román századok, voltak emberek a Bácskából meg a Dunakanyarból, azokkal együtt énekeltünk. A felügyelők akkor megengedték, hogy menjünk koldulni. De a lakosságból volt, aki azt mondta: „Gyevuski [lányok], mit adjunk? Hát nekünk sincs semmink.” De volt, aki azt mondta: „Igyi na Hitler!” [Menj Hitlerhez!] És akkor szaladtunk le a lépcsőn, mert féltünk, hogy megvernek. Ilyen is volt, bizony.

Gyevitykapital

Az utolsó tábor Gyevitykapital volt. Ott már nagyon soványak voltunk. A tiszt elküldött egyszer egy tavaszi napon, és erdőn-mezőn keresztül gyalogoltunk a csicskással. A tiszt és a lágerparancsnok nem jött velünk. A csicskás odavitt bennünket egy lágerbe. Csak néztünk, mert a fal ki volt pingálva. Mondja a portás, hogy itt németek voltak előttek. Sok poloska volt, és a poloskákat a falon verték agyon. A vérük festette meg a falat. És hova lettek azok a németek? – kérdeztük. Mutatja, hogy a láger előtt van egy nagy-nagy temető. Buckák voltak, egy keresztfa se. Öt napig ott voltunk, és öt napig nem kaptunk enni. A nagy román férfiak, akik karácsonykor énekeltek velünk, a ház körül minden füvet, minden levelet összeszedtek, konzervdobozba. Ezt összefőztük, megsóztuk, és ezt ettük. De olyan éhesek voltunk, hogy éjjel már nem is bírtam aludni. Fölkeltem, elkezdtem nyalogatni a sót. Ittam rá vizet, így tudtam elaludni. De azok a nagy román férfiak úgy hullottak! Abban a lágerben

három műszakban dolgoztunk, vittük a maltert éjjel is. Addigra már nem volt ruhánk. Elesett orosz katonákról húzták le az öltözetet, azt kaptuk meg ruhaként.

A hazatérés

Egy szép napon jött egy teherautó, megállt, tisztek és orvosok szálltak ki belőle, úgy mondták, komisszió. Meztelenre vetkőztünk, csont meg bőr voltunk, ők pedig kategóriákba soroltak bennünket. Aki a har-

Nem az állatokról van!

Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifoglyagondozó Kirendeltsége

44.662. szám. Sorozám: 1335/1947.

Igazolvány
hadifogságból hazatérő részére.

E. I. fontos személyi okmányt a hatóságok el nem vehetik és vissza nem tarthatják. Tulajdonosa saját érdekében őrizze meg, mert pótolni nem lehet!

A hazatérő neve: Horváth Erzsébet, civil
 Anyja neve: Horváth Margit ..... állampolgársága: magyar
 Születési helye: Udapest ..... szül. év, hónap, nap: 1923. 11. 26.
 Családi állapota: házas ..... foglalkozása: h.
 Elhagyott hazai lakóhelye: Udapest .....

Sevezett, aki mint hadifogly (megnevezés) szolgálat (foglalkozás) — polgári személy*) hadifogságban volt Horváth Erzsébet ..... utca 18 szám alatti lakóhelyére átbandulni utasítva.

Szabolcs ..... 1947. évi július hó 23. án. H.H.
 a kirendeltség vezetője

Megjegyzés: A Minisztérium külön díjazott utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.

*) A más név alatt ismét tartandó.

Főtitkár: Rapp Rozália

Erzsi néni hadifogly-igazolványa (1947. július 23.)

madik kategóriába került, az már betegnek számított. Engem is oda soroltak. Egy szép napon ülünk az ebédlőben, és egyszer csak bejön ez a Filip: „Na, felolvasom, ki megy haza.” És akkor én is beleestem a listába, az unokatestvérem viszont ott maradt. Nagy sírás-rívás volt. Mink azért sírtunk, mert ezek ott maradnak, ők pedig azért sírtak, mert mink elmegyünk. A betegek mehettek haza.

Akkor jött a teherautó, elvittek bennünket. Nem voltunk biztosak abban, hogy hazavisznek. Odavittek bennünket egy épületbe, egy doktornő megvizsgált, és azt mondta: „Ezek tetvesek. Vissza!”. És visszavittek bennünket a lágerbe. El tudja képzelni, milyen érzés volt ez? De már nem engedtek le a teherautóról, hogy a többiekkel ne találko-

zunk. És hogy hogyan tisztálkodtunk? Reggel a szánkba vettünk egy kis üvegből vizet, azt adagoltuk a tenyerünkbe, ez volt a mosakodás. A ruhánkat fertőtlenítéshez bedobták a kemencébe, és ha valakinek gyapjús holmija volt, az összement, utána nem tudta felvenni.

Szóval, a lágerben lefertőtlenítettek, aztán vissza a teherautóra. Kisöpört vagonba tettek, egy szál szalma nem volt, de nekünk már nem is kellett. Lefeküdtünk anélkül is, csak egy vágyunk volt: jöjjünk már haza! Máramaroszigeten kivagoníroztak, aztán megint vittek bennünket fertőtleníteni. Aztán újra bevagoníroztak bennünket. De a szomszédunknak, Kicsinek, ott kellett maradnia, mert vérhast kapott. Nagyon sírt szegény.

Aztán így kerültünk Debrecenbe, ott kaptuk a papírt a kényszer-munkáról. Debrecenből megint vittek bennünket a fertőtlenítőbe. De én mindig vigyáztam, hogy ne legyek tetves, egy sűrű fésűvel állandóan fésültem a hajamat, és a többi lány is gyakran elkérte.

Debrecenben kaptunk öt forintot is úti költségnek, és kinyitották a kaput. Mehetünk.

Szendehelyiek hatan voltunk: én, két özvegyasszony, Náncsi, az ő udvarlója és annak az öccse. Mikor mentünk Budapest felé, jött a kalauz: „Jegyet!”. De az utasok fellázadtak, hogy hogy mer tőlünk jegyet kérni. Nem is adtuk volna oda az öt forintunkat semmiért.

Sok ember jött fényképekkel a Nyugatiba, hogy „Nem ismeri? Nem látta?”. Mindenki kereste a hozzátartozóját. Éjfél volt, mire odaért a vonat. Én úgy éreztem, hogy engem várnak. Kiálltam a lépcsőre, csomagjaim nem voltak. Ott volt a két lány, és mondtam nekik, hogy higgyétek el, lányok, hogy engem várnak. Kiálltam a lépcsőre, és megláttam az édesanyámat. Jött, világos kendő volt a fején. „Lássátok, ott az édesanyám” – mondtam. És akkor szaladtam feléje, sikítottam én is, anyu is. Két hétre rá mentem dolgozni.

Baumann Viola
(Vörösvári Újság, 2015. május-június)

A Hősök szobra

1920. augusztus 20-án szentelték fel az I. világháborúban elesett vörösvári katonáknak emléket állító Hősök szobrát. Hősök napja közeledvén röviden felelevenítjük a szobor történetét, és megemlékezünk annak alkotójáról, Krasznai Lajosról, közszéttéve néhány nemrégiben előkerült, kiemelkedő helytörténeti értékkel bíró fotót is.

A szobor története

1920. augusztus 20-án a szokásosnál is ünnepebb volt a hangulat Vörösváron: ekkor szentelték fel az I. világháború hősi halottainak emlékművét a vörösvári régi temetőben, az országút mellett. A műkö emlékmű féldomborműve egy gyalogos katonát ábrázol, felette koszorúban kereszt, tetején egy szárnyát széttáró, jobbra tekintő turulmadár. Az emlékmű alsó részén márványtáblába voltak vésve az elesettek nevei.

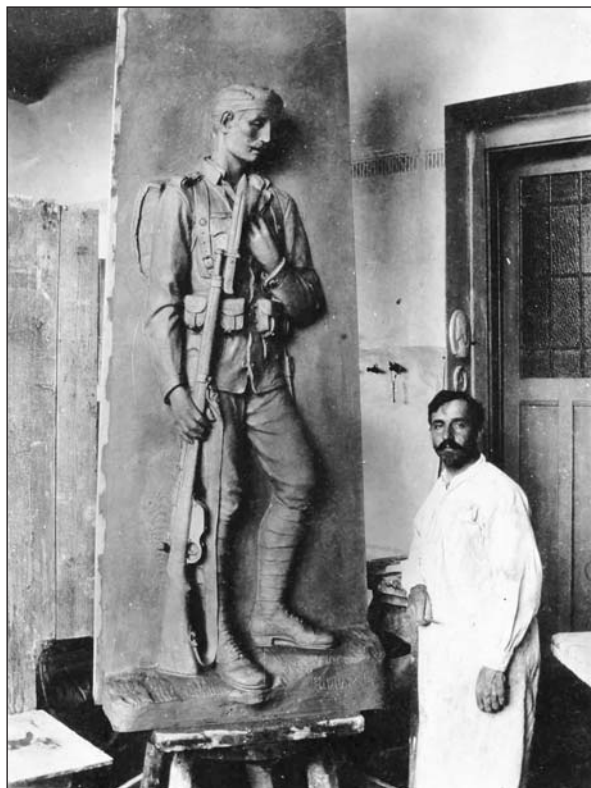
A szobrot két évtizeddel később áthelyezték az új óvoda elé a Hősök terére. A falu képviselő-testülete így indokolta erre vonatkozó döntését:

„... a hősök emlékművének jelenlegi elhelyezése nem felel meg azon tiszteletnek, amellyel ezen emlékmű elhelyezésével szemben viseltetnünk kell, mert a háttérre képezett régi temetőt az egyházközség felparcellázta, s így a hősi emlékmű teljesen háttér és dísz nélkül áll.”

A képviselők először úgy határoztak, hogy a szobrot a Községháza előtt állítják fel újra, később aztán az országzászlóval és a mécstartóval együtt mégis az óvoda elé helyeztették egy alacsony emelvényre, korláttal övezve. Egy korabeli plakát szerint az emlékművet 1944. június 4-én szentelték fel.

A szobor Hősök téri emlékműveink csoportjában ma is meghatározó, kiemelkedő jelentőségű, és nem pusztán méretével, hanem művészi és kegyeleti értékével, kőbe öntött jelképeinek (turul, kereszt, koszorú) erejével és közérthetőségével, és a megtörtetett testű és lelkű, végtelenül fáradt katona alakjával, aki utolsó erejével is őrhelyén áll, és bár körülötte sokan elesetek a bajtársak közül, ő mégis kitart, és védi hazáját.

Ha ő rendületlenül kitartott is, az őt formázó műkő dombormű már repedezni kezdett a közel egy évszázad időjárási viszontagságai miatt, és városunk önkormányzata az elmúlt évben döntött arról, hogy a teljes emlékmű együtttest felújíttatja. Ennek során visszakerültek a hősi áldozatok nevei is a szoborra. Az elől és kétoldalt elhelyezett három márványtábla összesen 106 vörösvári áldozat és négy itt elhunyt bosnyák katona nevét sorolja fel.

Krasznai Lajos műtermében

Bár a hősök szobráról részletesen írtam a temetők könyvében (Fogarasy Attila, Sax Ibolya: „Hol sírjaink domborulnak...” Temetők könyve, Pilisvörösvár. Internetes változat: www.temetokkonyve.hu), a szobor alkotójáról a könyv írásakor még nem voltak adataim. Néhány hónapja véletlenül bukkantam rá az interneten böngészés közben néhány, számomra szenzációt jelentő korabeli fotóra a szoborról és alkotójáról a www.kozterkep.hu weboldalon. Az archív fotókat Révay Máté, Krasznai Lajos dédunokája töltötte fel az oldalra, aki szobrász felmenője emlékének ápolására, művei bemutatására egy saját weboldalt is létrehozott (www.krasznailajos.hu).

Felvéve vele a kapcsolatot, további fotókat és dokumentumokat is rendelkezésemre bocsátott, amit hálásan köszönök neki. Az interneten látható és az általa elküldött anyagokból végül kirajzolódott előttem Krasznai Lajos alakja, és igazán becsülendő szobrászi munkássága. Az alábbiakban idemácsolom a róla megtudott legfontosabb életrajzi vonatkozású adatokat.

Az alkotó

Krasznai Lajos egy budai német családba született 1884. július 5-én legkisebb gyerekként, Krausz Lajos néven. Apja idegenvezetőként dolgozott a Nemzeti Szállóban, és fiát hasonló pályára szánta. Krasznai Lajos tehetségére a terézvárosi plébános figyelt fel, és az ő támogatásával került 1896-1903 között az Oroszlán utcai Fővárosi Mintázó Iskolába Vasadi Ferenc tanítványaként, ugyanakkor Schrödl Emil főiskolai tanár műtermében is tanult ebben az időben. Öt éven át dr. Teljesitski Kálmán esztétikai és művészeti-bonctani tanfolyamán is részt vett.

Apja szándékai ellenére Krasznai Lajos 1903-ban külföldi tanulmányútra indult, és neves mestereknél tanulta a díszítőszobrászat fortélyait. Dolgozott és tanult Bécsben, Németországban, Svájcban, Franciaországban és Belgiumban is. 1915-ben tért haza Giesswein Sándor prelátus hívására. Négyévi katonai szolgálat után portrétanulmányokat folytatott Rudnai Bélánál, és önálló műtermet nyitott Budapesten. 1919-től rendszeres kiállító a Műcsarnokban.

Német nevének magyarosítására kérték a 30-as évek elején, ekkor lett Krauszból Krasznai (a korábbi alkotások szignója tehát Krausz, a névváltoztatás utániaké pedig Krasznai).

A korabeli vallási megújulás következtében szobrairól, oltáraitól gyakran közöltek képes leírást a korabeli újságokban (Nemzeti Magazin, Nemzeti Újság, Képes Krónika, Tolnai Világlapja stb.). Neve ismert volt, folyamatosan dolgozott, állandó megrendelései voltak.

Krasznai (Krausz) Lajos

A második világháborút követő kommunista fordulat következtében a Katolikus Egyház korábbi privilegizált (kiváltságos) helyzete üldözöttesre változott, ennek eredményeként kevesebb templom épült, az is csak az Egyházügyi Hivatal engedélyével. Krasznai Lajosnak főiskolai állást ajánlottak, de ő kiállt a katolikus egyház mellett, ezért műtermét, házát államosították.

A korosodó művész ezután is dolgozott, haláláig (1965. november 20.) további kisebb megrendeléseket teljesített vidéki templomoknak, illetve háborús károk restaurálásában is szerepet vállalt. Szobrai, oltárai és szob-

rázmunkái az országban számos településen láthatóak ma is.

Alkotásainak egy része a kommunista időkben elpusztult, a művész neve pedig feledésbe merült.

„Krasznai Lajos mesterember volt a szó eredeti és nemes értelmében. nem a folytonos megújításra törekedett, hanem arra, hogy a művészileg már kipróbált utakon járva a lehető legnagyobb műgonddal, a historizáló kordivatnak engedve bensőséges melegségű szobraival maradandót formáljon a harmóniára törekvő művészi vágyból.” (Részlet a Budai Polgár 1999. június 24-i cikkéből.)

„Művészettörténeti jelentősége abban áll, hogy az emberfölötti gigászi barokk korszakot emberméretűvé tette, nyugalmas utakra vezette. Egyben megfékezte a mindent elárasztó festett gipszszobor-özönt. Egyháztörténeti jelentősége sokkal nagyobb! Egyedül vállalta a mi ifjú korunkban fölfelé ívelő fejlődő, terjeszkedő korszak sürgető megrendeléseit. Nyújtotta, amit vártak tőle, a derűs, szent szobrok százait. Tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy a mögöttünk levő év-

A Hősök szobrának felavatása 1920. augusztus 20-án

tizedeket az újkori magyar katolikus egyház gazdag és diadalmas korszakának láthassuk.” (Részlet Erdőssy béla festőművész beszédéből, amely 1984. augusztus 26-án, a művész születésének 100. évfordulóján tartott emlékmisén hangzott el.)

Krasznai Lajosra sajnos ma már nem emlékeznek Vörösváron. A neve valóban feledésbe merült. Azon vörösváriak közül, akik ott voltak az 1920-as szoboravatón, talán már senki sem él. Az utókor azonban nem feledheti e jelentős művész nevét. Különösen mi, vörösváriak nem, akiket Krasznai Lajos művészi alkotószelleme megajándékozott egy olyan kifejező, gazdag üzenetű, időtálló alkotással, mint a Hősök szobra.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2015. június)

Kegyeletes ünnepet ült a napokban Pílisvörösvár lakossága. A világháboruban elesett pílisvörösvári hősök emlékoszlopát leplezték le a temetőben. A szobor, amely Krausz Lajos budapesti szobrászművész gyönyörű alkotása, egy megsebesült honvédet ábrázol, alul a talapzaton az elesettek névsorával, azoknak a hősöknek, akik Szerbiában, a Kárpátokban, a Doberdón alusszák örök ál mukat. Kegyelettel zarándokolnak hozzátartozók Mindszentek napján e szoborhoz, amely közelebb hozza őket elesett kedveseik emlékéhez.

A Magyar Nép 1920. október 31-i lapszámának cikke a szoborról.
A foton jobb oldalt Krasznai (Krausz) Lajos, a szobor alkotója

Az I. világháború h si halottai
(I. világháború emlök)

ALTBÄCKER ISTVÁN	IFLINGER MÁTYÁS
ALTBÄCKER JÁNOS	JELINEK JÓZSEF
ALTBÄCKER JÁNOS	JUNG SEBŐ
BALOGH SÁNDOR	JURASCHEK JÓZSEF
BLAU JULIUS	KEPPLER JAKAB
BLIND JÁNOS	KIMMEL JÓZSEF
BOTZHEIM JÁNOS	KLIMETS JÁNOS
BOTZHEIM JÓZSEF	KOCH PÉTER
BOTZHEIM JÓZSEF	KOMINEK VIKTOR
BRAUN JÓZSEF	KOZEK JÁNOS
CSENYI VENCEL	KOZEK MÁRTON
DAVIDOVITS ZSIGMOND	KOZEK MÁRTON
DÉKÁNYI ADOLF	KRUPP GYÖRGY
DENK JAKAB	KRUPP ISTVÁN
ESZL JÓZSEF	KRUPP JÁNOS
FÁTH ISTVÁN	KRUPP JÓZSEF
FELDHOFFER MÁRTON	KRUPP MÁRTON
FETTER GYÖRGY	LIEBER JÁNOS
FETTER ISTVÁN	MANHEIM DEZSŐ
FETTER JÁNOS	MANHERTZ GYÖRGY
FETTER LŐRINC	MANHERTZ MÁRTON
FISCHER ANDRÁS	MANHERTZ MÁRTON
FRITZ ANTAL	MANHERTZ MÁTYÁS
GYÖRGYI GYULA	MANHERTZ MÁTYÁS
HALMSCHLAGER GYÖRGY	MINDLER MÁTYÁS
HALMSCHLAGER MÁRTON	MIRK JÁNOS
HASENFRATZ MÁRTON	MIRK MÁTYÁS
HASENFRATZ MÁTYÁS	MORNER JÁNOS
HAU JÁNOS	MURNER JÁNOS

NICK ANDRÁS
NICK ISTVÁN
NICK JÁNOS
NICK MÁTYÁS
PAPP SÁNDOR
PELLER GYÖRGY
PELLER JÁNOS
PELLER MÁRTON
PELLER MÁTYÁS
PELLER XAVÉR
PFEIFFER GYÖRGY
PFEIFFER ISTVÁN
PFEIFFER JAKAB
PILTZINGER PÉTER
PRESZL GYÖRGY
RÁDLER JÁNOS
SALLAY LAJOS
SCHÄFFER JÓZSEF
SCHÄFFER MIHÁLY
SCHELLER ISTVÁN
SCHELLER MÁRTON
SCHRECK GYÖRGY

SCHRECK JÓZSEF
SCHRECK MÁRTON
SCHRECK MIHÁLY
SPIEGELBERGER JAKAB
SPIEGELBERGER JAKAB
SPIEGELBERGER MÁRTON
SPIEGELBERGER MÁTYÁS
SPIEGELBERGER MIHÁLY
STECKL JÓZSEF
STECKL MÁTYÁS
STRÓBELBERGER JÁNOS
SZABADOS JÓZSEF
SZAUER ANTAL
SZAUER ISTVÁN
SZAUER JÁNOS
THOMA ISTVÁN
TIMÁR FERENC
WIESZT FERENC
WITTMANN ISTVÁN
WOHL PÉTER
ZIEGLER JÁNOS

A VÖRÖSVÁROTT MEGHALT 14 BOSNYÁK
KATONA KÖZÜL NÉGYNEK ISMERJÜK A
NEVÉT:
MUZSÁN TRGO, HRROS HUSEIN, CSECSÓ SZULE-
JMÁN ÉS MESICS SUCSIR.

A II. világháború h si halottai
(II. világháborúes emlök m)

APOLLÓNIA MÁRTON
BAUER ISTVÁN
BÁLINT JÓZSEF
BELLOVITS JÓZSEF
BENEDEK LÁSZLÓ
BENEDEK TIVADAR
BERENCSVÁRI GYULA
BOTZHEIM ANTAL
BOTZHEIM JAKAB
BOTZHEIM MIHÁLY
BREIER JÁNOS
BREIER JÁNOS
IFJ. BRUCKNER JÁNOS
BRUCKNER JÁNOS
BRUCKNER JÓZSEF
BUHÁSZ KÁROLY
CZINK MÁTYÁS
DENK ISTVÁN
DRAXLER FERENC
EISELE JÓZSEF
ELSAND MÁRTON
FARKAS JÓZSEF
FAZEKAS KÁROLY
FELDHOFFER MÁRTON
FELDHOFFER MÁTYÁS
FETTER GYÖRGY
FETTER ISTVÁN
FETTER MÁTYÁS
FETTER MIHÁLY

FETTER PÁL
FRITZ MÁTYÁS
GÁBELI ISTVÁN
GÁBELI LŐRINC
GÁBELI JÁNOS
GEISELHARDT ISTVÁN
GEISELHARDT JÁNOS
GECHTER JÓZSEF
GRÉTS JÓZSEF
GUTH GYÖRGY
HALMSCHLAGER JÁNOS
HALMSCHLAGER MÁTYÁS
HALUK LŐRINC
HAU MÁTYÁS
HAU MÁRTON
HORN JÓZSEF
HORVÁTH GYULA
HUY FERENC
IZSÁK ISTVÁN
JUTH HENRIK
KAISER JÁNOS
KAMMERER ISTVÁN
KARL JAKAB
KELLNER JÓZSEF
KELLNER MÁRTON
KELLNER PÁL
KERÉK ANTAL
KESSELBAUER EDIT
KINCSES JÓZSEF

KIMMEL MÁRTON
KOCH JÁNOS
KOHLEHOFER JÓZSEF
KOZEK MÁTYÁS
KŐVÁRI LAJOS
KREISZL ISTVÁN
KRUPP GYÖRGY
KRUPP JÓZSEF
KRUPP MÁRTON
KRUPPA ISTVÁN
KRUPPA PÁL
KUTAS JÓZSEF
LIEBER ANDRÁS
LIEBER ANTAL
LIEBER JÓZSEF
LIEBER PÁL
LUDVIG GYÖRGY
MAGOR MARGIT
MANHERTZ GYÖRGY
MANHERTZ ISTVÁN
MANHERTZ JÁNOS
MANHERTZ JÁNOS
MANHERTZ MIHÁLY
MAUTERER MÁRTON
MIEREISZ MÁRTON
MIRK GYÖRGY
MIRK JÁNOS
MIRK MÁRTON
MOHACSEK RUDOLF
MOHÁCSI MÁRK
MÜLLER GYÖRGY
MÜLLER JÁNOS
MÜLLER MÁRTON
MÜLLER MÁRTON
NAGY GYÖRGY

NAGY JÁNOS
NEUBRAND ISTVÁN
NEUBRAND JÁNOS
NICK GYÖRGY
NICK JÁNOS
NICK JÓZSEF
NICK JÓZSEF
NICK MÁRTON
NICK MÁTYÁS
OLÁH JÁNOS
OLÁH REZSŐ
PELLER JÓZSEF
PELLER MÁRTON
PELLER MÁRTON
PELLER MÁTYÁS
PELTZER KÁROLY
PFEIFFER JAKAB
PFEIFFER MÁRTON
PFEIFFER PÉTER
PRESZL MÁTYÁS
RAUER ANDRÁS
RICHOLM PÉTER
ROTT JAKAB
SCHELLER MÁRTON
SCHELLER MÁRTON
SCHELLER MÁRTON
SCHILLER JÓZSEF
SCHRECK GYÖRGY
SCHRECK JÁNOS
SCHRECK JÁNOS
SCHRECK MÁRTON
SCHUCK JÁNOS
SCHUCK JÁNOS
SCHUCK MÁTYÁS
SOLYMOZI JÓZSEF

SPANBERGER BÉLA
SPIEGELBERGER JÁNOS
SPIEGELBERGER JÁNOS
STECKL JÓZSEF
STECKL MÁRTON
STECKL MIHÁLY
STOLZ JÓZSEF
STRACK MÁRTON
SZAKSZ ANTAL
SZATURA GYÖRGY
SZAUER ISTVÁN
SZAUER JÁNOS
SZAUER MÁTYÁS
SZONTÁGH MÁTYÁS
TAGSCHERER JÁNOS
TAGSCHERER JÁNOS

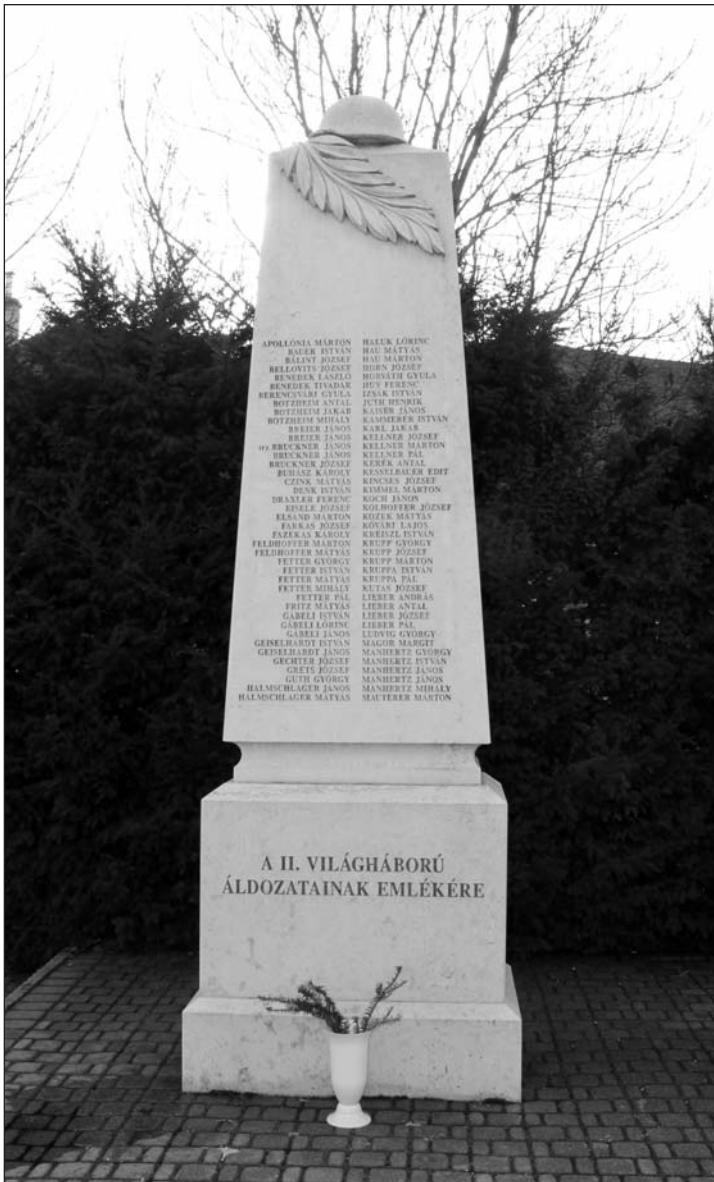
TAGSCHERER JÁNOS
TAGSCHERER MÁTYÁS
VARGA JÓZSEF
WEISZER GYÖRGY
WÉBER ISTVÁN
WIESZT ISTVÁN
WIPPELHAUSER ANDRÁS
WIPPELHAUSER JÁNOS
WIPPELHAUSER JÓZSEF
WITTMANN JAKAB
WOCHAUER ISTVÁN
ZELENAI JÓZSEF
ZELENKA REZSŐ
ZIEGLER JÁNOS
ZIEGLER MÁRTON

Fogarasy Attila

Hősök tere

*Néma betűkkel a sápadt kőbe bevésve a névsor:
Két iszonyú haragú háboru hősei ők.
Adria mélye vagy ittboni cinterem őrzí az álmuk,
Don-kanyar árka, kopár alpesi jégtemető,
Ottan alusznak az ostoba, néma magányban,
Vak szemekre borul végtelen éji homály.*

A II. világháborús emlékmű

Személyes történelmünk

II.

Szemelvények Juth Károly önéletírásából

Vörösvári Újság 2000-2001.

Levél Svédországból

Juth Károly – vagy ahogy az idősebb vörösváriak ismerik: „Csuthy” – nyugdíjas korában kezdett hozzá, hogy önéletírását papírra vesse. Az indíttatásról így írt a Vörösvári Újság szerkesztőségének küldött levelében:

„Amikor régi – több évtizedes – saját vagy apáinktól ránk maradt és örökségként kezelt, nagy gonddal megőrzött, emberöltőnyi korú porosodó levelek, fényképek, születési bizonyítványok, meg házassági és halotti levelek akadnak a kezünkbe: szinte ránk kényszerítik a le-zajlott idők újólagos átélését és elemzését... Amik ilyenkor, meren-gésünk közben eszünkbe jutnak: legtöbbször éppen olyan homályosak és elmosódottak, mint az azokat belőlünk kiserkentő, előttünk fekvő elsárgult dokumentumok. Ez a múltba nézés – amit a régi emlékek böngészése kaparásszott elő valahonnan a múlt ködéből – adta azt a bizarr gondolatot, hogy vessem papírra azokat...

*Juth Károly
Upplands Väsby, Svédország”*

„Davaj csaszli!”

avagy

„Az összes maguknál lévő vagy eldugott, svájci gyártmányú, cifferblattos karórákat szedjék össze, és hozzák ide!”

Budapest népe lelkileg is és testileg is felkészült az ellenség bevonulására, ami már napokon belül esedékes volt. Akinek módja volt erre, még az ősz folyamán vándorbotot vett a kezébe, és elmenekült. Választva a bizonytalant a biztos rossz helyett. A légópincében összezsúfolt emberek legfőbb témája az oroszok várható látogatása lett.

A senki által sem kívánt látogatás – ha az emlékezetem nem csal – január 17-ének reggelén történt. Az óvóhelyünkre vezető lépcső felől lépések zaja és beszéd moraja szivárgott be egyre erősebben, majd a falusi kocsmajtóhoz „illő” módon kivágódott az ajtó, és a bejáratban

három orosz katona jelent meg. Közülük kettőnek a már általunk jól ismert dobtáras géppisztoly – mi gitárnak neveztük – lógott a vállán. Fegyverüket a pincelakókra szegezték. A harmadiknak nem volt semmiféle lövöldözésre alkalmas fegyvere.

Megálltak az ajtóban. Marcona képük vigyorra torzult, és végignézték az alaposan megrémült embereken. Senki sem tudta, hogy mit csináljon. (Csak zárójelben szúrom közbe: én tudtam volna, de az egyenértékű lett volna az öngyilkossággal.) Akadt a pincelakók között olyan is, aki megkockáztatta, és egy jónapotot dörmögött felénk. Megfigyeltem, hogy egy fiatalasszony jobban magához szorította öt éves kisfiát.

Ezt a végtelenül hosszúnak tűnő halotti csendet a fegyvertelen orosz szakította meg. Kifogástalan magyarsággal beszélt. Szó szerint idézem, amit mondott, mert szavai örökre megragadtak bennem:

– Az összes maguknál lévő vagy eldugott, svájci gyártmányú, cifferblattos karórát szedjék össze, és hozzák ide! – adta ki az utasítást ellentmondást nem tűrő hangon.

Mit volt mit tenni: a jelenlévők összekaparásztak hat-nyolc karórát, és odavitték az utasítást kiadó szárazföldi kalóznak. A magyarul beszélő orosz az órákat egy koszos zacskó mélyébe süllyesztette, amiben már saccolásom szerint – korábbi vizitéléseik eredményeképpen – legalább háromszor ennyi elrabolt óra ketyegett.

Így kezdődött a sokak által olyan hőn óhajtott felszabadulás. Nem volt síró gyerek simogatása és csokoládéval való vigasztalása. Egyik dicső szovjet katona sem nyitotta ki a kezében szorongatott zsákot, hogy legalább egy fél veknit odavessen a merev ujjakkal kezüket tördelő, kiéhezett, sovány embereknek. Nem élelmiszert hoztak abban, hanem vittek. Mindent, ami csak a kezükhöz ragadt. Teljesen lényegtelen, tudják-e majd valamire használni, vagy a legelső utcáson megszabadulnak a zsákmányuktól, mert terhes a cipelése. Kizárólag csak az volt a céljuk, hogy elvegyék azoktól, akiknek az valamiért kedves volt.

Semmi kétség sem fért hozzá, hogy az óvóhelyeken tartózkodók mind egy szálig rohadt fasiszták voltak, akiket mindenüktől meg kell fosztani.

Én megtartottam az órámot. Nem volt világító számlapos, de ha az lett volna, akkor sem adtam volna oda nekik. Csak erőszakkal foszthattak volna meg tőle.

Egyik pincebéli lakótársam újságírással ütötte agyon az idejét, még az ostrom alatt is. Gyakori beszélgetéseink során egyértelművé vált, hogy baloldali gondolkodású. Politikai meggyőződését mások előtt sem nyíltan, sem pedig burkoltan nem hangoztatta. Amikor a szovjet katonák berontottak a pincénkbe, némi titkos meglepedést véltem felfedezni az arcán, ami az órabegyűjtés során egy kicsit megváltozott.

Az óráját egyébként ő sem szolgáltatta be hadisarcként. Eldugta, de látogatóink távozása után ismét felcsatolta a karjára.

– Te sem adtad oda az órát? – kérdeztem tőle. – Ha véletlenül „arra vetemednek”, hogy megmotoznak minket, akkor most nem hen-cegghetnél vele. Vételárként néhány kiadós pofont kaptál volna.

– Állandóan túlzásokba bocsátkozol, öregem – jegyezte meg –, persze, hogy nem adtam oda nekik. – Közben feltúrte szürke pulóverének ujját, és megmutatta az arany Doxáját. – A huszonegyedik születésnapomra kaptam anyámtól. Azóta éjjel-nappal a karomon van. Nem hiszem, hogy akadna az orosz katonák között olyan elvetemült, aki elvenné tőlem, ha megmondom neki, hogy milyen kedves emlék. Drága anyámtól kaptam.

– Én meg nem hiszem, hogy sértenéd anyád emlékét, ha egy kis időre átmenetileg szakítanál ezzel a szokásoddal – tanácsoltam neki. – Nem vagyok benne biztos, ha egyikük meglátja ezt az értékes karórát, akceptálná egyéni érzéseidet.

Baráti figyelmeztetésem ellenére továbbra is a karján tartotta az óráját. Az első „felszabadító” hullám után azonban megérkezett a második is, így jóslatom beteljesülésére sajnos nem kellett sokáig várni. Újabb látogatóink részegek voltak, messzire büzlöttek a seprőpálinkától.

– Nyemci jeszt? – kérdezte egyikük. Mindenütt németeket kerestek, de mivel természetesen nem találtak, rátértek jövetelük valódi céljára.

– Csaszi jeszt? Davaj csaszi! – ordították teli torokból.

Odamentek mindenkihez. Először az egyik, majd a másik karján húzták fel a megrémült emberek kabátujját. Az én órámot nem találták meg, mert még időben becsúszttam az ágy alatt meghúzódó cipőmbe.

Tökfejű ismerősöm viszont nem vette le karjáról az emlékként kapott arany Doxát. Természetesen a vele foglalkozó zabráló orosznak szemet szúrt, és irgalmatlanul ráripakodott:

– Davaj csaszi! Davaj! Bisztra, bisztra! – ordította fél araszról a szerencsétlen áldozat arcába.

Az óratulajdonos szabadkozott. Beszélt magyarul, németül és még néhány szlovák szót is elmondott, de minden hiába volt. Tiltakozása

A Dunába robbantott Lánchíd 1945-ben

(Forrás: <http://fortepan.hu>)

eredménytelen maradt, mert a felszabadító szovjet katona ráirányította géppisztolyát az ellenkező újságíróra, és közvetlen közletről ordította a vergődő páciens képébe:

– Davaj csaszi! Joptvoje matty!

Ismerősöm szó nélkül lecsatolta féltett karóráját a karjáról, és átadta neki. A hős hadfi feltúrte gimnasztyorkájának ujját, és a már ott díszelgő legalább féltucatnyi óra mellé odacsatolta hetediknek a legújabb szereményét...

Élet a szovjet hadifogolytáborban

„Éljen május elseje!”

Az orosz táborparancsnokság elrendelte, hogy a proletáriátus nagy nemzetközi ünnepét, május elsejét, a hadifoglyoknak is meg kell ünnepelniök, és az általuk rendezendő nagy csődületen kivétel nélkül mindenkinnek ott kell lenni.

Embermagasságú pódiumot építettek, aminek egyik sarkáról csak az akasztófa hiányzott. Az egész tákolmányt befedték vörös textillel, de úgy, hogy egyetlen tenyéryi faanyag sem látszott sehol sem. Az ünnepély előtt kitereltek minket a barakkokból, mert senkinek sem lehetett elbliccelni a nagy megmozdulást. Mindenkinnek lelkesedni kellett. Akár akart, akár nem. (...)

Először egy orosz tiszt lépett fel az emelvényre. Valamennyiünk meggyőződése szerint ő lehetett a táborparancsnok, mert ő viselte a legmagasabb rendfokozatot. Hála Istennek: rövidre fogta a mondókáját. Utána a tábor orosz katonáiból összekovácsolt kórus következett. Elég kibírhatóan nótáztak. Általunk teljesen ismeretlen, búskomor melódiájú szláv dalokat énekeltek. Meg voltam győződve arról, hogy felsőbb parancsra naponta órák hosszat kornyikáltak.

Amikor már alaposan kiénekeltek magukat, egy magas nyakú sűrke pulóvert viselő alak kapaszkodott fel társai segítségével az emelvényre. A fején bojtos, piros jambósapka díszelgett. Alacsony növésű ember volt, és úgy nézett ki, mint akibe csak hálni jár a lélek. Vékony volt, mint a kisujjam. Talán úgy jellemezhetném legtalálóbban megjelenését, hogy ő a megtestesítője a szűnyogcsődör prototípusának.

Bárgyú tekintettel körbenézett, és gusztustalan krákogással hívta fel magára a hallgatóság figyelmét. Magyarul kezdett bele a mondókájába:

– Elvtársak és bajtársak! Végre szabadok vagyunk!

A néhány ezer magyar és német hadifogoly hangos felhördüléssel hallgatta ezt az abszolút hülye megjegyzést. Az emelvény mögött alig négy méterre húzódott a kétsoros szögesdrót kerítés. A kiszögelléseken

felállított géppuskák figyelői szüntelenül hordozzák véres tekintetüket a környező terepen. Elhurcoltak bennünket. Elszakítottak a családuktól, az otthonunktól. ...és ez a hülye, mitugrász paprikajancsi meg pofátlanul a szabadságunkról mer kotyogni. Itt, ahol minden lépésünket árgus szemmel figyelik, és sorsunk az eddiginél is sokkal, de sokkal bizonytalanabb.

Hangosan lehurrogtuk, mire néhány értelmetlen szót gagyogott, és megvert kutyaként lekaszálódott az emelvényről. Nagy jellemtelenség kellett ahhoz, hogy néhány ezer mindenétől megfosztott, lelkileg mélyponton lévő hadifogoly elé ilyen szemenszedett hazug és aljas mondókával kiálljon.

„Madarat tolláról, hadifoglyot hátsójáról”

Az első orvosi vizsgálaton valamennyiünket beoltottak tetraszérummal. Ennek örültünk is, mert a hadifogolytáborok higiéniája sok kívánnivalót hagyott maga után. Szakembereik osztályoztak bennünket. Erőnlétünk alapján elbírált munkaképességünk szerint négy csoportba soroltak be minket. Az első csoportba tartoztak az abszolút egészségesek. A másodikba a valamivel gyengébb erőnlétűek. A harmadikba a még gyengébbek minősítették. A negyedikbe pedig az úgynevezett disztrófiások, akiket már semmiféle munkára nem tudtak használni. Hálát adok az Úristennek, hogy egész hadifogolyidőm alatt mindig az első csoportba soroltak az időnként megtartott osztályozásokon.

A kondícióvizsgálatokat egészen parlagi módon végezték. A bizottság előtt letoltuk a nadrágunkat és a gatyánkat. Amikor ott álltunk a megbízott előtt meztelen alsótesttel, az megfogdosta a fenekünket, és izmaink keménységéből, nagy szakértelemmel megállapította erőnléti besorolásunkat.

A helyzet komikuma abban rejlett, hogy ezt a vizsgálatot kizárólag csak nők végezték. A dúskeblű ruszki bárisnyák alig leplezhető élvezettel tanulmányozták és fogdosták illetlen hátsó fertályunkat.

„Rongyherceg öltözködési tanácsai”

Munkára menet egy ízben az előttünk baktató kapás-bakancsos pár egyik tagja egy alaposan megnyúlt szolgabíró, masírozó partnere egy földbirtokos csemete volt. Ők is mezítláb voltak, és az ő lábujjaik között is minden lépésnél kikíváncsiskodott a sikamlós agyag.

A szolgabíró tartalékos hadnagyként szolgált, és a feltűnően magas fokú elhanyagoltsága miatt egymás közt rongyhercegnek becéztük. A fenekére feszülő nadrágon hatalmas folytonossági hiány mutatkozott, és gyalogló társa sem volt ennél elegánsabb.

Társammal egymásra néztünk, mert olyan témáról beszélgettek, ami egyáltalán nem passzolt bele a jelenlegi elvadult körülményeinkbe.

– Mondd csak, kedves barátom – kérdezte a földbirtokos csemete a társától –, hogyan állítsa össze egy magunkfajta intelligenciájú és társadalmi helyzetű ember a ruhatárát? Mik kellene ahhoz, hogy minden alkalommal megtalálja az ember azokat a holmikat, amikre szükség van?

– Úgy gondolom, kedves öcsém – hangzott a szolgabíró válasza –, hogy ezen a területen sem szabad túlkapásokba bocsátkoznunk. Szerény véleményem szerint tökéletesen elegendő, ha egy magunkfajta csak tíz-tizenkét öltönnyel rendelkezik. (...) A színek természetesen variálódhatnak, a legvilágosabbtól a legsötétebbig. A világosabb színűek tavasszal és nyáron, a sötétebbek pedig ősszel és télen kell hogy domináljanak. Ezeken kívül zsakett, frakk és szmoking is nélkülözhetetlen. A szmokingból fehéret is ajánlok, mert a nyári társasági élethez ez szükséges. Szinte nélkülözhetetlen. Okvetlenül csináltass ilyent is. A cipőd színét mindig a felvett öltöny tónusa határozza meg. Lovagláshoz, teniszhez és más általad űzött sporthoz is megfelelő módon be kell rendezkedned, és felszerelni magad a szükséges holmikkal.

– Igen – hangzott a megértő tudomásulvétel –, valahogyan én is így képzeltem el a szükséges ruhatár összeállítását.

A mellettem sündörgő társammal összenéztünk. Mindkettőnk szája keserű mosolyra torzult. Csak nehezen türtőztettük magunkat, hogy ne szóljunk bele ebbe az épületes – de főleg a körülményeink között nevet-

séges – társalgásukba. Legszívesebben talán így: „Ti hülyék! Mindkettőtöknek kilóg a fenéke a nadrágból. Nincs egyetlen zsebkendőtlő sem, mert láttuk az előbb, hogy a szolgabíró úr a felszabadítóink által rendszeresített léglökéses zsebkendőt használta: magyarul szólva markába fújta a taknyát, és kivágta az anyaföldre, mint az osztrigát. Meg aztán azt sem tudjátok, hogy a közeljövőben mivel tölthetitek meg bendőiteket. Kaptok-e burizst, ami már hetek óta az étlapunkon szerepel? Hogyan álmodozhattok 12 rend ruháról, frakkról és fehér szmokingról?”

Természetes dolog, hogy nem szóltunk bele a beszélgetésükbe. Miért zavarjuk őket boldog, önfeledt álmodozásukban? Hiszen ezek a párbeszéddek olyanok voltak, mint a narkotikum. Tartották bennük is, meg bennünk is, és még nagyon sokunkban a lelki egyensúlyt. Nélkülözhetetlen volt a múlt átélése. Nem volt közöttünk senki, aki arra gondolt volna, hogy itt rohadunk meg ebben az átkozott országban.

„A jóllakottság szintjei és a magábalapátolási elméletek”

... élelmezésünk a hullámvölgy szakaszába ért. A reggelire bekebelezett híg leves, valamint az ebédre és vacsorára kapott vízben főtt gersli – ami olyan rossz volt, hogy még a kanál sem állt meg benne – valameny-nyünknek beadott. Pszichikailag és fizikailag egyaránt. (...)

A jóllakottság eléréséhez a legkülönbözőbb étkezési technológiák láttak napvilágot. A legtöbben kidolgoztak egy „magába-lapátolási” elméletet, és azt alkalmazták moslékoláskor. Pedig igazán mindegy volt, hogy hogyan kerül a korgóan üres gyomorba az az egy szelet korpás kenyér és a három-négy deci híg leves, aminek a tetején hébe-hóba piciny olajkarikák úszkáltak diszkrét távolságra egymástól. Hűvösebb napokon ezek az atomnyi zsiradékok pöttyök alakjában rakódtak le a csajkánk lehűlt oldalára.

Vizet korlátlan mennyiségben fogyaszthattunk, és volt közöttünk néhány kapitalista sótulajdonos, akik a birtokukban lévő NaCl-lel ízesítették lucullusi lakomájukat.

Az egyik táplálkozási módszer feltalálója váltig hangoztatta, hogy legelőnyösebb a kenyeret apró darabokra transzírozva a csajkába tenni, és ráönteni a forró levest, amittől az megduzzad, és többnek látszik.

Egy másik társunk letette a garast a leves kanalizása vagy ivása és a kenyér egyidejű harapdálása mellett.

Voltak olyanok, akik előre megették a kenyerüket, és utána itták vagy kanalazták a levest, ami a gyomrukban nőtt meg a duplájára. Akadtak olyanok is, akik az életüket tették volna arra az elméletre, hogy legkönynyebben úgy érik el a jóllakottság érzését, ha csemegeként utoljára megszólják el az egy szelet korpás kenyerüket.

A különböző módszerek feletti vita mindvégig megoldatlan maradt, mint az emberiségnek az a problémája, hogy mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás.

„Főzőcskzés hanyatt fekke”

A beállott ételhiányos korszakban mindenki főzött. Esténként, amikor a félhomályban hanyatt fekke, korgó gyomorral bámultuk a mennyezetet, csak úgy röpködtek a levegőben a legínycsiklandozóbb magyar és francia ételkülönlegességek: töltött káposzta, vesevelő tojással, rántott csirke, töltött borjú, Eszterházy-rostélyos stb. Kinek, mi volt a kedvenc étele.

Pórias lelkivilágomra jellemző, hogy gyakran éreztem számban az ecetes krumplisaláta fanyar ízét. Mit nem adtam volna egy csajkára valóért!

A szolgabíró-földbirtokos pár is témát változtatott. Ők is átsiklottak a gasztronómiára. Egy alkalommal – munkára való baktatás közben – a paprikás csirke körül röpködtek gondolataik:

– Mondd csak, kedves bátyám – szólalt meg a földbirtokos csemete –, hogyan készíti feleséged őnagysága a paprikás csirkét?

A kérdezett a legnagyobb mélységig belemerült az ételköltemény gyártási technológiájának ismertetésébe. De nem tudta befejezni szabadelőadását, mert az előttük gyaloglók a nokedlinál abbahagyták vele...

„Még hogy a disznó piszkos állat!”

Táborunk közelében az intézményhez beosztott tiszték életszínvonaluk kapitalista szintre való emelésének érdekében egy elég nagy kapacitással rendelkező gazdasági udvart létesítettek. Kacsa, liba, csirke, disznó,

tehén, borjú mind megtalálhatók voltak ezen az aránylag szűk területen. Az állatok gondozására néhány mezőgazdasági szakképzettséggel rendelkező tisztet és paraszt legénységet kényszerítettek.

Egyik verőfényes őszi napon még külön tizenöt főt vezényeltek az állandóan ott ügködők segítségére. Ennek az volt az oka, hogy a voronyezsi körzet hadifogolytáborainak legfőbb parancsnoka jött ellenőrzésre, és egyúttal a foglyokkal azonos státuszban lévő állatállományt is megszemlélte.

Magyar hadifoglyok menete

(Forrás: 1939-1945.blog.hu)

A kivezényelt erősítés feladata a disznók és a malacok megfürdése és lecsutakolása, valamint az ólak kitakarítása, rendbe hozása és meszelése volt. Az egész tábor napokig nevetett azon, hogy elrendelték a sertésállomány tisztába tevését. Valamennyit megmosdatták. Szappannal és körömkefével.

Magyar hadifoglyok egy szovjet kolhozban

A táborparancsnok körlevélben tájékoztatott bennünket arról, hogy tíz, huszonöt főből álló csoport a környék kolhozaiba kerül kihelyezésre, hogy az elmaradt mezőgazdasági munkákat elvégezzék. Kérte, hogy alakítsunk ilyen létszámú csoportokat a kimenni szándékozók közül, és a névsorokat adjuk le a parancsnokságon.

A szomszéd barakkban lakókkal mi is összeállítottunk egy huszonötös csoportot. De egyáltalán nem a segíteni akarás sugallta ezt az elhatározást, hanem a jobb ellátás reménye. Feltételeztük ugyanis, ha a kolhoz vezetősége munkateljesítményt akar tőlünk, akkor etetnie kell minket. Valamennyien tisztában voltunk azzal, hogy vendéglátóink „észbontó” munkatempóját játszva átvesszük és tartani tudjuk minden különösebb megerőltetés nélkül.

Listánk átadása után két nappal megérkezett a kolhoz teherautója – egy öttonnás Studebacker –, hogy az új munkahelyünkre szállítson minket. A jókora kocsin mind a huszonöten – még a kolhoz puskás embere is – kényelmesen elhelyezkedhettünk. A fogolytábor nem adott őrszemélyzetet, és egész ottlétünk idején a kolhoz embere vigyázott ránk. A francia Flaubert gyár egy muzeális terméke volt a fegyvere, amit vállszíj helyett kendermadzaggal akasztott a nyakába vagy a vállára. Fegyvere láttán néhányan elgondolkodtunk, és tanakodtunk: vajon ezzel az ősrégi tákolmánynyal lehet-e egyáltalán lőni?

Mintegy harminc kilométernyi „mixelés” után célba értünk. Megérkezésünkkor – fehérruhás lányok helyett – a hatnapos szakállal rendelkező „nacsalnyik”, a kolhoz vezetője fogadott. Tájékoztatót a feladatunkról, szállásról, étkezésről és – Uram bocsá’ – még a szabadidőről is beszélt.

Rokonszenves embernek látszott, mert azok közé a kevesek közé tartozott, akik már a megszokottak szerint nem neveztek bennünket lebecsmérlően rohadt fasisztáknak. Azt hiszem azért, mert tudta, ha ezt a „megtisztelő” megszólítást alkalmazza, nem lesz köszönet a szövetkezet részére végzett munkánkban.

Kényszerűségből volt udvarias velünk szemben. A szükség vitte rá, hogy megtűrjön bennünket.

A kialakított csoportokat személyesen kísérte el a szállásaikra. Régebbi ismerőseimmel egy négyes csoportot alakítottunk. Egy Lipcsében végzett gépészmérnök, egy okleveles közgazdász, egy gépésztchnikus és jómagam voltunk a csoport tagjai.

A központi konyhától alig száz méterre volt a szállásunk. Egy kívülről elég tisztának tűnő kisablakos parasztházban.

Belépésünkkor egy tehén, két kecske és néhány tyúk üdvözölt bennünket. Csak az istállón keresztül juthattunk be a lakásba, ami mindössze egyetlen jókora szobából állott. Két lépcsőfokkal magasabban volt a szintje, mint az istállóé. Az egyik sarokban hatalmas, rakott kemence terpeszkedett. A háziak hálószobának rendezték be a padkáját. Egy öreg házaspár volt a házigazdánk. Mindketten valahol hatvan és hetven körül lehettek. Mindig végtelenül barátságosak voltak velünk.

A szoba egyetlen ajtaja az istálló felőli fal közepére esett. A tőle balra lévő sarokban egy L-alakú lócát, a lóca előtt pedig egy megfelelő méretű asztalt találtunk. Az asztal fölött a sarokban egy jókora ikon lógott. Az ajtótól jobbra lévő vizespadra két vízzel csordultig megtöltött alumíniumvödröt állítottak. A vödrök között egy füles bögre volt, amit ivásra használtak. Végül a vizespad mellé egy öreg konyhakredenc került. Ilyen volt egy öreg orosz paraszt lakása.

Szemmel láthatólag nagyon szegény házigazdát fogtunk ki.

Hálóhelyeinket az egyik fal mellett választottuk ki. Minden este friss szalmát hoztunk magunkkal, a régit pedig a háziak gondjára bíztuk. Ők örömmel elfogadták. Végtelenül hálásak voltak ezért a nekünk semmibe sem kerülő ajándékért.

Nagyon megsajnáltuk a két kis öreget. Nem volt semmijük. Fogalmunk sem volt arról, hogy miből élnek, és mit esznek.

Körülbelül két hónapig laktunk náluk. Ezen idő alatt minden istenáldotta napon mind a négyen megtöltöttük kenyérzsákjainkat azzal, amivel aznap dolgoztunk. Búzát, árpát, rozsot, krumplit, cukorrépat, borsót és napraforgómagot hoztunk nekik. Ez a mennyiség szemes holmiból legkevesebb harminc kilót tett ki, amihez hozzájött még egy nem várt éjszakai műszak „termelése” is.

Szállásadóink tisztában voltak azzal, hogy amit tőlünk kapnak, azt a kolhozból lopjuk, de az sem nekik, sem pedig nekünk a legkisebb lelkiismeret-furdalást sem okozta. A mi okunk legmesszebbmenőleg humánus volt, ők pedig földhözragadtságuk miatt rá se fűtyültek a kapott javak eredetére.

Alig néhány napos kolhozi tartózkodás után mind a négyen megalapítottuk, hogy itt mindenki lop. Ki nyíltan, ki burkoltan, de határozottan és sokat lopnak.

Vidám az élet a szovjet kolhozokban

(A kép forrása: <http://tulactive.ru>)

A kolhoznak volt egy ménkü nagy betonpadozatú hodálya, ahol húszan-harmincan is eldolgozhattak. Különbféle magokat szelektáltak, zsákokat, zöldségféléket válogattak és raktak lapos ládikókba.

Egy szép napon a szövetkezet vezetője elutazott. Ezt az ellenőrzés nélküli időintervallumot igyekeztek kihasználni a beosztottak. A kolhoz néhány tagja tudott olyanról, amiről a vezetőjüknek halvány fogalma sem volt. Jelen esetben például kinyomozták, hogy a hivatalosan nyilvántartott állatállomány eggyel kevesebb, mint a tényleges. A létszám-többlet egy szépen fejlett borjú formájában mutatkozott.

A „nincs itthon a macska, táncolnak az egerek” elv alapján szegény kis boci távozott az élők sorából. Nők, férfiak egyaránt szorgoskodtak a felosztásánál. Mivel nem voltak sokan a ludasok, mindegyiküknek elég szépen jutott a világos színű, finom borjúhúsból.

Már közel voltunk illegális tevékenységünk fináléjához, amikor a figyélssel megbízott társuk lélekszakadva berohant a helyiségbe:

– Nacsalnyik igyot! (Jön a főnök!) – ordította szinte magából kikelve.

Mire tíz perc múlva a nacsalnyik odaért, a legkisebb nyomát sem lehetett felfedezni a nemrég lezajlott eseményeknek. Bennünk, foglyokban már megbíztak, és nem tartottak attól, hogy kikotyogjuk a dolgot.

Még október közepén is találtak a részünkre elfoglaltságot. A szövetkezet cséplőgép-kapacitásának elégtelensége miatt a betakarítás utolsó üteme, a cséplés még mindig tartott. Néhány alkalommal előfordult olyan is, hogy az éjszaka lehullott havat munkánk megkezdése előtt le kellett takarítani az asztagokról. Sok volt még mindig az asztagba nem rakott, szanaszét heverő kévekereszt, amiknek a földdel érintkező alsó része az őszi esőzés miatt alaposan megrohadt. Olyan groteszk helyzet is adódott, hogy hóviharban indultunk el csépelni.

Egyik társunk – aki Keszthelyen végzett gazdász volt – felbecsülte, hogy a szövetkezet legalább 20 %-os szemvesztéssel dolgozott, ami magyar viszonylatban elképzelhetetlenül magas lett volna. Ilyen még nem fordult elő. A rosszul szervezett munka ilyen hatalmas ráfizetést eredményezett náluk.

Október utolsó napjaiban az idő nagyon viszontagságosra fordult. Minden jel arra mutatott, hogy rövidesen megszűnik az eddig kellemesnek tartott kihelyezésünk, mert mezőgazdasági munkát már nem tudnak nekünk adni. Visszamegyünk a fogolytáborba.

Öreg házigazdánk és felesége az utolsó reggelen vendégül látott bennünket. Egy nagy csuhun (3-4 literes vassfazék) hajában főtt krumplit tettek az asztalra, és mellé egy nagy köcsögben tejet. Még kevéske só is előkerítettek valahonnan, pedig az a háború utáni időkben a legtöbb helyen hiánycikk volt.

Az étkezés megkezdése határozottan ünnepélyes volt. Az öreg paraszt valahonnan a kemence tájékáról előhozott egy három-négykilós gömbölyű kenyeret. Kezében a mindennapival megállt a sarokban függesztett ikon előtt, és felajánlotta a képen látható Máriának és kis Jézusnak. Az ünnepélyes aktus pravoszláv módra, sűrűn magára hányt keresztet kíséretében történt.

A szertartásos és egy kicsit megható megnyitás után előbb magának, majd utána valamennyiünknek tört egy jókora darabot a kenyérből. Nem vágta, hanem törte.

Egyáltalán nem tagadom, hogy mind a négyen egy kicsit elérzékenyültünk. Ezt az érzésünket még az is fokozta, hogy amikor végleges búcsúzásakor kezét fogtunk az öreg nénivel, mindegyikünk markába csúsztatott egy keménytojást.

Karácsony a fogolytáborban

1945 karácsonyát a Voronyezs közelében lévő uzmányi hadifogolytáborban éltem át Jáky Lajossal, Pelényi Mártonnal, Szauer Istvánnal és Janka Andrással együtt.

(Valószínűleg voltak még ott mások is Vörösvárról, rájuk azonban 55 év távlatából már nem emlékszem.)

Valamennyien vártuk a karácsonyt, de féltünk is tőle. Már alig választott el bennünket egyetlen hét a jeles ünneptől. Azonos sorsú tábori lelkészünk közölte velünk, hogy a Szentestén a legtágasabb szálláson – ahová négyszáz ember is befért – misét fog tartani. A magyar táborparancsnokságnak megígérték az oroszok, hogy adnak a papnak bort is a mise megtartásához.

Tekintettel lelki és testi fáradtságukra, a foglyok többsége ellenezte az éjféli misét, így este nyolc órai kezdésben állapotunk meg. Azt gondoltuk, hogy ekkorra a vacsora osztása is biztosan befejeződik. Futótűzként terjedt a hír, miszerint ünnepi fogásként bablevest fogunk kapni vacsorára. Ez a másutt közönséges étel a szögesdróton belül delikátesz jellegű volt, mert néhányunkon kívül – akik kolhozban dolgoztunk – még senki sem jutott hozzá ilyen ínycsiklandozó csemegéhez.

A vacsora kiosztása általában pontosan történt, és csak a legritkább alkalmakkor késett, de akkor sem többet negyedóránál. A szakácsok gyorsan belemerték a híg lötytyöt az orruk elé tartott csajkákba. Ezt karácsonyra is így kalkuláltuk, de számításainkba durva hiba csúszott. Az étel kiosztását ugyanis este hatra már be kellett volna fejezni, de ekkor még bele sem fogtak a főzésébe. Az oroszok által beígért nyersanyag

még valahol úton volt. Minden percben várták a megérkezését. A szálások állandó futárszolgálatot tartottak a konyhával.

Hét órakor kénytelenek voltunk a mise kezdetét egy órával kitolni. Fél kilenckor azonban még se híre, se hamva nem volt a beígért „ünnepi” vacsora nyersanyagának. Egyöntetűen elhatároztuk, hogy nem várunk tovább. Összeszedelőzködtünk, és elindultunk a mise kijelölt helyére.

A szertartás megkezdése előtt félórával már több mint kétszázan szorongtunk a szűknek bizonyuló teremben. Komor, magukba néző emberek. Jóformán valamennyien. Azt hiszem, nem hazudok, ha azt állítom, hogy csak a testünk volt jelen. Lélekben mindenki otthon járt. Halkan, diszkréten morajlott a tömeg, de a mormogásból tisztán és érthetően kivettem néhány mondatfoszlányt.

– Hidd el, pajtás – hangzott tőlem néhány méterre –, ez már a negyedik karácsonyom a családtól távol. A kislányom már majdnem ötéves, de még sohasem vártuk együtt a Jézuskát.

– Talán mákos meg diós bejglit is esznek otthon – ütötte meg a fülemet egy vékony hang. – Azt mindig anyám süti. Nagyon jóízû mindig.

A dörmögés lassan-lassan torokköszörülésbe és szipogásba ment át, mindenki elérzékenyült. Már otthon ültünk valamennyien a dúsán terített karácsonyi asztalnál, a családfő helyén, s átéltük, amint gyermekeink, feleségünk, szüleink, testvéreink és más közeli rokonunk boldogságtól kipirult arccal átadják magukat a kölcsönös szeretet érzésének.

Körülnéztem. Mindenki a szemét törülgette. Volt, aki az utolsó, még el nem rongyolódott otthoni zsebkendővel, volt, aki csak egy arra alkalmas tiszta kapcadarabbal.

Megkezdődött a latin nyelvű szentmise. A celebrálásnál két másik tábori lelkész és a sorainkból verbuvált ministránsok segédkeztek. Az evangéliumot a miséző pap olvasta fel. Ezt egy jó háromnegyedórás, tüzes, hazaszeretettől és töretlen hittől átfűtött lázító beszéd követte. Egyikünk se hitte volna a vidám, gyakran tréfálkozó tábori lelkészről, hogy ilyen nagyszerű szónok. Egyik mondata – amikor már kellőképp belelovalta magát a beszédbe – így hangzott:

– A mai Szentestén ne az ateisták által beígért bablevest várjuk, hanem az Úristen végtelen kegyelmét!

Kevesen voltak közülünk, akik meghatódottság nélkül imádkozták végig a majdnem fél tizenkettőig elhúzódó szertartást.

A sok kemény órát átélte férfi könnyes szemmel énekelte el a szentmise végén nemzeti imádságunkat: „Isten, áldd meg a magyart!”

Sok protestáns is részt vett a misén. Nem volt különbség közöttünk. Nekik is, meg nekünk is magyar az Istenünk. Hozzá imádkoztunk valamennyien.

Éjfélutánban érkeztünk vissza szállásunkra. A vacsoráról még mindig nem tudtunk semmit. Alig negyedórát beszélgethettünk talán – zaklatottságunk miatt ez is nehezünkre esett –, amikor a futár lihegve közölte, hogy a várva várt nyersanyag megérkezett. A szakácsok nyomban nekiállottak az étel elkészítésének.

Korgó gyomorral vártunk a „mennyei” lakomára. Már legalább húsz órája nem ettünk semmit. Szentül meg voltunk győződve arról, hogy vendéglátóink szánt szándékkal késleltették a nyersanyag megérkezését. No de, kibírjuk! Ennél rosszabbat is átvészeltünk már. Nem először éhezhetnek minket.

Egyik akasztófahumorról megáldott társunk megjegyezte, az is lehetséges, hogy a karácsony esti vigília megtartására kényszerítenek így bennünket. Persze, lehurrogtuk az ízléstelen megjegyzés miatt. Rabtartóinkról nem tételeztünk fel ilyen mérvű fejlettséget.

Becslésünk szerint éjjel két óra lehetett, mire a konyhások belekezdték a vacsora kiosztásába. Mindenki izgatottan várt a finom falatokra. Azok azonban, akik előttünk álltak a sorban, az oly annyira áhított vacsorát egymás után a hóba borították.

Csodálkoztunk egy kicsit ezen, de amikor a mi edényünkben is már ott hullámozott a bablevesnek keresztelt moslék: megértettük indulatos mozdulatukat. Félliternyi zavaros lé alján négy-öt kökemény babszem árválkodott. Ez volt a várva várt ünnepi vacsora. Szép sorban valamennyien mi is kiöntöttük a zavaros lötytyöt a hóra.

Szállásainkra visszaérve ki-ki elővett azután egy-egy korábbi maradt, féltve őrzött száraz kenyérdarabot, s egy jó pohár hideg vízzel próbáltuk meg leöblíteni keserű szájizünket.

Hazatérés a fogolytáborból

Végre elérkezett az évek óta olyan türelmetlenül várt pillanat, és elindult velünk a vonat hazafelé, Magyarország felé! – Mi pedig rajta voltunk. Mi voltunk az utasok. A sokat kínlódott, meggyötört utasok. Szabadjegyünk volt.

A kocsik ajtaja tárva-nyitva volt. Nem csukták be a tolóajtókat, és szabadon áramlott be a levegő. De milyen kellemesen más illata volt! A kitámasztó rúdra könyökölve néztük a mellettünk elsuhanó tájat.

Orosz fogságból hazaérkezett hadifoglyok csoportja Budapesten, 1947-ben
(Forrás: <http://mek.oszk.hu>)

Egy álló hétig utaztunk. Ezen idő alatt viszonylagos szabadságot élveztünk. Ha megállt a szerelvényünk, kiszállhattunk belőle, de az állomás területét nem hagyhattuk el. Nem is mentünk volna el a világ minden kincséért sem a vonat közeléből. Nehogy váratlanul elinduljon, és mi lemaradjunk róla. Számtalanszor tapasztaltuk már, hogy a vonatokat suttyomban szokták útjukra küldeni. Mindenféle dudálás, trombitálás vagy füttyülés nélkül.

A Pjatgorsz-k-Armavir-Krasznodar-Jassi (Jászvásár) útvonalon haladva megérkeztünk a sokak által már nagyon jól ismert, hírhedt focsani fogolytáborba. Itt már magyarok és németek igazgatták a tábor életét,

de kizárólag csak adminisztrációs tevékenységet bíztak rájuk. Fogalmam sem volt, hogy hányan lehettünk ott, de a háború utolsó évében több mint harmincezer foglyot gyömöszöltek a kerítésen belülré.

Megérkezésünk után nyomban ellenőrizték személyazonosságunkat. Orvosi vizsgálaton is átestünk, amin a magától értetődő fő téma az SS-vércsoport tetoválásának keresése volt.

A tábort nem hagyhattuk el. A kerítésen belül azonban szabadon mozoghattunk. Leggyakrabban a barakkok közt róttuk az utat, és ismerősöket kerestünk. A rengeteg jelenlévő között a legtöbben rábukkantak egy-egy régen nem látott ismerősre, rokonra vagy barátira, akit magában már rég eltemetett. Jómagam sem voltam kivétel.

Egyik sétám alkalmával hozzám vánszorgott egy feltűnően rossz fizikai erőnlétben lévő ember, akin a lelki válság ismérvei is felfedezhetőek voltak.

– Jó napot, fiatal úr! – üdvözölt.

Fogadtam a köszönését, és elmerengve néztem az előttem álló csupa csont és bőr embert. Hiába törtem a fejem, sehogyan sem tudtam az ismerőseim közé besorolni.

– Nem ismer meg, ugye? – kérdezte.

– Ne haragudjon érte, de nem – válaszoltam. – Bármilyen erősen is próbálok emlékezni, nem tudom, hogy kicsoda. Az azonban kétségtelen, hogy valahonnan ismerjük egymást.

– Fetter István vagyok, a hentes és mészáros – adta meg a felvilágosítást. – A háború előtt is, meg alatt is nálam vásároltak a szülei.

Alig tudtam palástolni a meglepetésemet. Ezt az embert nem ilyennek ismertem. Pirospozsgás arcú, élénk szemű, mosolygós, jóval 100 kilón felüli alkatú volt. Most pedig sápadt, beesett szemű emberi váz, aki a régi, megszokott testsúlyának még a felét sem nyomja.

– Pista bátyám! Mit tettek magával? Nehéz volt a fogság, ugye? – kezdtem bele a társalgásba. Úgy éreztem, hogy jól esik neki néhány szót váltani olyannal, akit régóta ismer.

– Bizony, amint látja, nem sok maradt belőlem. Alaposan lefaragták rólam a felesleget. Csak abban bízom, hogy az otthoni szabad levegő és a házi koszt, meg a család valahogyan csak helyre rángat.

Hazatérve azonban a mi derék hentesmesterünk cukorbeteg lett, mert az évek hosszú során keresztül megszokott fogolymoslék után a szervezete nem fogadta be a hazai ételeket. A következő évben az egyik lábát térd alatt amputálni kellett. Még néhány évig csonkán, betegen húzta, aztán visszaadta lelkét teremtőjének.

A táborban ismét elkezdődött a várakozás. Nem volt messze az átlomás, és így állandóan figyelhettük az érkező és induló szerelvényeket. Reggel az első dolgunk az volt, hogy kerestünk egy sok csukott kocsiból álló veszteglő szerelvényt.

Körülbelül tíz nap eltelte után indították útjára – most már végérvényesen Magyarországra – az első transzportot. Szerencsétlenségemre nem a latin, hanem a cirill ABC szerint csoportosították a hazaszállítandók neveit. Vezetéknevem kezdőbetűje miatt ezért a hazaszállítandók névsorában az utolsók közé soroltak be. Emiatt pontosan harminchárom napot rostokoltam a táborban, várva a sorra kerülésre.

Az egyik diákkori ismerősömmel hozott össze a sors. Hosszan elbeszélgettünk közös fiatalságunkról, és gondolatban felidéztek a vonattal bejáró diákok legtöbbször ártatlan csínytevéseit, amikben annak idején részt vettünk. Leggyakoribb témánk azonban az egyre bizonytalanabbnak tűnő jövőnk lett. Egyikünk sem tudta még, hogy mihez kezd, ha ennek a nem mindennapi kalandnak lelki és testi megrázkódtatásán átvergődik. De nem is tervezhettünk semmit, mert tájékozottságunk a nullával volt egyenlő.

A végleges megszabadulásra váró foglyok – mert még sajnos mindig azok voltunk – pszichikai erőnlétét a tábor vezetősége igyekezett egy kicsit felszólalni. Az udvar egyik sarkában lévő hatalmas szabadtéri színpadon minden este, hacsak nem esett az eső, hangversenyeket rendeztek. A németek által szervezett mintegy 50-60 fős jazz-zenekar melankolikus számokat adott, fújt, dobolt, húzott és ütögetett, de hiába.

Bennünk csupán egyetlen hatalmas érzés vert tanyát: a honvágy. Este, ha letettük magunkat a priccsünkre, mindenki ugyanazon gondolatokkal aludt el: „Mit hoz a holnap? Jön-e értünk a szerelvény vagy nem? Meddig kell még várakoznunk? Sokáig már egyikünk sem bírja ezt a tétlen, reménytelen várakozást! Az elmúlt három év nem volt elég büntetés a bűneinkért?”

Végre elérkezett számunkra is a szabadulás napja. Megint félmeztelenre vetkőztetve álltunk egy SS-szakértő bizottság előtt, pedig a cél-egyenes végén már megszólalt a kisharang. Jelezte, hogy megkezdődött az utolsó kör: a finis!

Királyhágó, Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagyvárad. Mindenütt magyar beszéd és szíves fogadtatás. Az erdélyi magyar városok állomásain traktáltak bennünket étellel, itallal, édességgel, gyümölccsel és jó illatú magyar virággal. Szinte diadalmenet számba ment minden egyes erdélyi megállásunk. Mintha nem is hadifogságból, hanem világhódító körútról érkeznének vissza. Nem vissza, hanem haza. Igen: haza. Erdélyben már éreztük valamennyien, hogy Itthon vagyunk.

Áthaladtunk a szégyenletesen kitűzött trianoni határon, és Debrecen felé robogtunk.

A pályaudvarra való befutásunkkor megrökönyödve és elszorult szívvel láttuk, hogy szerelvényünket minden oldalról egyenruhába bújtatott géppisztolyos alakok veszik körül. Szinte nyüzsögtek. Néhányunknak könny szökött a szemébe, és hangtalanul kérdezgettük magunktól: „Ez valóban Debrecen? Nem tévedtünk el? Tényleg hazaérteztünk Magyarországra? Akkor mi a fenét keresnek itt ezek az ismeretlen maskarába bujtatott katonák?”

Kiszálltunk a vonatból. A vállamon német járőrtáskám himbálózott. Benne az összes vagyonom. Egy imitt-amott már behorpadt, gömbölyű alumíniumcsajka, egy kanál, egy félliteres befőttes üveg, ami az ivópoharam is volt, és egy kis darab áttetsző mosószappan betekerve két zsebkendőnyi törülközőmbe, ami fiatal korában kapcaként szolgált. Ezeken kívül zsebemben egy jó maréknyi mahorka, néhány ficli újságpapír és egy skatulya gyufa. Volt még egy kékszélű zsebkendőm is, amit két és fél éven keresztül gondosan megőriztem. Kicsit pókhálószerű ugyan, de tiszta, mert a kolozsvári állomás ivókútjánál alaposan ki-mostam.

Nem kellett sokat gyalogolnunk a közelben lévő laktanyáig. Ez a középület talán kétszáz méterre lehetett. Itt kaptuk meg a végső elbocsátást.

Az odafelé vezető utunkat jobbról is, balról is a hadifoglyokat hazavárók szegélyezték. Öregek, fiatalok, férfiak, nők, gyerekek. Kétség-

beesett arccal, mélyen ülő szemekkel néztek bennünket. A legtöbbször felnagyított képet tartott a kezében. Görcsösen szorongatva nyújtogatták felénk:

– Nem találkozott egyikük sem a fiammal? – esengett egy idős néni.
– Kovács Jósának hívják és a hármasonnál szolgált.

– Melyikük tud valamit az uramról? – tartotta felénk féltve őrzött kincsét egy bekötött fejű asszony. – Több mint három éve nem tudok róla semmit.

– Katona bácsik, az apukám nem jött haza a vonattal? – kérdezgetett mindenkit egy rosszul öltözött kislány, és könnyes volt a szeme.

Apák, anyák, feleségek, nagyszülők, gyerekek, unokák és menyaszonyok végtelen sora. Tragikus látvány volt. Könnytől csillogó szemek, reménykedő tekintetek, és sok-sok lemondó szomorúság.

Még most is – több mint fél évszázad eltelte után – magam előtt látom ezt a drámai jelenetet. Élesen és kitörölhetetlenül megmaradt bennem. Bizony szomorú fogadtatás volt. Ennél szomorúbbat el sem lehetett volna képzelni...

Végre eljutottunk a laktanyába. A folyosón az egyik szoba előtt sorba állítottak bennünket. Senkit sem hívtak be, hanem amikor valaki kijött onnan, automatikusan sor került a következő fogolyra. A szobában három asztal volt. Mindegyik mögött egy tiszt ült.

Alig félóra várakozás után sor került rám. Odamentem ahhoz az asztalhoz, ahol senki sem volt. A tiszt kitett egy A/4-es nagyságú űrlapot maga elé. Erre jegyezte fel a kért személyi adataimat: név, anyja neve, születési hely, idő, a katonai bevonulás ideje, helye, rendfokozat, frontszolgálat stb. Az utóbbira feltűnően részletesen kitért.

Adataim feljegyzése után a szobában sorakozó szekrények egyikéhez ment, ahonnan rövid ideig tartó matatás után kiemelt egy fekete borítólappos dossziét. Fellapozta. Az általa kiállított űrlap és az irattartó dokumentációját összehasonlította, majd feltett még néhány kérdést, és kiállította az elbocsátó leveletem. Ez a nyílt paranccsal egyenlő értékű okmány ingyenes utazásra jogosított Debrecenből a közölt lakóhelyemig.

A papírral együtt öt forintot is kaptam. Szép, gömbölyű, általam nem ismert, sohasem látott érmét.

Amikor a dokumentáció és a „hatalmas” összeg átvételét aláírással igazoltam, kezem fogott velem, és kiküldött a bejárattal szemben lévő jobboldali ajtón.

– Nincs több dolgunk magával – mondta. – Utazhat haza. Sok szerencsét kívánok az új demokratikus társadalomban.

A szobának balról is nyílt ajtaja. Akiket azon keresztül küldtek ki: elvesztek. A fekete dossziében összegyűjtött papírjaik terhelő adatai alapján háborús bűnösnek minősültek. Nyomban letartóztatták őket, és bírósági eljárás indult ellenük.

Később – hónapok eltelte után – értesültem arról, hogy egyik társamat, akivel együtt kínlódtuk át a fogságot, népbíróság elé állították és kivégezték. Csendőr főhadnagy volt.

Amikor kiléptem a laktanya kapuján, megálltam az utcán. Bal kezem a zsebemben volt – mert még zseb is akadt a nadrágomon –, és szorongattam a hideg pénzdarabot. Elgondolkoztam, és befelé mosolyogtam groteszk helyzetemben:

1945. február 5-e és 1947. július 27-e között voltam akaratom ellenére „keleti tanulmányúton”. Ez a rám kényszerített „szórakozás” egész pontosan 903 napot vett el az életemből. Órákban kifejezve: 21 672 órát. Ha csak hat órát dolgoztattak is naponta, akkor is 5400 óráig vették igénybe a munkaerőmet. Erre az 5400 órára összesen öt forint munkabért kaptam. Ez az összeg 0,00092 forint órabérnek felel meg.

Már nem emlékszem arra, hogy mire költöttem ezt a „hatalmas” összeget, de az biztos, hogy nem kezdtem új életet vele.

Letargikus állapotban baktattam az állomásra. A néhány óra múlva induló vonattal – ami az eddigi utazásaimhoz hasonlóan szintén marhakocsiból állott – erősen redukált reményekkel elindultam ismeretlen sorsom felé...

Megjegyzés: A fejezet fotói illusztrációk (a szerk.)

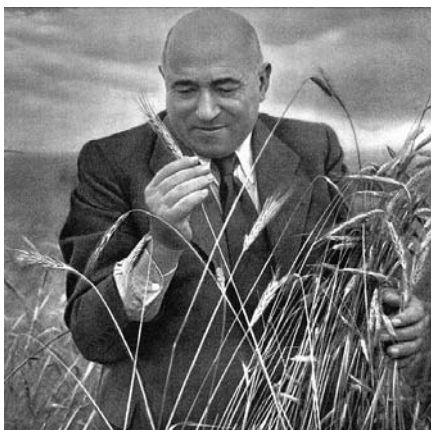

Személyes történelmünk

III.

Rákosi-kor, forradalom és szabadságharc

Interjúk, cikkek a Vörösvári Újságban
1996-2015.

Személyes történelmünk

Sorozatunkban olyan embereket szólaltatunk meg, akik XX. századi történelmünk sorsfordító eseményeit nem a történelem-könyvekből ismerik, mint a ma élő generációk legtöbbször, hanem személyesen is átélték azokat. A történelem az élet tanítómestere – mondták a latinok. E sorozat történeteiből is sokat tanulhatunk.

I. K. meséli 1956-os élményeit:

– Október 23-án és 24-én Vörösváron viszonylag nyugodt volt a helyzet, az emberek közül sokan munkába mentek. Jómagam még 25-én is dolgoztam. Aznap, munka után összeverődtünk néhányan fiatalok a Fő úton, és izgatottan tárgyaltuk az előző napokon Pesten történeteket. Úgy éreztük, nekünk is kell tenni valamit. Ahogy ott álldogáltunk, odajött hozzánk Dalosi Jani bácsi, a rendőrparancsnok, és üdvözölt minket. (Én nagyon tiszteltem őt, szerintem kiváló ember volt. Neki köszönhetjük, hogy egy-két pofont leszámítva nem voltak erőszakos cselekmények Vörösváron.)

Egy srác közülünk akkor azt kérte tőle, hogy vegye le a sapkájáról a vörös csillagot, és tapossa meg. Jani bácsi szó nélkül levette és megta-
posta az utált jelképet. Ez mintegy jeladás volt, hogy elinduljunk és a köz-épületekről is leszedjük a vörös csillagokat: először a partházról és a rendőrségről, majd a vágóiskoláról. Este átmentünk Szentivánra, ahol a hősök szobránál elszavaltuk a Nemzeti dalt, majd a bányához mentünk, ahonnan kihívtuk a bányászokat, és megbeszéltük velük, hogy másnap reggel mindnyájan gyalogosan bemegyünk Pestre.

Másnap reggel nyolc órakor Vörösváron, a Bányatelepen körülbelül kétszáz-háromszáz gyűltünk össze, és egy PILISI SZÉNBÁNYÁK feliratú táblával elindultunk a fővárosba, a Parlamenthez. Budapest határában tiszti iskolások állítottak meg minket. Elkezdtek énekelni a Himnuszt, mire vigyázzba vágta magukat, s mi bántódás nélkül folytattuk utunkat.

Óbudán az ottaniak közül többen csatlakoztak hozzánk. Így jutotunk el a Margit hídig. Ott azt mondták, nem lehet átmenni Pestre, mert erősen lövik a hidat. Ezért továbbindultunk a Fő utca felé. (A sors keze: ha akkor átmentünk volna a Parlamenthez, lehet, hogy halomra lőtték volna minket – akkor történt ugyanis, hogy a Kossuth téren az ávósok sortűzet zúdítottak a tömegre.)

A forradalom és szabadságharc napjaiban a pesti utcán

Amerre mentünk, az utcákat mindenütt üvegcserepek borították. A Clark Ádám téren egy tank fogadott minket, a lövegtornyát felénk irányozta. Szerencsére nem lőtt közénk, s mi elfordultunk a Széna tér felé, ami a forradalom egyik központja volt. A téren fel voltak szedve az utcakövek, minden ablakban fegyveres felkelőket lehetett látni. Néhányan ott is maradtak közülünk, és csatlakoztak hozzájuk.

Már az akkori Mártírok útján jártunk, amikor az egyik házból valaki közénk lőtt. Húsz centiméterrel előttem süvített el a lövedék. Akkor két géppisztolyos, lódenkabátos pesti srác – a lódenkabát szinte forradalmi viselet volt – berohant a házba, kiráncigált onnan egy hosszú bőrkabátos, fekete csizmás ávóst, és elvezették őt a Margit híd felé. (Nem tudom, mi történt vele, többé soha sem láttuk.)

Este hat óra tájban értünk vissza Vörösvárra. Akkor a hangosbeszélőn bementék a nevemet, jelentkeztek az őrsön nemzetőrnek. Körülbelül 30-an lehettünk, akiket odahívtak, a feladatunk az volt, hogy tartsunk rendet a faluban. A rendőrökkel együtt voltunk szolgálatban, Dalosi Jani bácsi akkorra már a rangjelzést is levette az egyenruhájáról.

Teltek-múltak a napok: 24 óra szolgálattal, 24 óra pihenővel. November 4-én aztán váratlanul négy szovjet tank dübörgött el a rendőrség előtt. Dalosi Jani bácsi megkért engem és egy társamat, nézzük már meg, hová mentek. A sorompó után bukkantunk rájuk, kikapcsolt világítással álltak az úton. Jobbnak láttuk békén hagyni őket.

Másnap reggel szokás szerint szolgálatba indultunk. Ahogy kiléptünk az őrsről, látjuk ám, hogy mind a négy harckocsi ott áll az őrs előtt, és a lövegtornyaikat felénk fordítják. Szaladok vissza, mondom: „Jani bácsi, baj van, itt vannak az oroszok!” Akkor bejött egy szovjet főhadnagy, és azt mondta, felvehetjük a szolgálatot, de a karszalagunkat le kell pecsételni a rendőrségi bélyegzővel. Egészen december 17-ig jártunk így szolgálatba. Aztán feloszlatták a csapatot. Úgy tudom, közülünk egyetlen embernek lett csak bántódása. Azt elhurcolták a pufajkások Kistarcsára. Hogy miért, ma sem tudom. Nagyon rendes ember volt pedig.

A nevemet nem akarom felfedni. Jobb a békesség. Sokan élnek még az akkori csibészek, pufajkások közül, akik emberhez nem méltóan viselkedtek a megtorlások idején. Nemrégiben is találkoztam eggyel, hát-tal állt nekem, mégis megismertem. Mit tehettem, ütöttem volna 40 év után pofán? Változott volna tőle bármi is?

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 1996. november)

Megjegyzés: A fejezet címlapján egy elhíresült fotó látható: Rákosi Mátyás a kalászt vizsgálja. (a szerk.)

Corvinisták a Pilisben

Vörösvárnál felszedték a síneket

A Beszélő című folyóirat internetes változatában olvastam Eörsi László „A corvinisták a második szovjet támadás után” című írását, amelyben leírja az 1956-os forradalom és szabadságharc legendás csapatának a végnapjait. Az írásból kiderül, hogy a történetnek vörösvári vonatkozása is van.

A november 4-ei szovjet támadás egyik fő iránya a legnagyobb felkelőközpont, a corvinisták ellen irányult, akik felvették a betolakodókkal a harcot, de a hatalmas túlerő meghátrálásra kényszerítette őket. Eörsi leírja, hogy egy kb. 300 fős civil ruhás fegyveres csoportjuk a Szentendrei-szigetre vonult ki. Ebből a csapatból vált ki november 8-án egy mintegy 50-60 fős részleg, amely a Pilis hegységbe tartott. A csoport fegyveresei megtámadták és elfoglalták a dobogókői, majd a pilisszántói BM-üdülőt.

A corvinisták Tatabányáig jutottak, ahol lefegyverezték és bezárták őket egy laktanyába (Horváth László hadnagy-parancsnok útközben megszökött). A népharag hatására azonban a helyi hatalom meghátrált, és szabadon engedték őket. A corvinisták szétszóródtak, csak néhányan mentek vissza a Pilisbe.

Eörsi László írásának vörösvári vonatkozású részét szó szerint idézzük:

„November 19-én Horváthék az Esztergom–Budapest vonalon, Pilisvörösvár környékén egy kb. 16 méteres szakaszon felszedték a síneket. Az akció célja az volt, hogy a sztrájk kihirdetése után a dolgozók ne juthassanak el a munkahelyükre. Egy 150 főt szállító vonat kisiklott, de személyi sérülés nem történt. (A forgalom négy napig szünetelt, a pályatestet egy szovjet műszaki alakulat hozta helyre.) Négy-öt nap múlva a csoport széteszlott.”

Eörsi László szerkesztőségünknek címzett levelében – kérésünkre – kiegészítésként a fentiekhez a következőket fűzte hozzá:

„A pilisvörösvári 16. számú vasúti őrháznál (ennél pontosabban nem tudom) 1956. nov. 19-én szedték fel a síneket, másnap hajnalban siklott ki a vonat. A 150 utasból személyi sérülés nem történt, a forgalom négy napig szünetelt. A pályatestet egy szovjet műszaki alakulat (40 fő) hozta helyre.”

Budapest, 1956.

Amint azt a MÁV-tól megtudtuk, az említett vasúti őrház a Kápolna utcában, a második vasúti sorompónál (az Őr-hegy felé) található.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2001. április)

Karabélyokkal az orosz tankok ellen

Egy szemtanú beszámolója az 1956-os vörösvári eseményekről

1956: a ma ifjúságának egy történelmi dátum, nekünk, idősebbeknek nemcsak fiatalságunk nosztalgikus emléke, hanem egy sorsalkotó korszak, melynek akarva-akaratlanul résztvevői voltunk.

Frissen szerzett érettségi bizonyítvánnyal és technikai oklevéllel éppen csak elhelyezkedtem a tanintézet által vezérelt első munkahelyemen, amikor egy októberi napon, nevezetesen 23-án délután kiléptem a Kőbányai úti gyár kapuján, s villamosra vártam. Bár naponta hallgattam a Szabad Európa Rádió adását, s figyelemmel kísértem a különböző irodalmi fórumok, köztük a Petőfi kör reformokat sürgető megnyilatkozásait, mégis váratlanul értek azok az események, melyeknek ezen a délutánon tanúja voltam.

A villamos nem jött. Gyalog indultam a nagykörút irányába. A villamos ott sem jött, de jöttek a MATEOSZ-autók (TEFU) platójukon zsúfolásig tömve emberekkel, piros-fehér-zöld zászlókkal. Az egyikre felkapaszkodtam, kórusban skandáltuk: „Új pártvezetőséget minekünk – Rákosikból elégünk!” „Nagy Imrét vissza!” Mire a Nyugati pályaudvar közelébe értünk, rigmust váltottunk: „Vesszen Gerő!” és „Ruszkik haza!”

A háború óta eltelt 10 év tapasztalatai alapján megijedtem, ennek már a fele sem tréfa. A Nyugati pályaudvarnál leugrottam a kocsiról, és irány Pilisvörösvár. Másnap megkíséreltem még eljutni a munkahelyemre, de csak Óbudáig ment a vonat. Számomra ismeretlen emberek szálltak fel, és közölték: általános sztrájk van, mindenki forduljon vissza. Én a barátaimmal felkapaszkodtam az első hazafelé induló tehervonatra és hazamentem.

Természetesen hajtott a kíváncsiság, és elcsavarogtam a faluba. A községháza előtti téren néztük, hogy dübörögnek Budapest irányába a szovjet tankok. Egy általam is ismert vörösvári katonatiszt megjegyezte: „Ezt már nem lehet visszacsinálni, de most adunk az oroszoknak.” Ekkor döbbsentem rá a helyzet komolyságára: ha már a katonatisztek is...

Összeverődve néhány volt osztálytársammal most már felbátorodva

elindultunk a Fő úton felfelé. A Művelődési Ház előtti gyalogátkelő tájékán találkoztunk két helybéli rendőrrel, úgy emlékszem, az egyik az akkori őrsparancsnok volt. Egyikünk felszólította őket, távolítsák el sapkájukról a vörös csillagot. Legnagyobb csodálkozásomra szó nélkül teljesítették óhajunkat.

Egyre merészebb lettem én is. Gyerekkori barátommal október 27-én elindultunk kerékpárral Budapestre fizetési előlegünkért. Először a Kőbányai útra mentünk. Dupla pénzt kaptam (igaz, később levonták),

Vörösvári bolt az 1950-es években Rákosi-képpel és lelkesítő feliratokkal

ezután Kelenföldre indultunk a KELTEX-be. A Népszínház utcában haladva fegyverropogásra lettünk figyelmesek, négyesbe raktuk a bicikli sebességfokozatát, hogy minél előbb elhagyjuk a helyszínt. Végül is szerencsésen hazaérkeztünk.

Apám mellett dolgoztam otthon, úgy ért november negyediké. Nagybátyám jött be hajnalban közölni a hírt: az oroszok lövik Budapestet. Azonnal a rádióra tapadtunk, szörnyű érzés fogott el valamennyiünket.

A délelőtt folyamán a barátom jött, menjünk a rendőrségre, fegyvereket osztogatnak. A rendőrség udvarán valóban összeverődött egy kis csapat különböző korú emberekből. A katonaviseltek felvilágosítottak bennünket, hogy Pesten a Magyar Hadsereg harcban áll az oroszokkal,

és várható, hogy Esztergom felől harckocsioszlop érkezik erősítésként. Meg kell akadályoznunk, hogy a fővárosba jussanak.

Mintegy 30-40 fős osztaggal, karabélyokkal, gránátokkal és egy golyószóróval felvegyverkezve elindultunk az akkori ásványbánya területét képező helyre, hogy megakadályozzuk az esetleges orosz felvonulást. A 10-es út község utáni kanyarulata és a pilisszentiváni elágazás közötti útszakaszon, a vasúti töltés mögött helyezkedtünk el. Mai fejjel gondolkodva már nem tudnám megmondani, mennyire volt komoly az

Forradalmi tömegek a pesti utcán 1956-ban

elhatározásunk, de bevallom, már az első terepszemlén figyelmesen vizsgálgattam a lehetséges menekülési útvonalat.

Azt hiszem, mindannyiunk szerencséjére orosz páncélosok nem jöttek. Sok esélyünk amúgy sem lett volna, viszont a későbbi megtorlásokat aligha kerülhettük volna el. Úgy éjfél tájt már fáztam, éhes voltam, lelkesedésem alábbhagyott, s barátommal elindultuk hazafelé. Fegyvereinket a Fetter vendéglővel szemben a vasúti híd alatti árokba hajítottuk, s ezzel számunkra befejeződött a háború. Az egyetlen lövés még útközben dördült el, unokabátyám fegyvere véletlenül elsült. A komoly parancsnoki dorgálás nem maradt el.

Apropó parancsnok. A résztvevők közül ma már csak 4-5 emberre emlékszem, de a fenti eset szereplőire igen. Azt hiszem, a kis csapat

parancs-nokáról 45 év után illene megemlékeznünk: Wéber Henrichnek hívták. Sokat találkoztunk a forradalom után is, de erről érthető okokból soha szó sem esett közöttünk.

Itt kell megjegyeznem, hogy másfél évvel az események után a futballpályán találkoztam az egyik sportvezetővel. Én mint tényleges sorkatona a karhatalomnál szolgáltam, ő a munkásőrség egyenruháját viselte. Halkan jegyezte meg: ilyen parolival nem illik a szovjetekre vadászni. Így hozta tudomásomra, hogy voltak szemtanúi a dolognak, de mivel jóindulatú embernek ismertem, nem kellett tartanom következményektől.

Valamikor 1956 késő őszén a temetőben járkálva egy sírfeliratra lettem figyelmes: „Fedor Lajos. Élt 20 évet, hősi halált halt hazánk szabadságáért.” Személyes ismerősöm volt. Barátomnak csak azért nem nevezhetem, mert bár egy utcában, egymáshoz közel laktunk, végtelenül zárkózott, szerény, halk hangú fiú volt, és nem igen barátkozott senkivel. Éppen ezért nem tudom, milyen körülmények között vesztette életét, de a sírfelirat tanúsága szerint hősként halt meg. Ami bántott, hogy mire legközelebb újra felkerestem a sírját, a fenti szöveg lekerült a síremlékről. Ma már egy új márványtábla hirdeti, hogy életét a hazájáért áldozta, s miközben tisztelettel adózom e sírhant előtt állva, azon gondolkodom, hogy amikor Pilisvörösváron megemlékezünk 1956 hőseiről, minden esztendőben a sok általánosítás mellett illene legalább egy mondat erejéig megemlékeznünk saját hősi halottainkról is.

Bízom benne, hogy az én korosztályom az utolsó ebben az országban, amelynek gyermekkorát egy pusztító világháború, és az azt követő nyomorúság, majd kamaszéveit a félelem, és az újból rommá lőtt főváros korszaka határozták meg, s pályaválasztás helyett származáson alapuló kiválasztással befolyásolták egész életünket.

Remélem, hogy unokáim már önállóan dönthetnek saját sorsukról – bár a jövőt illetően még vannak aggályaim.

Krammer István
(Vörösvári Újság, 2001. október)

Turbógenerátorral a békéért

Vajda Sándorné igaz történetei

Vajda Sándorné (sz. Bruckner Anna)

Személyes történelmünk című rovatunkban az elmúlt években a II. világháború, az orosz fogság vagy a kényszermunkatáborok poklát megjárt vörösváriak visz-szaemlékezéseit olvashatták. Új sorozatunkban a háború utáni és az ötvenes évek igaz történetei következnek. Elsőként Vajda Sándorné, született Bruckner Anna mesél nekünk XX. századi történelmünk e nehez és ellentmondásos korszakáról.

Nomen est omen

Annus néni édesapját a háború után állandóan zaklatták, mivel szerencsétlen módon összekeverték az unokatestvérével, akinek szintén Bruckner József volt a neve. A családnak ez a tagja a helyi Volksbund vezetője volt, ezért félve a megtorlástól idejekorán elhagyta az országot. Igaz, hogy a nevük megegyezett, de termetre nagyon különböztek. A rendőrségen őt összeverő úgynevezett „nemzetőröket” azonban ez nemigen zavarta. A halál torkából az éppen Vörösváron tartózkodó kommunista Ács Lajos menekítette meg.

– Jóska bácsi, most még meg tudtam menteni, de a későbbiekben nem biztos, hogy lesz rá lehetőségem. Fogadja meg a tanácsomat, menjen egy-két évre külföldre, amíg rendeződnek a dolgok... – tanácsolta édesapjának Ács Lajos.

Bruckner József nem akarta elhagyni hazáját, de a körülötte kialakult bizalmatlan légkör, az állandó fenyegetettség érzése végül is néhány hónapon belül rákényszerítette. 1947-ben feleségével és legkisebb fiával, Lászlóval Németországba távozott. Két nagyobbik fia, György és Rudolf már egy évvel korábban – a kitelepítések megindulásaival – elhagyta az országot. Vörösváron a szénbánya miatt (szükség volt a sváb származású bányászokra is az ipar újraindításához) és egyes vélemények szerint Ács Lajos közbenjárásának is köszönhetően elmaradt a kitelepítés. A két Bruckner fiú felment hát Piliscsabára és beállt ott a sorba. Senki nem kérdezte tőlük, kifélék, mifélék. Őket is bevagonírozták és vitték Németországba.

A család nagy része tehát Németországba távozott. A 21 éves Bruckner Anna azonban itt maradt Vörösváron. Ő nem mehetett, erős szálak kötötték ide: a szerelem elszakíthatatlan szálai. Két évre rá azután férjhez is ment Vajda Sándorhoz. A házasságukból született fiúgyermekük és annak családja ma szintén Németországban él.

A turbógenerátor

Ki ne látott volna még az ötvenes évek újságjaiban megjelent propagandafotókat öntudatos munkáslányokról, traktoristákról, hős asszonyainkról. A háború utáni újjáépítés megkövetelte, hogy a nők is beálljanak a férfiak mellé, és akár nehéz fizikai munkát is végezzenek. Akkor ez szinte természetes volt.

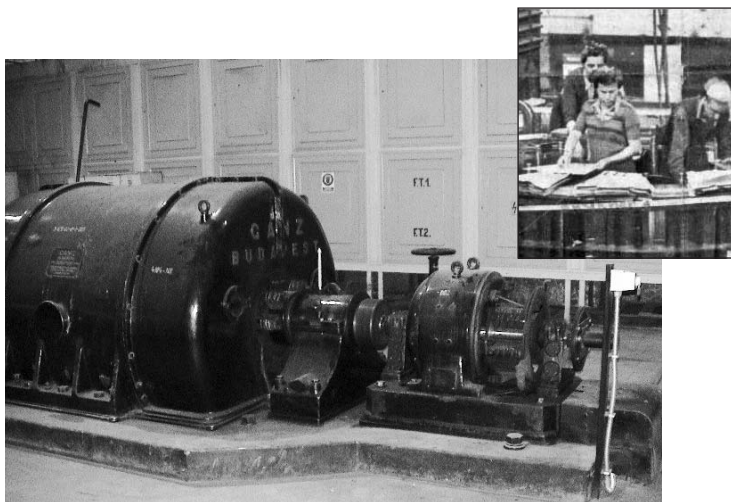
Bruckner Annát édesapja nem engedte továbbtanulni. Ezért eleinte felszolgálóként és háztartási alkalmazottként talált csak munkát. De ő többre vágyott. – Gyűlöltem a cselédséget – mondja még ma is indulattal.

Egy ismerőse, aki a Klement Gottwald Villamossági Gyárban (a Ganzban) dolgozott, beprotezsálta őt a munkahelyére, ahol gyorsított tanfolyamon kitanulta a lakatos szakmát.

Anna hamarosan a Mareszjev Ifjúsági Brigád megbecsült tagja lett. Korán reggel kelt. Vonattal járt be munkahelyére. Napi nyolc órában turbógenerátorok lemezelésével foglalkozott. Gyakoriak voltak a felajánlások, túlórák, kommunista szombatok. De Anna nem panaszkodott. Rendes, nem cselédnek való munkája volt, megbecsülték.

Egy korabeli újság (Újítók Lapja, 1953. május 20.) megfakult címoldalán is láthatjuk őt, amint egy hatalmas, exportra készülő turbógenerátor tetején, többemeletnyi magasban a felszerelésre váró lemezeket válogatja. A monstrum felett egy tábla lóg: „Exporttervünk minőségi és határidő előtt való teljesítéséért HARCOLUNK!”

Akkoriban ugyanis az emberek nem dolgoztak, hanem a „munka frontján harcoltak”. A propaganda, a politikai agitáció át- meg átszötte mindennapjaikat. A készülő gép állványzatán is egy tábla: „Választási

Ganz-turbógenerátor.

A kis képen: Bruckner Anna a gyárban munka közben

békeműszak.” Az újság címoldalának alsó részén pedig egy – akkoriban szinte kötelező – Rákosi idézet: „Legyen a választás békés, szocialista fejlődésünk új határköve, új sikerek, új virágzás forrása!”

(Mint tudjuk, ez a választás azonban nem hozott Rákosinak sikereket. Hamarosan Nagy Imre kerül a kormány élére, enyhülést hozva a kommunista diktatúrában.)

Bruckner Anna három évig dolgozott a gyárban, sok „békeműszakban” részt vett, sokat túlórázott. A választási békeversenyben a brigádja kiváló eredményt ért el. A turbógenerátor befejezését is határidő előtt vállalták el.

– A főnökünk nagy kommunista volt, de jó hangja volt, és szépen tudott énekelni – emlékezik vissza Annus néni.

Amikor férjhez ment, otthagyta a gyárat, mert a férje nem nézte jó szemmel, hogy nehéz fizikai munkát végez. – Nagy kár – mondja –, mert már éppen átvettek volna a motortekercselő részlegbe, a gombo-lyítók közé. Az sokkal könnyebb munka volt, mint a nagy szereldében a lakatosoké...

A félelem árnyai

Május 1-jén az egész Mareszjev-brigád kötelezően részt vett a május 1-jei felvonuláson. Nem lehetett távol maradni, mert mindenki figyelte a másikat, ott van-e, mit csinál, miket mond. A félelem és a terror kezdte megfertőzni az emberi kapcsolatokat.

– Mindenki félt akkoriban, nem nagyon beszélt bizalmas dolgokról másokkal. Hamar megtanultuk, hogy jobb, ha az ember tartja a száját... Különösen nem nézték jó szemmel, ha valaki vallásos volt. Amikor a fiamat beíratam hittanra, az üzemből külön kijöttek Vörösvárra ezt ellenőrizni...

Élet az ötvenes évek Vörösvárján

– Ha féltünk is, éhezni sohasem éhezünk – mondja Annus néni. – Leginkább a mai Gazdakör Vendéglő épületében lévő Csille boltban szerztük be az élelmiszert. Szórakozni is gyakran jártunk. A mai könyvtár mellett volt egy vendéglő, ide jártak a fiatalok szórakozni. Gramofonzenére táncoltunk. A mai Modern Presszóban volt régen a Blind-féle kocsmá, ennek az udvarán a Mauterer zenekar tartott táncos összejöveteleket. Sokat jártunk a Szakiba is (ma a Napos Oldal Szociális Központ található az épületben) és moziba. Általában régi magyar filmeket adtak. Nagyon szerettük Latabár Kálmán és Kabos Gyula filmjeit. El nem mulasztottuk volna egyikőjüket sem...

A találkozás

Annus néni több mint tíz évig nem láthatta Németországba szakadt szüleit és testvéreit. Többször is beadott útlevélkérelmet, de elutasították. 1958-ban aztán végre behívták a rendőrségre, ahol egy tiszt alaposan kikérdezte:

– Miért akarok kimenni, miért mentek el a szüleim, én is volksbundista voltam-e? – ehhez hasonlókról faggatott. Végül megkérdezte, hogy ha semmi bűnöm nem volt, miért nem kaptam eddig útlevelet.

– Talán az, hogy a múltban születtem – válaszoltam.

Hamarosan rá megkaptam az útlevelem. 1959. január elsején dr. Réthy Zoltán vitt be autójával a Keleti pályaudvarra, aki egy csomagot küldött általam Németországba. Ötéves kisfiammal együtt utaztam a szüleimhez. Nagy boldogság volt viszontlátni őket és a testvéreimet.

– Hát így éltünk mi az ötvenes években... Más idők voltak, sokat küszködtünk mindnyájan, de Istennek legyen hála, valahogy mindig túljutottunk a nehézségeken...

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2003. szeptember)

Meghalt a hazáért

Az 56-os forradalom vörösvári hősi halottja

Fedor Lajos

Fedor Lajos csendes, szerény, visszabúzózó fiatalember volt, olyan, aki a légynek se ártott. Szabadidejében naphosszat a könyveket bújta, vagy átment a tőlük nem messze lévő szakszer-vezeti székházba, a „Szakiba”, dominózni. Ritkán mozdult ki másbóvá... 1956 magasztos és vérzivataros napjaiban ezt a halk szavú, otthon ülő fiút szülei még-sem tudták otthon marasztani. Vette a kabátját, és egyik társával együtt két nappal a végzetes orosz támadás megindulása előtt Budapestre távozott. Egy héttel később holtan találtak rá a Palace Szállóban, nem messze attól a helytől, ahol a legsúlyosabb harcok folytak. Két géppisztolysorozat ütött halálos sebeket a testén. Mindössze húszéves volt, amikor megölték...

Lajost sokan ismerték Vörösváron. A temetésére 1956. november 20-án hatalmas tömeg gyűlt össze a temetőben. De eljöttek azok is, akik személyesen nem ismerték őt, hogy végső búcsút vegyenek Vörösvár egyetlen 56-os hősi halottjától, aki a legbátrabbakkal együtt a vész óráiban is kitarzott az ostromlott Budapesten. Kitarzott a végsőig, mert úgy érezte, ott a helye, ahol társai, a huszonéves pesti srácok százával ontják vérüket a hazáért. A hazáért, amelyet lánckerék tapos. Vajon mire gondolt a halálos sorozatkor, amelyet talán egy mongolszemű szovjet kiskatona adott le rá? Szüleire, testvéreire, otthonára, falujára? Egy lányra,

akit szeretett? Talán kedvenc játékára, amely oly sok örömet szerzett számára?

Az utolsó dominó végleg eldőlt: fekete alapon fehér pettyei mint gépisztoly ütötte lyukak vádolják a vak sorsot.

A Fedor család 1939-ben költözött ki Budapestről Vörösvárra. Az édesapa vasöntő volt a Láng Gépgyárban. Sok vörösvári szakértője volt. Ők javasolták neki, hogy szívbeteg feleségével költözzenek ki Vörösvárra, jót tesz majd neki a friss levegő. A Solymár utcában vettek házat. Itt éltek szerény körülmények között, de békességben három gyermekükkel: Erzsébettel, Lajossal és Sándorral együtt.

– Lajos nagyon barátságos fiú volt. A szomszéd utcában lakott, sokat játszottunk együtt – emlékezik vissza gyermekkori pajtására Temesi Ágoston. – Amikor felnőttünk, én egyetemre mentem, ő szakmunkás-képzőt végzett, és vasesztergályos lett. Már csak ritkán találkoztunk. 1956 novemberének közepén hallottam a döbbenetes hírt, hogy elesett Budapesten. Végtelenül sajnálom őt, nagyon jó ember volt – mondja könnyeivel küszködve.

Temesi Ágoston évek óta hangoztatja, hogy a város állítson emléktáblát hősi halottjának.

Fedor Lajos életének utolsó hetéről keveset tudunk. Halálának körülményeire talán soha nem derül fény. Piliszentkereszten élő nővére – Erzsébet néni – is csak azt tudta elmesélni nekünk, hogyan találták meg és hozták haza, Vörösvárra öccse holttestét:

– A forradalom idején ápolónőként dolgoztam a székesfehérvári megyei kórházban. Mivel nagyon aggódtam a családomért, november 12-én hazautaztam Vörösvárra. Budapestről a Solymár utcáig gyalog tettem meg az utat. Édesanyám kétségbeesve fogadott a hírral: Lajos már több mint egy hete elment Budapestre, és azóta nincs hír felőle. November 2-án egy katonai dzsippel beállított hozzájuk Radovics Tibor, Lajos egyik barátja, és kérte, hogy menjen vele a fővárosba a többiekhez... Anyám, bárhogyan könyörgött, nem tudta őt visszatartani, hajthatatlan volt... Soha többé nem látta viszont a fiát élve. Radovics Tibor – úgy tudom – életben maradt, és sikerült külföldre szöknie.

Három nappal megérkezésem után az estéli órákban bekopogott hozzánk egy idegen férfi. Megkérdezte, hogy van-e Lajos nevű hozzá-

tartozónk? Rögtön tudtuk, hogy valami nagy baj történt. A férfi elmondta, hogy Lajos a Rákóczi téren van eltemetve. Megölték az oroszok bevonulása után kitört utcai harcokban. A sírjára ki volt írva a neve és a lakcíme.

Ahogy felocsúdtunk a rettenetes hír miatti döbbenetünkből, elkezdünk fuvarost keresni, hogy hazahozathassuk a holttestet. Végül Tag-

1956. november 20-án végső búcsút vesznek Vörösvár hősi halottjától

scherer bácsi kordéjával indultunk a fővárosba, azzal, amivel az ételt hordta ki az óvodából. Csak nagy kerülővel jutottunk el a Rákóczi térre, a körúton nem tudtunk menni, mert eltorlaszolták a barikádok és a kilőtt járművek roncsai. Harcok már nem voltak, oroszokat sem láttunk, az utcákon rendőrök járőröztek. A Rákóczi tér tele volt emberekkel, mindenki elhunyt szeretteit kereste. Amikor megtaláltuk, a helyet, ahol Lajost eltemették, szólni is alig tudtunk. Zokogva álltuk körül a sírhantot. Később odajött hozzánk egy férfi és bemutatkozott: a közelben lévő Palace Szálló igazgatója volt. Kérte, hogy kövessük őt. Elvezetett minket a Palace Szállóba, ahol Lajost megölték. Elmondta, hogy amikor a harcok elcsitultak, bejött megnézni, hogy milyen károk érték az épületet. A lift mellett megtalálta Lajos személyi igazolványát, őt magát pedig lent a

liftaknában. A testét két géppisztolysorozat lyuggatta át. Az igazgató – sajnos a nevére már nem emlékszem – egy ládába fektette a holttestet, és elszállította a Rákóczi térre. Ő maga temette el, személyesen. November 8-án.

A téren lévő emberek segítségével kihantoltuk a ládát, a kordéra fektettük és hazavittük. Én egész úton hátul kuporogtam a láda mellett, néztem a romos házakat, a sötét eget, és nagyon vigasztalan voltam... Csak annak örültem ké-sőbb, hogy Lajos otthoni földben nyugszik és nem egy jeltelen tömegsírbán, ahová a többi szerencsétlent temették.

A következő napokban vissza kellett mennem a fővárosba, hogy a VIII. kerületi tanácson a halotti bizonyítványt kiállítsák. Ott engem nagyon leteremtettek, hogy önhatalmúlag exhumáltuk a holttestet. De hát mit is tehattünk volna mást...

November 20-án hatalmas tömeg gyűlt össze a temetőben. A nemzetőrök sortüze mellett Marlok István plébános temette el az öcsémet. A következő évben sírkövet állíttattunk a sírra a következő felirattal:

„Mehalt a hazáért. Fedor Lajos. 1936. V. 11. - 1956. IX. 8. Korai elmúlásodat fájdalmasan siratjuk. Sajgó szívünkben őrizzük emlékedet.”

Különös módon a „Mehalt a hazáért” felirat soha nem szúrt szemet a hatóságoknak, se a megtorlások idején, se a puha diktatúrában, amikor az 56-os forradalmat és szabadságharcot ellenforradalomnak, a forradalmárokat ellenforradalmi sőpredéknak lehetett csak nevezni. Az elesettekről, a 301-es parcella tömegsírjáról pedig nem volt tanácsos beszélni.

Fedor Lajos sírja. A sír mellett állnak: édesanyja, öccse és nővére

Erzsi néni a férje halála után néhány évvel eladta a Solymár utcai házat, és átköltözött Pilisszentkeresztre. Több mint tíz éve egyedül lakik itt, csak az öccse látogatja meg időnként Németországból. Az idős asszony már megbánta, hogy odahagyta Vörösvárt. Nincs közvetlen buszjárat, csak ritkán tud eljutni a vörösvári temetőbe, Lajos sírházhoz. Ilyenkor találkozik néha régi ismerőseivel, és elbeszélgetnek a múlttól, a régi dolgokról. Egy ilyen találkozáskor tudta meg, hogy mártír öccsének sírját néhány éve rendszeresen megkoszorúzzák a forradalom évfordulóján a helyiek.

Az utókortól persze nem lehet elég pusztán egy koszorú, nem lehet elég néhány csokor virág. A szívünk mélyén kell hogy megőrizzük az emlékét. Ércnél maradandóbban.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság 2003. október)

2005. október 23-án Zoltán atya felszenteli Fedor Lajos emléktábláját az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékművén

A béketábor legfőbb öre

(Szemelvények Pilisvörösvár község tanácsülési jegyzőkönyveiből)

„... a jelenlevők arcán, valamint hangulatán látszik, általános megvetést tanúsítanak az imperialisták háborús eseményeivel kapcsolatban. (tanácsi határozatból)

„...ragyog, ragyog a béketábor...” (mai versből)

Egy készülő tanulmány céljából mostanában gyakran megfordulok a Pest Megyei Levéltárban. A közgyűlési majd tanácsülési jegyzőkönyveket átlapozva szembeötlő volt számomra az 1945 előtti és az 1950 utáni jegyzőkönyvek felépítése, tartalma, stílusa közötti éles különbség (1945 és 1950 közöttől nem maradtak fenn jegyzőkönyvek.) Ez persze nem meglepő dolog, hiszen a nagypolitika annak idején a legkisebb közös-ségek életét is meghatározta, s beleivódott az emberek gondolkodásába, még szókincsüket, beszédstílusukat is meghatározta.

Az 1945 előtti jegyzőkönyvek a falu mindennapi életével kapcsolatos gondok, problémák felvetését, az ezzel kapcsolatban hozott határozatokat és azok indokolását tartalmazzák. Az ötvenes évek eleji tanácsülések ezzel szemben – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – a Végrehajtó Bizottság elnökének terjedelmes előadásával kezdődtek a kül- és belpolitikai helyzetről. Ezután a terménybehajtás helyzetével, majd adózási ügyekkel foglalkoztak. Csak ezután kerülhettek más témák is sorra.

A V. B. elnök beszámolóját a kor ideológiája határozta meg. Tragikomikus, hogy a tanácssteremben ülő jó szándékú és becsületes tanács-tagoknak először végig kellett hallgatniuk ezt a maszlagot, amely félinformációkból, hazugságokból és sületlenségekből volt összegyúrva – valami elképesztő magyartalansággal.

Történelemkönyvekben, dokumentumgyűjteményekben gyakran találkozhatunk hasonló szövegekkel, félelmetes azonban a saját településünk irataiban találkozni mindezzel. Hátborzongató, ahogy a múlt meglevenedik és a sötétség szétárad. Szinte érezzük az akkori emberek

zsigeri félelmét, amely családjuk érdekében hallgatásra készítette őket a hamis ideológiák, uszuló ordas eszmék tombolása közepette.

Maga az előadó is retteghetett, miközben görcsösen, izzadsággal megírt szövegét felolvasta: vajon nem ront-e el egy-egy kifejezést, jó helyre tette-e a jelzőket, odafigyelt-e a politika minden apró rezdülésére. A görcsös igyekezetben nem is veszi észre (szerencséjére más se), hogy néha a legnagyobb igazságot is kimondja. Egy helyütt például „a béke legfőbb őre, a Szovjetunió” helyett ezt harsogja: „a béketábor legfőbb őre, a Szovjetunió”. Nos, ebben igaza volt: a Szovjetunió akkoriban valóban őrködött több százmillió ember felett. Európa keleti fele és Ázsia nagy része börtön volt, ahol valódi és jelképes – szavakból, ideológiákból font – szögesdrótok közé voltak zárva az emberek. Mindamellett leginkább valóság és látszat óriási szakadéka: a mindennap rájuk nehezedő fojtó hazugságok elviselése volt a legnehezebb az emberek számára.

Ebből az orwelli korból idézek néhány jegyzőkönyvi részletet tanulságul az ötvenes évek után született generációk számára.

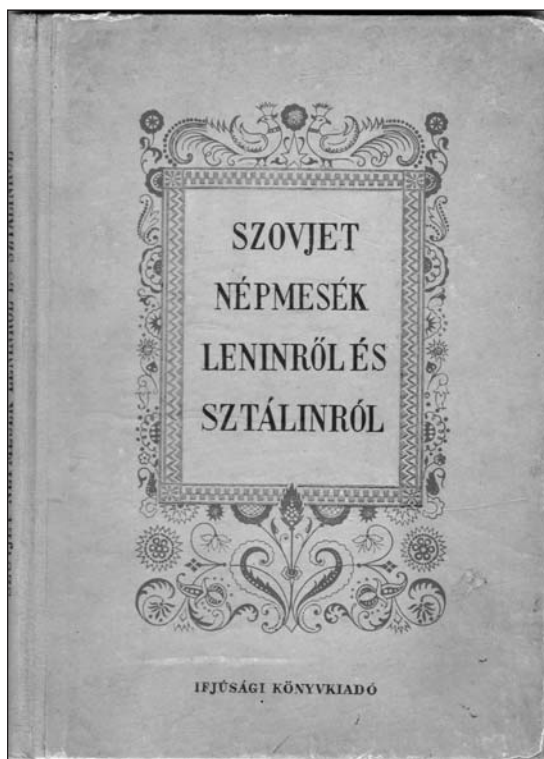
Az egyik rész háborút, a másik békét óhajt

„Nagy Péterné V. B. elnök politikai beszámolójában ismerteti, hogy nincs a világon egyetlen olyan hely, egyetlen ország, város, vagy eldugott tanya, ahol az emberek százait, ezreit és millióit a béke kérdése ne foglalkoztatná. Állandó napirendi kérdés a Szovjetuniónak a békéért folyó harca. Minden igaz demokratikus és békeszerető embernek meg kell értenie, hogy az a legelső feladata, hogy a világ népei a béke ügyét magukévé tegyék. (...) Ezzel szemben az imperialisták arra törekednek, hogy a béketábor erejét gyengítsék, köztük esetleges ellentéteket szítsanak, mely ellentétek által a táborat megbonthatják. Áttekintve az imperializmus politikai munkáját, megállapítható, hogy legfőbb céljuk a háború és céljuk az, hogy a békés országokban nyersanyagforrásokért, valamint árupiacokért küzdjenek, mely tények által tőkebefektetési övezeteiket növelni tudják.”

(1951. november 25.)

A zseniális Sztálini Alkotmányról

„Nagy Péterné V. B. elnök politikai beszámolójában ismerteti a szocialista alkotmány, valamint a burzsoá alkotmány közti különbséget. A napokban volt 15 éve annak, hogy a S z o v j e t u n i ó b a n megszületett a világ első szocialista alkotmánya. Ezt a zseniális művet Sztálini Alkotmánynak nevezték. Ezen alkotmányban lefektetett pontokban olyan életről van szó, ahol nincsen kizsákmányolás, ahol nem érvényesül az éhség, a munkanélküliség kegyetlen törvénye. Emberhez méltó életet él a munkás, a paraszt, ahol a munka megbecsülés és nem robot többé. Ezzel szemben a burzsoá alkotmány szintén egyenlő jogokat biztosít mindenki számára, de nem a nagy többségű dolgozóknak, hanem a maroknyi uraknak.”

**Amikor az örület renddé fajul:
mesekönyv 1953-ból**

(1952. január)

Az ellenség sem alszik

„Nagy Péterné V. B. elnök politikai beszámolójában ismerteti, hogy a világ dolgozói, köztük legelső sorban a hős koreai nép milyen harcot vív, valamint azt, hogy a világ összes népének, dolgozóinak szeme előtt csak egy ügy lebeg: a béke megvédésének ügye. Ezzel kapcsolatban Sztálin Elvtárs 72-ik születésnapja alkalmából az egész világ a béke legfőbb őre, Sztálin Elvtárs és Moszkva felé tekint. A béke megvédésének ügyét nekünk, magyar dolgozóknak is a legszentebb ügyünknek kell tekinteni, mert ezen keresztül tudjuk szocialista hazánkat felépíteni. Minden országban, így hazánkban is a nép legjobb fiait, a kommunisták állanak a békeharc élén. Személyes példamutatásuk, önfeláldozásuk és tanításuk magával ragadja az egyszerű emberek százmillióit is. Ennek eredményeképpen születtek meg a mi eredményeink is, és ezeknek az eredményeknek a nyomán jutottunk el ma odáig, hogy amíg a kapitalista országokban az élelmiszer fejadag csökkentéséről beszélnek és foglalkoznak, addig nálunk kormányzatunk, valamint hatalmas Pártunk eltörölte a fontos közszükségleti cikkek jegyre való árusítását, valamint meghozta az ár- és bérrendezésről, továbbá mezőgazdasági termények és termékek forgalmának felszabadításáról hozott határozatát. Nagy Péterné V. B. elnök a továbbiakban rámutat arra, hogy helybeli viszonylatban élelmiszer, valamint textiláru korlátlan mennyiségben áll rendelkezésre a dolgozók részére, de ugyanakkor az ellenség sem alszik.”

(1952. január 8.)

Az imperialisták lemaradnak

„A szovjet delegáció tervezetet terjesztett a biztonsági tanács elé az atomfegyver eltiltásával és a tilalom feletti szigorú nemzetközi ellenőrzés foganatosításával kapcsolatban. A szovjet javaslatok jelentős lépést képviseltek azon az úton, amelyen a Szovjetunió és az ENSZ küldöttsége halad előre a békeszerető emberiség érdekeit képviselve, hogy fenn-

tartsa a béke ügyét és visszavonulásra kényszerítse az agresszió washingtoni erőit. A mai nemzetközi helyzetben minden becsületes dolgozónak legfőbb feladata a béke védelme. Ugyanakkor a dolgozó nép ellenségei, az imperialisták látják és érzik, hogy a békés szabad fejlődésben lemaradnak, tapasztalják a szocialista béketábor fölényét, így minden igyekezetükkel azon vannak, hogy egy harmadik világháborút robbantsanak ki. Nekünk, magyar dolgozóknak, főként tanácsstagjainknak a mindennapi munkában feladatok teljesítése közben és minden téren szem előtt kell tartani a béke megvédésének ügyét, és harcolnunk kell úgy a külső, mint a belső ellenséggel szemben.”

(1952. február 3.)

A Törkmén SZSZK állami szőnyegszövő
műhelyének munkája

A világ legfejlettebb országának küldöttei

„Nagy Péterné V. B. elnök beszámolójában kitér a szovjet-magyar barátság hónapjának jelentőségére. Megemlíti, hogy egész dolgozó népünk boldog büszkeséggel fogadja vendégül a világ legfejlettebb, leghatalmasabb országának, a kommunizmust építő Szovjetuniónak a küldötteit. A Szovjetunió küldöttei eljöttek hazánkba, hogy mint minden évben szokásos, e hónapban is megmutassák szeretetüket a magyar nép iránt, felvilágosítást adjanak ipari, valamint mezőgazdasági dolgozóinknak.

A hónapok során általában a szovjet nép legjobb fiai látogattak el hozzánk, világszerte ismert sztahanovisták, nagyszerű kolhozparaszrok, kiváló tudósok, valamint a legjobb művészek. Szeretett vendégeink látogatása során ugrásszerűen lendült iparunk egy-egy ágának fejlődése, valamint irányt mutatnak a mezőgazdasági, valamint állattenyésztési terv teljesítésével kapcsolatban. Amilyen döntő jelentőségű szocialista építésünk előrevitele terén a szovjet sztahanovisták, tudósok, mérnökök és kolhozparaszrok segítsége, ugyanolyan értékű az a testvéri baráti segítség, amelyet az új magyar kultúra kialakítása terén nyújtanak a kiváló szovjet írók és művészek. Dolgozó millióink a nagy Szovjetunió küldötteinek testvéri látogatását, a magyar-szovjet barátság hónapját ünnepi alkalomnak tekintik, hogy kifejezzék mélységes szeretetüket, hálájukat, ragaszkodásukat a béke hatalmas és a békeszerető emberiség nagy vezetője, Sztálin Elvtárs iránt. Bármerre tekintünk a világban, nap mint nap újabb és újabb nagyszerű megnyilvánulásait látjuk a Szovjetunió felé áramló szeretetnek és hálának.”

(1952. március 4.)

Elég volt a leigázásból!

„Nagy Péterné V. B. elnök politikai beszámolójában ismerteti a jelenlegi bel- és külpolitikai eseményeket. Beszámolójában rátér arra, hogy nekünk, magyar dolgozóknak úgy a pontos adófizetéssel, mint pedig a

begyűjtési eredmények fokozása által hazánkat meg kell erősítenünk, és a békét meg kell védenünk, és mindezek mellett állandóan fokoznunk kell a harcot úgy a belső, mint a külső ellenséggel szemben. Nem kell azt hinnünk, hogy belső ellenségeink csak tétlenül és jó szemmel nézik fejlődésünk hatalmas eredményeit. Ugyanez vonatkozik a háborús uszítókra, az amerikai imperialistákra és azoknak csatlósára, a szomszédunkban lévő imperialista bandára, vagyis Titó fasiszta országára. Nekünk ezekkel szemben keményen fel kell vennünk a harcot, és meg kell mutatnunk, hogy békét akarunk, elég volt a leigázásból, elég volt a rabságból és az építés, a fejlődés, a haladás útján tovább akarunk haladni. Nem akarjuk azt elérni, hogy az idegen imperialisták ismét rabságba döntsenek minket. Mindez rajtunk, magyar dolgozókon múlik. Múlik ez úgy az ipari munkásságon, úgy a bányászokon, valamint a falu mezőgazdasági munkásain.

Hozzászólás: Kruppa Pál Elvtárs tanácsstag Nagy Péterné V. B. elnök politikai beszámolóját kiegészíti, és megemlíti a jelenlegi koreai eseményeket. Felveti azt a kérdést, hogy minden embernek általános megvetést kell tanúsítania ezekkel az állati bőrbe bujtatott, pénzzel felfogadott kegyetlen imperialista vadállatokkal szemben.

1. számú határozat

Pilisvörösvár községi tanács Nagy Péterné V. B. elnök beszámolóját tudomásul veszi és egyúttal mint a jelenlevők arcán, valamint hangulatán látszik, általános megvetést tanúsít az imperialisták háborús eseményeivel kapcsolatban.”

(1952. április 11.)

Békekongresszus Bécsben

„Földi István V. B. elnök tudomására hozza a tanácsülésnek, hogy a mai tanácsülésünket a békekongresszus jegyében kell megtartsuk. Ugyanis 11-én, azaz csütörtök este indult Bécsbe a világ békekongresszusára a magyar dolgozó nép millióinak 22 küldöttje Andics Erzsébet Elvtársnő vezetésével, hogy a magyar dolgozók forró üdvözlését, üzenetét vigyék

magukkal a bécsi kongresszusra, és beszámoljanak arról, hogy a magyar nép forrón szereti hazáját, és kész arra, hogy azt minden ellenséggel szemben megvédje. (...)

Ez a kongresszus megmutatja, hogy nincs olyan vitás kérdés, amelyet ne lehetne rendezni. Ugyanis minduntalan világosabbá válik az emberiség előtt az a tény, hogy a béke útja járható, és a béke megőrzésének ügyében néptömegeknek fel kell sorakozniuk a béke ellenségeivel szemben. A békemozgalom hatalmas lendítő kerekei a kommunista demok-ratikus munkás- és parasztpártok, akik a béketábor legfőbb őrének, a Szovjetunió oldalán küzdenek. Ezt a hatalmas béketábort, ezt a nagy és dicső küzdelmet Sztálin Elvtárs géniusza vezeti, és útját a szovjet állam következetes, megingathatatlan békepolitikája világítja meg.

E hatalmas béketábor soraiban felszabadult népünk is a békemozgalom első vonalaiban küzd, mivel népünk felismerte, hogy az új háború megakadályozásáért küzdő hatalmas világmozgalom soraiban van. Békeküldöttségünk tolmácsolni fogja népünk tettekben megnyilvánuló békeakarátát. Tudomására fogja hozni a világnak, keletnek és nyugatnak, nagy és kis nemzeteknek, szabadoknak és elnyomottaknak, hogy velük vagyunk a béke megóvásáért vívott küzdelemben, velük vagyunk a demokráciáért, a szabadságért, az emberiség jólétéért, a rombolás és a pusztulás sötét ereje ellen folyó nagy világütközetben.”

(1952. december 12.)

Összeállította:
Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2005. július)

1956 Vörösváron

Egy „vörösvári srác” az 50. évfordulón

Holitska István 16 éves korában

Koszorúk és mécsesek lepik el október 23-án az '56-os emlékművet a Hősök terén. Az ünnepségnek már vége, az emberek kisebb csoportokban beszélgetnek. Volt és van mi-ről. 1956 nem egy közhelyes, kiüresedett ünnep, nem fellobogózott díszlet, nem öltönyös szavalat, nem egyenkardos díszmenet, hanem lüktető vér és hazafiság, megélt er-kölcs és meggondolt gondolat. Minden nap állásfoglalásra készlet, elszámoltat, cselek-vésre hív.

Tizenhat évesen

Egy jól öltözött, elegáns úr a koszorúkat fotózza. A beléjük kötött virágok vádlón erősítik fel az emlékműre kitett lyukas trikolor színeit. Vérpiros az a zászló, s középen a fájdalmas lyuk mintha egy kerek kútkáva lenne a magyar történelem feneketlen mélysége fölött.

– Csak én jöttem haza, egyes egyedül? – kérdezi tőlem a jól öltözött úr, s szavaiban szemrehányás érződik azokkal szemben, akik 50 évvel ezelőtt vele együtt hagyták el a szülőföldet, szülőfalut és messzi idegenben kerestek szabadságot, emberhez méltó életet és új hazát. A szabad életet, biztos megélhetést mindannyian megtalálhatták, de vajon házat s hazát egyaránt megelétek-e az idegenbe szakadt-taszított

magyarok?

Erre nem egyértelműek, s nem fájdalomnélküliek a válaszok. „Haza” – mondja a kisimult arcvonásokkal bíró elegáns úr, kinek itthoni kortársait kétségkívül jobban megnyúzta az idő és a gondok. Ő elment, szakmai karriert csinált, családot alapított, otthonot teremtett. Sikeres, elégedett ember. De vajon hová tartozik, kicsoda ő? Fél évszázada nem Magyarországon él, ám mégis így mondja, ha visszalátogat Vörösvárra: „Hazajöttem...”

Igen, hazajött, s évenként három-négy alkalommal is örömmel teszi ezt. Ő Holitska István a Pozsonyi utcából. Néhány nappal az ünnepség előtt találkoztam vele legjobb vörösvári barátja, Elsandt György házában. Akkor arra kértem, meséljen nekem az ötven évvel ezelőtt történetekről, és arról, miért volt kénytelen elhagyni szülőfaluját. Az alábbiakban az általa elmondottak olvashatók.

Ötven évvel ezelőtt ő is egy átlagos vörösvári srác volt, s mindössze 16 évesen került olyan történelmi események közé, amelyek forgószélként röpítették őt távol otthonától.

Cseh és sváb származású ősök sarjaként látta meg a napvilágot a Pozsonyi utcában. Itt élte szüleivel és két leánytestvérével a többi egyszerű vörösvári srác életét. Az általános iskola elvégzése után ipari tanuló lett, géplakatosnak készült. Az iskola és a gyakorlólé hely Budapesten volt, ahová nap mint nap vonattal járt be. Egészen a forradalom napjáig.

Porba hull a vörös csillag

– Emlékszem, október 22-e hétfőre esett, s én, ahogy máskor is, be mentem az iskolába – gombolyítja az emlékezés fonalát pohár bor mellett Holitska István. – Akkoriban már lehetett érezni, hogy valami készül. A városban megjelentek a másnapi tüntetésre hívó plakátok. Mi nem nagyon értettük még, miről van szó, de a levegő vibrált a feszültségtől. Másnap már nem tudtam bemenni az iskolába, mert a vonat nem közlekedett. Csak két nappal később jutottam be két társammal Pestre, de ekkor már nagy volt a zűrzavar. Az utcákon halottak heverték a törmelékek közt. Számomra ez sokkoló volt, hiszen még 16 éves sem voltam. Sosem felejttem el: az egyik halott katona félig rágott csirkecombot tartott

a kezében, így érte a gyilkos lövés. Szörnyű látvány volt. Ráadásul az egyik utcában megkértek minket, hogy segítsünk a halottakat teherautóra rakodni. Erőt vettünk magunkon, és segítettünk. Életünk addigi legnehezebb napja volt ez. Nagy nehezen jutottunk csak haza, Újpesten sikerült vonatra szállnunk.

Közben lassan megértettük, hogy mi is történik voltaképpen körülöttünk. És akkor már nem kellett biztatni minket, mit is cselekedjünk. A sok elfojtott érzés, düh kitört belőlünk. Társaimmal együtt levertük a vörös csillagot a Hősök téri óvodáról, a téren lévő szovjet hősi emlékmű

A vörösvári szovjet hősi emlékmű az ötvenes években

obeliszkjére pedig kötelet vetettünk és ledöntöttük. A kötelet én magam szereztem az egyik szomszédos házból. Hatalmas üdvrivalgás közepette hullott a gyűlölt kőoszlop a porba. Akkor egyikünk sem gondolt bele, hogy milyen következményekkel járhat ez később. Boldogok voltunk, örültünk a szabadságnak.

Holitska István ma is zaklatott szavakkal meséli el, milyen érzések dúltak akkoriban egy átlagember lelkében; gyűlölet, keserűség és tehetetlenség:

– A mai fiatalok tán meg sem érthetik, mit is jelentett akkor számunkra annak az emlékműnek a ledöntése. Ennek megértéséhez abban a hazug és igazságtalan korban kellett élni. Akkoriban nem lehetett sem-

mit kapni, mindennaposak voltak a sorban állások. Teljes volt az elke-
seredettség. A rendőrök nyíltan megverték az embereket az utcán, ha
ahhoz volt kedvük. Mindenki félt. A gyűlölet forrt az emberekben. Az
öregebbek mindig azt mondogatták: „Átkozott ruszlik, mindenről ők
tehetnek”. Így aztán mindent gyűlöltünk, ami velük kapcsolatos volt: a
megszálló szovjet hadsereget, a kommunizmust, a rendőrséget, az ÁVÓ-
t. Különösen gyűlöltük az intézményeken a vörös csillagot s a Hősök
terén lévő szovjet hősi emlékművet. A haragunkat ezért is töltöttük ki
nyomban rajtuk. De csak a kommunista rendszert és a jelképeit gyűlöl-
tük. Mi, srácok gyakran együtt fürödtünk például a Slötyiben az orosz
katonákkal, akik Vörösvártól nem messze állomásoztak, többször fociz-
tunk is velük. Eszünkbe nem jutott gyűlölni őket. Nem az orosz népet
utáltuk, hanem az őket is bábként mozgató elnyomó rendszert.

Búcsú Magyarországtól

A szabadság napjai hamar leteltek. Néhány boldogságos óra, nap
után ismét a félelem és a kétségbeesés lett úrrá Magyarországon. A meg-
torlás fekete vásznai lengedeztek a szivárványos trikolor helyén. A sza-
badságharc bukásáról és az ország elhagyásáról így mesél a hajdani
szemtanú, a Pozsonyi utcai vörösvári srác:

– Amikor szovjet repülőek kezdték bombázni Nagykovácsit, már
tudtuk, minden elveszett. Három társammal együtt elhatároztam, el-
hagyjuk az országot. Édesanyámtól kaptam száz forint útravalót. Ő úgy
gondolta, ennyi is elég lesz, úgyis hamarosan visszajövök. Nem így
történt. 15 évig nem láthattuk egymást.

A szovjet hősi emlékmű egyik ledöntője elszakadt a családjától, de
legalább nem zárták hosszú időre börtönbe, nem hurcolták meg a
bosszúért lihegő pufajkás pribékek. November végén indultak útnak,
néhány nappal azelőtt, hogy lezárták volna a határokat. István decem-
berben lett 16 éves.

– Az első nap Tatabányáig jutottunk el. Traktoron, teherkocsin, de
főleg gyalog. Ott azután az édesanyámtól kapott 100 forinton vonatjegyet
váltottunk, s Kapuvárig vasúton mentünk. Kapuvártól ismét gyalog,

egészen a határig. Hideg, fagyos éjszaka volt. Az égboltot egyetlen felhő sem fedte. Jól kivehetőek voltak az őrtornyok, s azt is láttuk, hogy nincs bennük senki. Aztán egyszer csak ott termett két magyar határőr. Egy őzikét vezettek pórázon, kutya helyett. Az őzek felülmúlták a határőr-kutyák tudását, előszeretettel alkalmazták akkoriban őket határőrizetre. A két határőr nem tartóztatott fel minket, sőt, felajánlották, hogy csónakkal átvisznek a határon. Így is történt. Később egyikőjünkkel az ausztriai gyűjtőtáborban találkoztam. Ő is „megpattant”.

A határ túlsó oldalán két dzsip járt fel s alá és szedegette fel a Ma-

Holitska István otthonában

gyarországról nagy számban érkező disszidenseket. Wahlenbe, egy régi iskolába vittek minket, ahol már sok magyar volt. Lehettek vagy ötvenen. Teával és vajas kenyérral fogadtak minket. Éjjel két óra felé érkezünk oda. A szabad világbeli első éjszakánkat itt töltöttük. A második napon egy helybeli magyar családnál vendégeskedtünk, majd vonatra raktak minket, és Linzbe vittek egy táborba, ahol több száz magyar menekült gyűlt össze. Másfél hétig voltunk itt.

A táborban felvették az adatainkat, és megkérdezték, hová szeretnénk tovább menni. Mi egységesen Németországot választottuk. Mivel akkorra már a déli tartományok telítve voltak, Hannoverbe vittek minket. Én

egy ifjúsági otthonban kaptam szállást. Tíz éven át laktam ott. Szerettem volna a szakmámban továbbtanulni, de erre ott nem volt lehetőség, ezért kitanultam a díszkovács mesterséget. Azután, ahogy ez lenni szokott, megnősültem, egy német lányt vettem feleségül, két gyermekünk született. Öt éven át Kanadában éltünk, mivel a nővérem, aki egy nappal korábban menekült el az országból, mint én, ott telepedett le. Később visszaköltöztünk Németországba. Önállósodtam, és mindmáig egy kapható gyártó cég termékeivel kereskedem.

Ismét otthon

Holitska úr először 1972-ben látogathatott el szülőhazájába. Ekkor ismerkedett meg a nála fiatalabb Elsandt Györggyel, akivel jó barátságba kerültek. Évente több hetet tölt Magyarországon. Ma már csak távolabbi rokonai élnek itt. Az időt általában Gyuri barátjával tölti, sokat beszélgetnek a régi szép időről, hajdani pajtásaikról, elhunyt ismerősökről.

– 1976-ban a húgom a férjével és a gyerekével meglátogatott engem Németországban. Azonmód ott is maradtak. Így aztán büntetésből öt éven át ismét nem kaphattam vízumot Magyarországra. 1985-ben azután édesanyám és édesapám is kitelepülhetett Németországba. Sajnos édesapám már nem érthette meg a szabad, demokratikus Magyarország létrejöttét, és azóta édesanyám is meghalt. Itt élő rokonaim és Gyuri barátom miatt továbbra is rendszeresen hazajárok. Németországban élek, de Magyarország a hazám. Most a forradalom 50. évfordulójára jöttem haza. Szomorúság és öröm egyaránt van most bennem. Szomorúság viszagondolni a nélkülözésekre, megaláztatásokra, az elesettek, bebörtönzöttekre. És öröm azt látni, hogy a határok ma nyitottak, és ez egy szabad ország lett ismét. Kár, hogy ebbe az örömbé egy kis üröm vegyül manapság. 500 évig harcolt a magyarság a szabadságáért, és amikor azt végre kivívta, hajba kap a magyar a magyarral. Németországban mindig nagy figyelemmel kísérik az itteni eseményeket, német barátaim most is gyakran kérdezik tőlem, mi van Magyarországon, hogyan alakulnak a dolgok. Remélem, hogy sikerül megoldani a problémákat és a helyes útra lelni. Ez tisztesség nélkül nem fog menni. Ezt a

mostani kormánynak is tudomásul kellene vennie...

Holitska István úr még kattint néhányat digitális fényképezőgépevel az ünnepi díszbe öltözött emlékműre, majd miután végképp meggyőződik róla, hogy az '56-os emigránsokat egyedül ő képviselte ezen a szép és kissé nyugtalan évfordulón, elbúcsúzik tőlem is:

– Néhány hét múlva újra hazajövök, akkor talán meghihatnánk egy korsó sört valahol – mosolyog rám.

„Két ember között a legrövidebb út egy mosoly” – jut eszembe a böl-cssesség, és bölintok rá. Miután elválunk, azon morfondírozok, hogy a rendszerváltáskor született vörösvári gyerekek most 16 évesek, épp olyan idősök, mint a Holitska-fiú is, amikor új életet kényszerült kezdeni egy ismeretlen országban. Nekik már nem kell nélkülözniük és mindenféle súlyos lelki terrort elviselniük, mint 50 évvel ezelőtti társaiknak. És nekik már fel sem tűnik az, mi abban a „szabadság”, hogy ma Magyarországon egy '56-os disszidens azt mondja, „néhány hét múlva újra eljövök”. Ők már el sem tudják képzelni, hogy mit jelentett évtizedeken át egy ránk erőltetett ostoba és hazug rendszerben, szinte légüres térben a vasfüggöny mögött élni. És bár érzik talán, valójában azt sem tudják, mit jelentett a szabadság levegőjét – ha csak néhány napra, hétre is – teli tüdővel beszívni. De jól van ez így. Ne is tudhassa meg a mai fiatalság, mit jelent az „elveszett szabadság”.

A többit meg majd lerendezzük egymás közt egy pofa sör mellett Holitska úrral.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2007. január)

Erinnerungen an 1956 in Werischwar

Die Werischwarer haben von den Budapester Ereignissen im Oktober und November 1956 nur mittelbar etwas zu Ohren bekommen.

Als die Revolution ausbrach, saßen diejenigen, die ein Radio zu Hause gehabt haben, vor dem Apparat, um Nachrichten über die Lage in der Hauptstadt erfahren zu können. Dass dies ihnen trotz der großen Aufmerksamkeit, mit der die Werischwarer die Geschehnisse verfolgen wollten, verwehrt blieb, lag an dem Umstand, dass der Rundfunk in den folgenschweren Tagen rund um die Uhr Musik und nur vereinzelt Nachrichten oder Lageberichte ausstrahlte.

Nur mit einer gewissen Verzögerung erreichte die Einwohner des Dorfes die Kunde, dass in Budapest bereits geschossen wird. Im Weiteren werden die Erinnerungen der Mitglieder des Schwäbischen Stamm-tisches anonym wiedergegeben, aus denen sich ein subjektives Bild über die damalige Zeit zeichnen lässt.

– Ich hatte meinen Pflichtdienst beim Militär gehabt, als Ende Oktober, aber noch vor dem Ausbruch der Revolution, wir alle aus der Kaserne entlassen wurden. Am 18. Oktober haben wir den Befehl erhalten, unsere Sachen zu packen, und nach Hause zu fahren. Alle. Auch die, die eigentlich noch keinen Abschied hätten bekommen sollen. Die Offiziere haben offensichtlich etwas gewusst, was wir damals noch nicht einmal geahnt haben. Erst später, als wir schon zu Hause waren, fügte sich das Bild zusammen. Warum wir nach Hause geschickt worden sind.

– Wir sind mit dem Zug zur Arbeit nach Budapest gefahren, aber dann hörten wir, dass geschossen wird und die Züge sind nicht mehr nach dem Fahrplan gefahren, so dass wir zu Fuß nach Hause gekommen sind.

– Ich erinnere mich nicht mehr, an welchem Tag es passiert ist, aber der Lehrer ist zu uns in die Klasse hereingekommen und er hat uns alle

nach Hause geschickt. Auf dem Nachbarweg habe ich auf der Hauptstraße und in den Gassen viele Menschen gesehen, jung und alt. Jeder versuchte von den anderen etwas zu erfahren.

– Unsere Lehrerin ist weinend in die Klasse gekommen und hat uns gesagt, dass wir schnellstens und ohne Umschweife nach Hause gehen sollten. Und dass die Schule uns benachrichtigen wird, wann wir wieder zum Unterricht kommen dürfen. Ich erinnere mich noch daran, dass ich viele

A forradalom hírére Vörösváron is szétdobálták a diákok az utcán az orosz tankönyveket

Frauen durch das Dorf ziehen sah. Sie haben ihre Kinder dabei gehabt und einige Sachen in Bündeln mitgetragen oder auf dem Fahrrad geschoben. Meine Mutter gab ihnen Tee und Brot und fragte sie, wohin sie gingen. Die Frauen antworteten, dass geschossen wird und sie Angst hätten um ihre Kinder und um ihr Leben. Manche wussten nicht einmal, wo ihre Ehemänner sind.

– Ich habe viele junge Leute Richtung Piliscsaba durch das Dorf gehen sehen.

In der Nacht sind dann Panzer gekommen und durch das Dorf gefahren. Und dann auch tagsüber. Sie sind in der Kolonne gefahren. Wir, die Kinder, waren ziemlich leichtsinnig gewesen, denn manche von uns rannten aus Spaß zwischen den Panzern hin- und her. Es ist uns Gott sei Dank nichts passiert, die sowjetischen Soldaten haben sich um uns nicht gekümmert.

Ein Panzer ist bei dem damaligen Kulturhaus stehen geblieben, weil er keinen Treibstoff mehr in seinem Tank gehabt hat. Die Mannschaft hat den Panzer dagelassen und ist womöglich zu Fuß weggegangen.

– Ich erinnere mich noch daran, wie Lastwagen aus Budapest nach Werischwar gekommen sind. Sie sind auf den Heldenplatz gefahren und haben angehalten. Man sammelte Lebensmittel für die Revolutionäre.

*Aufgezeichnet von: Márta Müller
(Vörösvári Újság, 2012. november)*

Személyes történelmünk

IV.

Vitézek

Vörösvári Újság, 2009-2011.

Vitézek Vörösváron

A magyar vitéz nemzet. Kellett is vitézkednie eddigi történelme során derekasan, mert számolatlan törtek rá ellenséges hadak, bitang hordák, rontó szándékok. A végeken hadakozó önfeláldozó vitézek, katonák sokszor mentették meg létünket, lelkünket, önbecsülésünket. A bátor és nemes lelkű vitézek eszméjét, eszményét akarták feleleveníteni a szörnyű és vesztes I. világháború után a vitézi rend létrehozásával országunk akkori vezetői. Sokan kaptak a háborúban véghezvitt hőstetteikért kitüntetést, vitézi címet és jutalomföldet. Akkor még nem tudták, hogy alig két évtizeden belül bőven lesz okuk ismét a jutalmazásra, a címek osztogatására, hiszen a szovjet hadsereggel vívott egyenlőtlen harcban nagyon sok magyar katona bizonyította bátorságát, kitartását, önfeláldozását.

A vitézi címek várományosai közül azonban nagyon sokan – idő hiányában – már nem kapták meg a vitézséget, a háború után pedig ez már szóba sem jöhetett. A rendszerváltást követően újíttották fel a vitézzé avatásokat. Számos idős ember kapott ekkor elégtételt a sorstól. A vitézi cím ugyanakkor nemcsak igényelhető a múltbéli hősi tettek okán, de örökölhető is. Az eszmények, értékek hagyományozódnak és egyszerűs mind kötelezik is a címet tovább vivő gyermekeket, unokákat, hogy az egykori hőstetteket végrehajtókhoz méltóan éljenek, s tegyenek jót a hazának, a hazáért. Cikksorozatunkban szeretnénk megidézni azokat a vörösváriakat, akik bátorságukért, helytállásukért vitézi címet kaptak, illetve akik tovább örökítik a vitézi címet.

Az egykori vitézek, hősök, bátor katonák emlékét kötelességünk örökre megőrizni, mert ahogy Balassi írta több száz évvel ezelőtt, aki maga is hősi halált halt Esztergom ostrománál: „Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak.”

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. július)

Vitéz Vörösvári Márton és fia, vitéz Vörösvári József

Vitéz Vörösvári Márton
(A könyv szerkesztésekor kaptunk
egy jó minőségű fotót róla.)

Az ütött-kopott, több helyen is megsérült fényképről egy büszke tekintetű, jóságos arcú, korosodó férfi tekint reánk. Hosszasan retusálgattam a fotót, mire úgyahogy közölhetővé vált. A múlt ködét azonban nem sikerült eloszlatnom erről a kiváló emberről: Vörösvár legelső vitézéről. A családi emlékezet ugyanis már csak foszlányokat őriz róla: aki beszélhetne róla, már csak az angyalok nyelvén szólhatna hozzánk...

Vörösvár legelső vitéze Spiegelberger Márton néven látta meg a napvilágot 1880-ban. Felnővén kitanulta az ácsmesterséget, megházasodott, hét gyermeke született: négy fiú és három leány. A

család és a munka mellett a haza védelmezésében is alaposan kivette a részét. Az I. világháborúban a Balkánon harcolt, 1917 őszén tüdőlővést kapott. Helytállása elismeréseként Horthy Miklós kormányzó, a Rend főkapitánya a háború után vitézzé avatta. A vitézzé avatás feltételeként Vörösvárra magyarosította a nevét.

A névválasztás is már egy hűségnyilatkozattal ér fel szülőfaluja mellett. (Amúgy általában a névcserénél a kezdőbetű szokás volt megtartani.)

Vitéz Vörösvári Márton legidősebb fia, József nemcsak az új nevet, hanem az ácsmesterséget és a vitézi címet is örökölte tőle. Vörösvári Józsefnek ez a cím egy egész életre való szolgálatot jelentett: a haza iránti hűséget, a család szeretetét, vallásos hitet, a közösség érdekében való munkálkodást.

Vitéz Vörösvári József a II. világháborúban kürtösként szolgált

kezett, megülték a lakodalmat, két leánygyermekük született: Mária Magdolna és Gizella.

A II. világháború kitörésekor Vörösvári Józsefet az egész faluból elsőként hívták be katonának. (Nyilván vitézi címe okán is.) Többszöri behívás, frontszolgálat után orosz fogságba esett, ahonnan évek múltán, 1946 augusztusában súlyos betegen érkezett haza. (A család már halottnak hitte, mivel a hatóságok eltűntnek nyilvánították.) Mint kiderült, egy szibériai ólombányában dolgozott, iszonyú körülmények között. Több súlyos betegségben is szenvedett. Végül a Vöröskeresztnek köszönhetően menekült meg a biztos halálból. Egy éven át szanatóriumban lábadozott.

Annak idején még a becsület, a tisztesség, az erkölcsi tartás, az erényesség nem üres szavak voltak, nagyon is komolyan vették azokat. Egy 1932. április 25-én keltezett megsárgult levél szerint Vörösvári Józsefnek engedélyt kellett kérni házasságkötéséhez a Vitézi Széktől. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye székkapitánya a kérelemre reagálva az engedély megadásához bekérte a menyasszony (a húszéves Schreck Mária) alábbi okmányait: erkölcsi, orvosi és vagyoni bizonyítvány, a szülők születési anyakönyvi kivonata, orvosi és vagyoni bizonyítványa. Amint az engedély megérkezett,

Vitéz Vörösvári József elsősorban zenei tehetségével, tevékenységével írta be a nevét Pilisvörösvár képzeletbeli aranykönyvébe. Valódi őstehetség volt, már fiatal korában felfigyelt rá id. Mauterer János, a legendás Mauterer-zenekar akkori vezetője. Hamarosan első szárnykürtösként játszhatott a zenekarban.

**Vitéz Vörösvári József testvérével és egy barátjával.
Mellén kitüntetései és a vitézi jelvény**

Zeneiskolába sohasem járt, az idősebb zenészektől leste el a hangszeres zene fortélyait. Hegedülni is tudott, sőt többeket ő tanított meg hegedülni. A Mauterer-zenekar vezetését 1961-ben vette át Nick János bácsitól, és vezetőként egészen 1981-ig tovább öregbítette a „Maura pándá” – kőműves banda – hírnevét.

Mivel ács-állványozóként a szentiváni bányánál dolgozott, a bányászzenekarnak is a tagja volt. Fiatalkorában a bányász focicsapatban is játszott centerként, azaz középcsatárként. Hosszú, tevékeny élet után 1993 szeptemberében hunyt el.

– Vörösvári nagypapa nagyon jó ember volt, mindenki szerette – emlékezik róla unokája, Krammerné Metzger Zsuzsanna. – Vallásos, családszerető és dolgos, szorgalmas emberként ismerte őt az egész falu.

Vörösvári József hegedűn is kiválóan játszott

Szerette a fiatalokat, sok fiatal zenészt patronált. Emlékszem, hideg téli estéken szorgalmasan másolta a kottákat, minden egyes szólamot gondosan lejegyzett. Sokat köszönhetnek neki a vörösvári zenészek, olyan ember volt, aki munkájával az egész falu javát szolgálta.

Vitéz Vörösvári József méltónak bizonyult megörökölt vitézi címére. Ezt egész élete bizonyítja. Zenei munkásságát ma is őrzik a fúvószenei hagyományok. De nemcsak ezt, erkölcsiségét, emberi tisztaságát, helytállását, hazaszeretetét is meg kell őriznünk emlékezetünkben, és példaként kell állítanunk utódaink elé.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. augusztus)

Vitéz Petrozsényi Ferenc

A vörösvári vitézeket bemutató sorozatunkban ezúttal vitéz Petrozsényi Ferenc alakját idézzük fel, aki az első világháborúban szerzett elévülhetetlen érdemeket – többször is megmentve bajtársai életét. Hőstetteiért, hazafiságáért és a keresztényi értékrend védelméért 1928-ban kapta meg a vitézi címet. Attól kezdve viselte a Petrozsényi nevet is – a vitézi címet akkoriban ugyanis csak magyar nevéek kaphatták meg.

Vitéz Petrozsényi Ferenc

Vitéz Petrozsényi Ferenc 1890-ben Peller Ferencként született egy dolgos vörösvári sváb családban. Életét az 1904-ben megnyílt Lipót-akna határozta meg alapvetően, ahol vājárként dolgozott. Nyugdíjasként mezőőrként szolgált. Két gyermeke született, egy leány és egy fiú.

Az I. világháborúban a 32-es Honvéd Gyalogezredben szolgált. E nagy múltú alakulat katonái a legnehezebb csatákban bizonyították vitézségüket. Veszteségeik is nagyok voltak. Az állomány töredéke tért vissza csak a szerb, olasz és román frontról. Hősiességük emlékére Budapesten teret neveztek el az ezredről. A 32-esek terén emelt emlékmű oldalán felsorolják a legnagyobb csatáik helyszíneit: Sabác 1914, Borawa 1914, Tatárszoros 1917, Montello 1918.

Peller Ferenc világeletében bátor ember volt, bátorságával és lélekjelenlétével az olasz fronton is kitűnt bajtársai közül. Több esetben élete kockáztatásával mentette meg jó néhányuk életét. Unokája, Petrozsényi József két konkrét esetet is felidéz:

– A nagypapa sokszor mesélt nekem háborús élményeiről, sajnos ezek legtöbbször már nem emlékszem. Két hőstettét azonban a mai napig fel tudom idézni. Az olasz fronton, Fiume környékén táboroztak, amikor

Kitüntetései

gyakorta érték őket rövid sorozatok az ellenség által elfoglalt házakból. Mire észlelhetnék volna, honnan érkeznek a gyilkos lövedékek, már abba is maradt a tüzelés. Sok bajtársát megölték így az olasz orvlövészek.

A nagypapa azonban elhatározta, hogy ha törik, ha szakad, felderíti az ellenséges géppuskafészket. Éjjel-nappal figyelte az ellenséget, míg végre kiderítette, hogy az egyik ház padlásáról érkezik a halálos gépfegyvertűz. Nagyon nehéz volt észlelni, mivel csak egy-két cserepet húztak fel az olaszok, és a rövid sorozat után rögtön vissza is bújtak a padlásra. A nagypapa jelentette ezt a parancsnoknak, aki nyomban parancsot adott az ellenség „kifüstölésére”. Sok ember életét mentette meg a nagypapa ezzel a tettel.

Egy másik alkalommal pedig az egész csapatát mentette meg a biztos haláltól. Az olaszok ugyanis észrevétlenül bekerítették a táborukat, s a

sötétség leple alatt le akarták őket rohanni. A nagypapa azonban időben felderítette az ellenséges csapatösszevonást, és egy ellencsapással megfutamították a lopakodó ellenséget.

Peller Ferenc még számos hőstettet hajtott végre a háborúban. Ennek bizonyítéka nyolc kitüntetés is, amit a család féltő gonddal őriz. A kitüntetések sorában ott található az ezüst vitézségi érem is, amely birtokában felvételét kérhette a Vitézi Rendbe. A rendbe való felvételhez

Vitézi oklevele

azonban ez még kevés volt, a várományosnak a keresztényi értékrendet kellett követnie, és erkölcsös életet kellett élnie. Szigorúak voltak a követel-mények.

A szigorú nemzeti elkötelezettség miatt kellett magyar nevet viselnie minden vitéznek. A Vitézi Rend tagjának lenni azonban olyan kitüntetést jelentett, hogy a legtöbben vállalták a névváltoztatással járó esetleges kellemetlenségeket is.

József megmutatja nagypapa vitézi oklevelét, melynek dátuma 1928. június 17. Az ünnepi eseményre a Margit-szigeten került sor, a vitézeket vitéz Horthy Miklós kormányzó, a rend főkapitánya avatta fel. Avató-

beszédét megőrizték az archívumok. A főkapitány többek között az alábbi szavakat intézte a fogadalomtétel előtt álló vitézjelöltekhez:

„Fogadalmatokban zálogát látom annak, hogy a ma már hatalmas nemzeti erőt képviselő Vitézi Rendnek olyan lelkes tagjai lesztek, akik annak szellemében élnek és dolgoznak, és akik a nemzeti gondolatért mindenkor bátran síkraszállnak. Legyetek ezután is mintaképei a magyar férfias erényeknek, hirdetői a nemzeti összetartozásnak, fajunk sze-

Dicsérő oklevele

retetének és a megalkuvást nem ismerő hazaszeretetnek. A világtörténelem példái szerint a lesújtott népeket mindig a hazaszeretet szent tüzeinek egyesítő ereje tudta megerősíteni és felemelni. (...) A hazaszerető polgárok, a hitben erősek támogassák és vezessék a gyengéket az emberiségnek a hit és – az emberi szorgalom és alkotnivágyás legfőbb rugójának – a magántulajdonnak védelméért folytatott küzdelmében. Bízattok továbbra is igazunk erejében és vezéreljen a magyarok Istene utaitokon.”

Vitéz Petrozsényi Ferenc aktívan részt vett a Vitézi Rend szervezésében, mindennapi tevékenységében is, ezért egy – szintén féltve őrzött – 1940. szeptember 21-én keltezett oklevél tanúsága szerint „a Vitézi Rend érdekében kifejtett, az átlagot messze felülmúló, érdemes, önzetlen és kimagasló tevékenységéért” dicsérő elismerésben részesült.

– A nagypapa egyenes, nyílt és szigorú ember volt. Nem tűrte a hanyagságot, gyűlölte a sumákságot és a becstelenséget – emlékezik Petrozsényi József. – Igyekezett másokat is a keresztény értékrendre vezetni. A magántulajdont szentnek tartotta. Nyugdíjas éveiben ezért vállalta el a mezőőrséget. Példamutató, családszerető, nagyszerű ember volt. Én sokat tanultam tőle, nagy hatással volt egész életemre. Nagyon örülök, hogy emléke most már a városi újságban is meg lesz örökítve.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. október)

Dr. Réthy Zoltán

Hitvallás

(részlet)

*Hiszek az igazság örök törvényében,
Amelyen Isten szava a pecsét,
Hiszek a bajjal kivívott békében,
Amely megáldja hőseink sebét.
Hiszek a század felzengő dalában,
Amit reményünk ujjongva dalol,
Hiszek a tavasz minden virágjában,
Mely napra néz a fagyott föld alól.*

Megjegyzés: A fejezet címdalán a vitézi jelvény látható. (a szerk.)

Vitéz Wenczl Mihály

Wenczl Miska bácsi 90 éves korában, a „Pilisvörösvárért” emlékérem átvételekor

A 92 éves Wenczl Mihályt város-szerte „mészes” Miska bácsiként ismerik. Köztudott róla, hogy lépesmészkesztés nagy szakértője, valódi üveges lépes mészéről már többször is írtunk lapunk hasábjain. Munkája és találmánya elismeréseként 2007-ben „Pilisvörösvárért” emlékéremben részesült. Azt már jóval kevesebben tudják róla, hogy a vitézi címmel is büszkélkedhet. 2000-ben vette fel soraiba az Erdélyi Vitézi Rend.

Wenczl Mihály 1917. szeptember 15-én született Pilisvörösváron. Elemi iskoláit is itt, szülőfalujában végezte el.

Fiatalon kellett munkába állnia. Első munkahelye Budapesten, a Főnix Csiszológyárban volt. Hétfégenként a Zieglerzenekarban játszott. A II. világháború kitörésekor a csiszológyár bezárt, így új

munkahely után kellett néznie. Ekkor került a kőporbányába.

Itt kapta meg a katonai behívó parancsot. A gyors kiképzést követően géppuskásként az orosz frontra került. 13 küzdelmes hónapot töltött a fronton. A századukból sokan meghaltak. Bátorságáért megkapta a bronz, majd a kisezüst fokozatú Magyar Vitézségi Érmét.

A Magyar Vitézségi Érmét korábbi katonai hagyományok alapján 1939-ben alapította vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó, a Vitézi Rend főkapitánya. A legénységi állományúak részére alapított katonai kitüntetésnek négy fokozata volt: bronz, kis ezüst, nagy ezüst és arany.

(Ez egészült ki 1942-ben a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel, amely a tiszti állomány kitüntetésére szolgált.)

A Magyar Vitézségi Érmet azok a katonák kaphatták meg, akik az ellenség előtt tanúsított személyes vitézségükkel vagy hősi önfeláldozással értékes szolgálatot teljesítettek.

**Az Erdélyi Vitézi Rend elnöke, vitéz lovag
Bereczky Árpád által aláírt vitézi oklevél**

Miska bácsi még ott, a fronton megkapta mindkét érmet. (A Vitézi Rendbe történő felvételhez minimum a Bronz Vitézségi Éremmel lehetett kérelmet benyújtani.)

Miska bácsi bár vitézül harcolt a fronton, szerencsére nem sebesült meg, és fogságba sem esett, a háborúból még az oroszok bevonulása előtt hazatért. Leszerelése után ismét a kőporbányában helyezkedett el. Az államosítás után is itt dolgozott tovább, egészen a nyugdíjba vonulásáig. Kezdetben mint szakvezető, majd mint robbantómester teljesítette feladatait. Munkájának elismeréseként két alkalommal részesült kitüntetésben.

Miska bácsi 2000-ben kapta meg az Erdélyi Vitézi Rend oklevelét arról, hogy vitézzé avatták és a Vitézi Rend tagjai sorába felvették. Az A/3-as méretű oklevelet idén májusban elvitte Gromon István polgármesternek megmutatni azzal, hogy szeretné, ha az valamiképpen közkinccsé válna, ha a szélesebb közönség többet tudna az orosz fronton folyt harcokról, az ott harcolt katonákról, hősiek helytállásukról, a háború történetéről, a Vitézi Rendről.

Miska bácsi ezen szándéka, kívánsága indította el vitézi sorozatunkat is. Amikor helytállásáról, bátorságáról sorozatunkban elismerően megemlékezünk, mindazon bajtársai előtt is fejet hajtunk, akik a háború legmélyebb poklában is hősieken helytálltak és szembeálltak az ellenséggel, védve magyar hazánkat.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. november)

Kis ezüst Vitézségi Érem

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály

Fogarasy-Fetter Mihály a második világháborúban a doni fronton szolgált. Egy vakmerő akcióban megsebesült. Bátor helytállásáért magas katonai ki-tüntetést kapott.

A történelekről így számol be önéletírásában: „A háborúban tanúsított helytállásomért megkaptam az erdélyi kitüntetésem mellé a »Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal« kitüntetést. Dr. Réthy Zoltán községi főorvos a tiszteletemre ünnepséget rendezett a Herbszt-féle vendéglő nagytermében. A hálás község 2 mázsa lisztet adományozott e kitüntetésért. Ez az ünnepség 1943 áprilisában volt. Ibolyka is velem volt. Én katonaruhában voltam.”

A lovagkereszt adományozásáról szóló rendelet a 7. számú honvédségi Közlöny 1943. február 3-i számának 123. oldalán:

„A Kormányzó Úr ő Főméltósága az 1943. évi január hó 28. napján Budapesten kelt legfelsőbb elhatározásával, a Szovjet elleni had-műveletek alkalmából adományozni méltóztatott: a Magyar Érdem-rend Lovagkeresztjét hadiszalagon a kardokkal:

Kassay-Krantz Tibor főhadnagynak és

Fogarasi Mihály (1917. Pilisvörösvár – Schreck Mária) tart. zászlós-nak, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásukért.”

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály

Ezzel a magas kitüntetéssel apám természetesen kérhette volna vitézzé avatását, de a háború előrehaladtával már nem volt erre megfelelő alkalom. A háború után következő rendszerben pedig a társadalom értékrendszere teljesen felborult, a Vitézi Rend, a vitézi erények a történelmi sülylesztőbe kerültek. Sőt, apámat többször támadták is kitüntetése és háborús tettei miatt az ötvenes években.

A vitézi eskü a Budai Parkszínpadon

Volt, aki gúnyosan „lovag úrnak” hívta (utalva a lovagkeresztjére), az akkori párttitkár pedig olyan kijelentést tett, hogy „már nekünk is van háborús bűnösünk”. Ez lett volna ő...

A rendszerváltozás után apám elégtételt nyert a bántásokért azzal, hogy a Vitézi Rend felvette a tagjai közé. Az ünnepélyes eskütételre 1997. június 21-én került sor a solymári templomban. Az ünnepi szentmisét Míts János solymári plébános tartotta. Két hónappal később egy újabb ünnepi alkalomra magam is elkísértem apámat. A nagyszabású rendezvényről ez olvasható önéletírásában:

„1997. szeptember 7-én mindazok, akik előzőleg már letették a vitézi esküt, és akiket már felvettek a Vitézi Rendbe, ünnepélyes avatáson vettek részt a Budai Parkszínpadon. A kard által történt avatást Tabódy István vezérőrnagy (tábori püspök) végezte. Az istentiszteletet

az erdélyi küldöttség vezetője, Tempfli József nagyváradai megyéspüspök celebrálta.

Az ünnepségen a Himnuszt követően dr. v. Bercsényi Miklós üdvözölte a megjelenteket, majd Sinkovits Imre tolmácsolásában Vihar Béla »Egy katona megy a hóban« című balladája hangzott el. (A vers a doni visszavonulásban részt vettek földi kínjait eleveníti meg drámai erővel). Tempfli püspök úr a vitézi szellem és erkölcs fontosságát és az egység szükségességét hangoztatta. A műsor végén Tabódy István vezérőrnagy karddal a vállra ütve felavatta az új vitézeket.”

Apám élete végéig büszkén viselte a vitézi címet. Amikor 2007. március 7-én elhunyt, a vitézi jelvényt vele temettük. Szellemissége és erkölcsisége azonban velünk maradt. Példát ad, irányt mutat, kötelez. Tetteit, szavait, szilárd jellemét, szeretni való személyiségét hozza számunkra, minden vörösvári számára személyes közelségbe az a most megjelent kötet, amely önéletírását tartalmazza.

(Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály önéletírása. Otthon a világban honismereti könyvsorozat. Pilisvörösvár Önkormányzata, 2009.)

**Édesapám a vitézzé avatás
után édesanyámmal**

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2009. december)

Vitéz Koczka Ferenc és vitéz Koczka Gábor

Vitéz Koczka Ferenc

1948 augusztusában hivatalos levelet kapott Tiszalúcon vitéz Koczka Ferenc. A levél az Országos Vitézi Szék felszámoló bizottságától érkezett. A régi világ- rend felszámoltatott, minden értékével, érdemével együtt. A Vitézi Rendet is elszámoltatták, és a süllyesztőbe tették...

A borítékban lévő kérdőív többek között a háborús kitüntésekre is rákérdezett. Vitéz Koczka Ferenc akkurátusan ki is töltötte. Bőven volt, mit írnia: osztrák és magyar ezüst vitézségi érmek, Károly csapatkereszt, háborús emlékérem...

Összesen nyolc kitüntetés került a táblázatba. Megannyi hőstett, küszködés, áldozat, vér és verejték, önfeláldozás és akarat, nélkülözés és szenvedés bronzba, ezüstbe öntött emléke. Az első kitüntetést, a bronz vitézségi keresztet 1915-ben, az utolsót, a Károly csapatkeresztet 1930-ban kapta. A „Milyen alkalomból” rovatban szűkszavú bejegyzések: „Előőrs visszafoglalása”, „Előőrs felrobbantása”, „Ütközetből visszakerültünk”, „42 hónapi frontszolgálatért”.

Koczka Ferencet az I. világháborúban szerzett harctéri érdemei és kitüntetései alapján 1926. június 20-án vitéz Horthy Miklós főkapitány vitézzé avatta.

Vitéz Koczka Ferenc unokája, vitéz Koczka Gábor – aki nemcsak a vitézi címet örökölte, hanem az ezzel együtt járó szellemiséget, erkölcsöt, tartást, magyarságtudatot is –, így bök rá az „Ütközetből visszakerültünk” bejegyzésre:

– Erről sokat mesélt nekem nagyapám. Még a háború elején egyszer a rajával együtt ellenséges tűzben egy aknamezőn csapdába kerültek. Majdnem az egész raj ott pusztult. A kilenc katonából csak ketten maradtak életben: a nagyapa (ő volt a rajparancsnok) és egy társa, akinek az egyik lábát térdből leszaggatta egy akna. A nagyapa élete kockáztatásával mentette ki őt az aknamezőről...

Vitéz Koczka Ferencnek nyolc gyermeke született. Amikor idős korában a tiszalúci szülői házban a nagyobb ünnepeken összejött a család, nem győzte számolni unokáit, dédunokáit. (Mára az unokák száma 15-re, a dédunokák száma 20-ra nőtt.)

Vitéz Koczka Gábor rendőr alezredes, rendőrségi tanácsos, a Pilis-vörösvári Rendőrőrs parancsnoka nemcsak a vitézi címet viszi tovább a családban, de a nagyapa foglalkozását is. Vitéz Koczka Ferenc ugyanis csendőrként, majd rendőrként szolgált Miskolcon.

– Nagyapám rendkívül fegyelmezett, karakán, kemény ember volt – meséli Gábor. – Mosolyogni sohasem láttam. A legkisebb rendetlenséget, fegyelmezetlenséget sem tűrte. Vasárnap misére járt. Szabadidejében citerázott, tangóharmonikázni is tudott. Minden tiltás ellenére őrizgetett egy leventepuskát, amivel néha-néha gyakorolta lövésztudását. Szívesen üldögélt a konyhában, pipáját szívva. A családban rendkívüli tekintélynek örvendett még idős korában is. Engem nagyon szeretett. Gyakran segítettem neki dohányt fűzni. Amikor én gyerek voltam, a Vitézi Rendtől részletre kapott hat hektár földet már elvették tőle. Anyai nagyanyám háztáji földjén természetünk dohányt, ami igen jól jövedelmezett.

– *Mikor határozta el, hogy nagyapád vitézi címét tovább-örökíted?*

– Négy évvel ezelőtt, amikor Mindenszentekkor szokás szerint hazalátogattam az innen 220 kilométerre lévő Tiszalúcre, s megálltam nagyapám sírjánál, hirtelen szíven ütött a felirat – bár százszor-ezerszer láttam már – : „Vitéz Koczka Ferencz”. Attól a pillanattól kezdve kezdtem el érdeklődni a Vitézi Rend, a vitézi eszmények, értékrend iránt. Felvettem a kapcsolatot a Vitézi Renddel, s megtudtam, hogy én is tagja lehetek a rendnek. Két évig tartott, míg minden dokumentumot beszerkeztem, s várományosa lettem a vitézi címnek.

– *Mikor avattak vitézzé?*

– 2008. szeptember 27-én került sor az avatási ünnepségre a budavári

Mátyás templomban. A rendőri díszegyenruhámban mentem el az ünnepségre. A ceremónia keretében le kellett térdelni, és egy pallossal a vállamra ütöttek. Az akkor kapott díszes oklevél a rendőrőrson, az irodámban van kitéve, hogy mindenki láthassa. Büszke vagyok rá!

– *Mit jelent számodra a vitézi cím?*

**Dr. vitéz Várhelyi András, a Vitézi Rend elnök-főkapitánya vitézzé avatja
Koczka Gábor rendőr alezredest, rendőrségi tanácsost,
a Pilisvörösvári Rendőrőrös parancsnokát**

– Nemcsak a nemzethez való hűséget, hanem a nagyapám, apám iránti tiszteletet, értékrendjük átvételét is. Én is hasonlóan gondolkodom, élek, dolgozom, mint annak idején ők tették. Vallom és hirdetem, hogy a tisztesség, a becsület, az őszinteség, az egyenes, tiszta út, az emberi tartás mindennekfelett való. Vallom és hirdetem, hogy a tisztesség, a mások segítése – minden látszat ellenére – ma is sokkal kifizetődőbb, mint az ügyeskedés és az önzés. Ha segítsz másokon, az élet tízszeresen visszaadja azt. Kívánom, hogy ezt a bölcsességet mindenki megtapasztalhassa élete során.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2010. február)

Aki Mindszentyt kiszabadította: vitéz Tóth József György

2005 késő őszén, néhány nappal az 56-os forradalom és sza-bad-ságharc évfordulója után egy igaz magyar hazafit búcsúztattak a vörösvári temetőben díszes és méltóságteljes katonai tisztelet-adással: vitéz Tóth József György nyugalmazott alezredest, Szent László-lovagot kísérték utolsó útjára szerettei, tisztelői, egykori bajtársai. Tóth József György 1956. október 30-án három katonatársával együtt írta be magát a magyar történelem aranykönyvébe: ők voltak ugyanis azok a bátor magyar tisztek, akik Mindszenty József bíboros hercegprímást kiszabadították az ávosok fogságából, s diadalmenetben vitték Budapestre.

Vitéz Tóth József György

Tóth József Györgyöt sokan ismerték vörösváron, bár ő maga Pilis-csabán élt, gyakran jött látogatóba férjes asszony leányaihoz, akik 40 évvel ezelőtt szinte egyszerre választottak maguknak vörösvári férjet, s költöztek ugyanabba a temető felé nyúló kis utcába. Hosszú éveken át a napjait itt töltötte, Vörösváron, s csak esténként ment haza, a szomszéd faluba. Igazi közösségre lelt itt. Tagja volt a Nyugdíjas Klubnak és a Német Nemzetiségi Vegyes Kórusnak is. Mindenki szerette és tisztelte őt, bár nem mindenki ismerte – különösen a rendszerváltás előtt, amikor az ember jobban tette, ha hallgatott az 56-os történésekről – azt a hőstettet, amit az említett napon hajtott végre, s amelynek követke-

ményeként sok zaklatásnak, megaláztatásnak volt kitéve ő is, családja is a forradalom és szabadságharc bukása utáni hónapokban, években.

Tóth József György halhatatlan alakját, élettörténetét, családjának sorsát első szülött leánya, Ilona segítségével, valamint saját írott visszaemlékezése alapján idézzük fel.

1925-ben született baranyai sváb család sarjaként Budapesten. Kitanulta a finommechanikai műszerész szakmát, majd 1948-ban behívták katonának Piliscsabára, ahonnan Esztergomba, az akkor alakuló első harcokszó századhoz került. Miután kiváló eredménnyel végezte el Esztergomban a tisztképzőt, Tatára, majd Verpelétre helyezték lőkikép-zőként főhadnagyi rangban. A következő állomáshelye a Nógrád megyei Rétság volt. Parancsnokát Pálinkás (Pallavicini) Antalnak hívták. 1949-ben – katonai szolgálata kezdetén – megházasodott, három gyermeke született: Ilona, Zoltán és Éva.

Elkövetkezett 1956. október 30-a, amely napról így ír visszaemlékezésében:

„Ezt a napot, amíg élek, emlékezetemben tartom... Aznap késő délután a tiszt szállítás egyik szobájában beszélgettünk a tisztársaimmal. Fel pattant az ajtó, és Lantos Pál, az ezred helyettes párttitkára lépett be felindultan, s közölte velünk, hogy a parlamentből érkezett utasítás, hogy Mindszenty József bíboros hercegprímást szabadítsuk ki a felsőpetényi Almássy-kastély házi őrizetéből. Azonnal felálltam és kimentem az udvarra. Már ott állt a gépkocsi, benne Galajda Béla hadnagy, Stift Róbert főhadnagy és Vajtai Gyula főhadnagy, valamint a gépkocsivezető. Felszálltam a gépkocsira, és azonnal indultunk Felsőpeténybe.”

A hercegprímást 1948. december 26-án tartóztatták le koholt vádak alapján és hurcolták el az ávosok az Andrássy út 60-ba (ma a Terror háza található itt), ahol kihallgatták és megkínózták. Az ellene indított koncepció perben 1949. február 8-án életfogytig tartó fegyházra ítélték, de betegsége és a nyugati nyomás miatt később házi őrizetbe került Püspökszentlászlón, majd Felsőpetényben. Amikor a rétsági tisztek megérkeztek a kastélyba, a bejáratnál egy megtermett, civil ruhás férfi fogadta őket, karján nemzeti színű karszalaggal. Mint később kiderült, Németh Hugó őrnagy volt az, a hercegprímást őrző ávosok parancsnoka. Az ávosok cselből öltöztek felkelőknek, megalakítva a „Forradalmi tanácsot”. Ki-

mondták, hogy a hercegprímás úr fogva tartása jogtalan, s el akarták őt szállítani „biztonságos helyre”. Szerencsére erre már nem volt idejük...

De térjünk vissza Tóth József György soraihoz:

„Az ávosok parancsnoka kérdésére, hogy mit akarnak az urak – mivel elől voltam –, mondtam, hogy a hercegprímás úrért jöttünk. Közölte, hogy a hercegprímás úr vacsorázik, megvárják-e, míg befejezi a vacsorát vagy felmennek? Azt feleltem, hogy azonnal felmegyünk. Kopogtatás után bementünk, és a hercegprímás úr valóban vacsorázott. Tisztelettel-

**Mindszenty József bíboros hercegprímás kiszabadulása után.
Jobb oldalt Tóth József György főhadnagy**

jesen mondtam, hogy érte jöttünk, és odavisszük, ahová menni akar: Esztergomba vagy Budára. A hercegprímás úr azt válaszolta, hogy Budára akar menni, mert ott a helye. Ezután – mint már szabad ember – megáldott minket. A laktanyából kértünk bőröndöket, megkezdtük a csomagolást, minek végeztével elindultunk Rétságra.

Először a templomba, majd utána a laktanyába mentünk. Az irodában találkozott Pálinkás (Pallavicini) Antal őrnaggyal és Garami Lajos alezredessel. Az éjszakát Rétságon töltötte. A rétsági tisztek, katonák és hozzátartozóik szinte valamennyien jöttek üdvözölni a hercegprímás urat, és áldását, valamint autogramot kérni. A feleségem is köztük volt,

aki egy családi fényképünk hátoldalára kapta az autogramot, ami a mai napig is – mint ereklye – megvan.

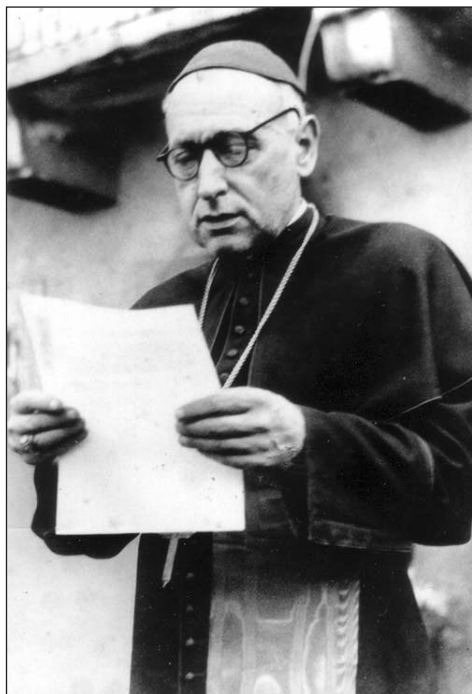
Pálinkás (Pallavicini) Antal megszervezte a menetoszlopot, mely harckocsiból, rohamlövegből, teherautóból és személyautóból állt. A hercegprímás úrral egy kocsiban ültünk a titkárával és Pálinkás (Palla-vicini) Antal őrnaggyal együtt. Elindultunk Budára, a hercegprímási rezidenciára. Valóságos diadalmenet volt. Az éljenző tömeg közrefogta a menetet, kérelték a hercegprímás urat, hogy szálljon ki, mert látni akarták, és áldását kérték. Ezután ismét elindult a menet. Újpesten csak lépésben haladtunk, sok időbe telt, míg a várba értünk. Ott hatalmas tömeg fogta közre a menetet. A hercegprímás úr kiszállt, majd rövid beszéd után megáldotta a jelenlévőket. Ezután bementünk az Úri utcai hercegprímási rezidenciára.

Galajda Béla, Vajtai Gyula és én a rezidencián maradtunk mint személyi testőrök. Galajda hadnagy a kapuban ellenőrizte, hogy fegyverrel senki se mehessen be az épületbe. Vajtai főhadnagy a társalgóban volt a bebocsátásra. Én a hercegprímás úr ajtaja előtt őrködtem. Az épület előtt volt a harckocsi, a rohamlöveg, a fegyveres őrk... Szünet nélkül érkeztek egyének és küldöttségek, akiket a hercegprímás úr végtelen türelemmel fogadott. Tildy Zoltán többször volt a hercegprímás úrnál, Maléter Pál is jött két törzstiszt társaságában. Magához hivatott mindhármunkat. Megparancsolta, hogy nagyon vigyázzunk a hercegprímás úrra, állandóan legyünk mellette, és teljesítsük a kéréseit.”

Tóth József György visszaemlékezésében ezután leírja, hogy Mindszentytől nagyon sokan kértek interjút, ő azonban előbb tájékozódott a történésekről és a helyzetről rengeteg újságot átolvasva, ugyanis az ávós fogságban minden információtól elzárták őrei. Miután kellőképpen tájékozódott, november 3-án elérkezettnek látta az időt, hogy szózatot intézzon a magyar nemzethez a rádióban. A szózat nagy hatással volt a szabadságáért küzdő magyarságra. Tildy Zoltán személyesen köszönte meg Mindszentynek a beszédet.

„November 4-én hajnalban heves ágyúzásra ébredtünk – kezdi visszaemlékezésében az utolsó Mindszentyvel együtt töltött nap történetét Tóth József György. – A hercegprímás úrral lementünk a ház pincéjébe.

Ott a hercegprímás úr imádkozott a breviáriumából. Többször jöttek, hogy menjen be a Parlamentbe. Szó szerint a következőket mondta: »Nem megyek be a Parlamentbe, ha le akarnak tartóztatni, az otthonomban tartóztassanak le!« Az agyúzás fokozatosan erősödött. Tildy Zoltán közvetlen üzenetére mégis hajlandó volt a Parlamentbe menni... Ekkor

Mindszenty a forradalom idején
(Fotó: <http://mindszenty.hu>)

már majdnem teljesen körül volt zárva a szovjet csapatok által. A hercegprímás úrral a Duna-part felőli oldalon helyezkedtünk el a Parlamentben. A hercegprímás úr itt is imádkozott.

Egy idő után, amikor a szovjetek körülzárták a Parlamentet, ultimátumot küldtek, hogy adjuk át az épületet, ellenkező esetben szétlövik. Egy főtiszt botra tűzött fehér zászlóval kiment, vele szembe jött egy

szovjet tiszt. (Utólag értesültem róla, hogy tábornok volt.) Közben két személy jött hozzánk, és felajánlották, hogy a hercegprímás urat átkísérik az USA-követségre. Rövid tanakodás után a hercegprímás úr elfogadta az ajánlatot.

Mi hárman az idő rövidege miatt úgy döntöttünk, hogy nem megyünk át az USA-követségre. Galajdának is, nekem is a szereteteink Rétságon voltak. Ha akkor mi is átmegyünk, beláthatatlan következménye lett volna a családunkra nézve. A hercegprímás úr áldását adta ránk,

Vitéz Tóth József György ny. alezredes, Szent László-lovag temetése 2006. november 11-én a vörösvári temetőben

köszönetet mondott hármunknak a lelkiismeretes ténykedésünkért, elköszönt tőlünk, és elindult a követségre, miután a reverendáját felhajtogatta.”

Tóth József György és társai néhány nap után gyalog indultak vissza a rétsági laktanyába. 1957 elején Tóth József Györgyöt „létszámcsökkenés címén” leszerelték. Eredeti szakmájában, műszerészként helyezkedett el. De nem sokáig dolgozhatott, letartóztatták, és egy évre elítélték a Mindszenty kiszabadítása miatt indított perben. Pálinkás (Pallavicini) Antalt felakasztották. Tóth József György 1958 júniusában szabadult

Márianosztráról megbélyegzett, büntettet előéletű emberként.

Feleségével és három gyermekével együtt a piliscsabai tiszti lakásból egy kisebb tanácsi lakásba költöztették. Ismét munkába állt, kitanulta a fémnyomó szakmát is, és éjt nappallá téve dolgozott, hogy megélhesenek. 1964-ben amnesztiában részesült: büntetett előéletét törölték. Az igazi igazságtétel azonban a rendszerváltozásig váratott magára. Semmissé nyilvánították a büntetését, visszakapta rendfokozatát, majd századosná, végül nyugalmazott alezredessé léptették elő. Tagjai közé fogadta a Vitézi Rend és a Szent László Társaság, számos kitüntetést kapott, többek között a Szabadságharcos Emlékérmét, az 1956-os emlékérmét és a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét.

1991-ben Mindszenty József koporsóját hazahozták Mariazellből, és az esztergomi érseki kriptában helyezték végső nyugalomra, az esztergomi bazilika altemplomában. Tóth József díszőrséget állt az újratemetéskor a hercegprímás koporsójánál.

Vitéz Tóth József György nyugalmazott alezredes 2005. október 26-án halt meg. Temetésén díszegyenruhás katonák álltak tisztelgő sorfalat, a gyászolók között egykori tisztársai, illetve azok hozzátartozói is lerótták kegyeletüket.

Elsőszülött leánya, Erk Károlyné, vitéz Tóth Ilona Anna büszkén viseli az édesapja után kapott rangot. Minden évben részt vesz Felsőpetényben és Rétságon a Mindszenty koszorúzási emlékünnepségen. Ma városunk egyik új, csendes részén él: két utcányira a Mindszenty utcától. Féltve őrzi, rakosgatja az édesapjától örökölt relikviákat, dokumentumokat. Ezek között is a legféltettebb, amit a hercegprímás ajándékozott halála jeléül egykori szabadítójának: egy díszes szivaros dobozt. Mindkét személyes használati tárgyat Ilona az esztergomi Mindszenty Múzeumnak szánja emlékeként egy nevezetes napnak: 1956. október 30-ának, amikor a történelem egy kimagasló egyházi vezetőt és egy bátor katonatisztet egy lapra, egy erkölcsi magasságba helyezett okulására, példájára későbbi korok magyarjainak.

Fogarasy Attila
(Vörösvári Újság, 2011. március)

Vitézek Pilisvörösváron 1933-ban

Vitézek felsorolása a „Pilishegyvidéki Útmutató. A Pomázi járás községeinek és Szentendre megyei városnak részletes ismertetője. Turista és dunai kalauz (Békásmegyer, 1933)” c. kiadványban:

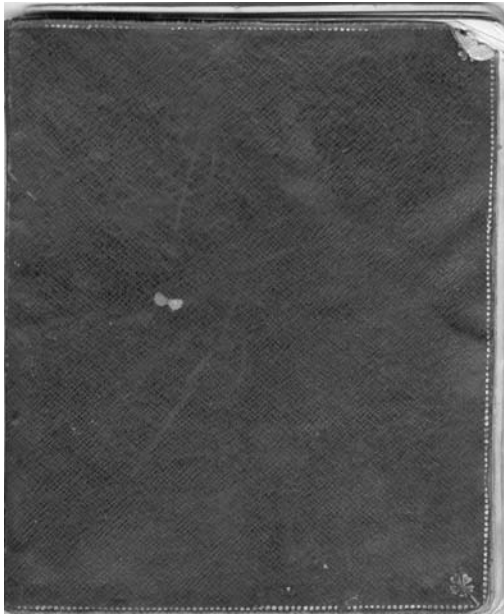
„Vitéz Sinka László bányafőpénztáros, vitéz dr. Szücs Elemér bányahivatalnok, vitéz Ballay József bányafelügyelő, vitéz Zoltán Gyula bányamester, vitéz Petrozsényi Ferenc vágár, vitéz Vörösváry Márton ács, vitéz Ambró N. csendőrtiszth.”

Vitézavatás a Margitszigeten 1926. június 20-án
(Fotó: <http://www.vitezirend.co.hu>)

Dokumentumok, fotók, levelek

Berencsvári (Kralovich) Gyula
I. világháborús harctéri naplója

Berencsvári (Kralovich) Gyula

Kralovich Gyula százados 1906 augusztusában végezte el a nagyváradi hadapródiskolát. 1908-ban nevezték ki hadnaggyá, 1912-ben főhadnaggyá. Az I. világháborúban a kezdetektől fogva részt vett. A szerb fronton egy géppuskás osztag bátor parancsnokaként tüntette ki magát. 1932-ben századosi rangban ment nyugdíjba. Az 1930-as években Be-rencsvárra magyarosította a nevét. A felesége Kullmann Jolán volt, ő hozta létre a polgári iskolát vörösváron. (Kralovich Gyula egy időben rajztanárként dolgozott az iskolában.) A fiuk, ifj. Berencsvári Gyula főhadnagyként harcolt a II. világháborúban, Nyezsiben halt meg 1942 februárjában, mellkaslövés következtében.

A harctéri napló

Mint ismeretes, a Monarchia pontosan egy hónappal a Szarajevói merénylet után, 1914. július 28-án üzent hadat Szerbiának. K. Gy. naplójából kitűnik, hogy ezrede már két nappal a hadüzenet átadása előtt megkapta a mozgósítási parancsot a B. (azaz a balkáni) háborúra. A napló e napon kezdődik. K. Gy. napról napra leírja, miként szerveződött meg, vált frontra szállíthatóvá az általa vezetett géppuskás osztag.

A naplót az I. világháború kitörésének századik évfordulóján átadtam a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárának abból a megfontolásból, hogy ott jobb helye lesz, a témát kutató hadtörténészek számára nagyobb értéket képviselhet, mint egy szekrény mélyén. A naplót a levéltár igazgatója, dr. Bonhardt Attila ezredes meleg hangú levélben köszönte meg.

Ebből idézek most:

„Kralovich főhadnagy naplójából olyan fontos részleteket ismerhet meg az olvasó egy katonai alegység életéből, amelyeket általában nem örökítenek meg a hivatalos dokumentumok. Ilyen pl. annak leírása, hogyan vonul be a tartalékos legénység, hogyan hívják be a lovakat, és hogyan egészül ki hadállományra egy békebeli alegység. Képet kaphatunk

a géppuskás osztagok állományáról, szervezetéről általában, és megismerhetjük a 29/I. géppuskás osztag katonáit is név szerint. Különösen érdekes a szerb front eseményeinek leírása a háború első két hónapjában abból a szemszögből, ahogy azt egy be-osztott tiszt látta. Ezért mind a korszak kutatói, mind a magam nevében köszönöm, hogy az említett írást egy közgyűjteményben helyezte el, és katonai múltunk mindenki által hozzáférhető köz-kincsévé tette. Levéltárunkban lehetőség van arra, hogy a korszak után érdeklődők az életírást tanulmányozhassák, történeti munkájukban feldolgozhatják, hogy ezzel feldolgozott hadtörténelmünk részévé váljon. Adományát még egyszer köszönöm, és ígérem, hogy a naplót és ezzel együtt Kralovich Gyula emlékét a hadtörténelmi levéltárban tisztességgel megőrizzük és gondozzuk.”

Az alábbiakban közlöm azokat a naplórészleteket, amelyeket a Vörösvári Újság „A Nagy Háború szemtanúi” c. cikksorozatában jelentettem meg 2014 júliusában és augusztusában. (A napló szövegében részben megtartottam K. Gy. eredeti helyesírását, rövidítéseit.) Továbbá mellékelem a napló egy izgalmas részének fotómásolatát.

A napló ma megtalálható a Hadtörténelmi Levéltárban (1014 Budapest, Kapisztrán tér 2-4.) a Tgy. 2414. jelzet alatt, illetve elérhető az interneten a Pilisvörösvár Anno helytörténeti gyűjtemény fotóalbumai között az alábbi címen:

<https://picasaweb.google.com/117466439483802036482>

Fogarasy Attila

1914.
július hó

26., vasárnap

Mozgósítási parancs vétele napja

Mozgósítási parancs átvétetett B. háborúra del. 1b 40-kor

1. mozgósítási nap VII./28.

A II., III. tábori és menet géppuskás osztagok részére az állandó osztag kijelölt legénysége a munkálatokat megkezdí.

Dut. 3b-4b-ig az I. osztag ruházatának és felszerelésének kiadása.

4b-tól a tényleges legénység új ruházattal felszereltetik.

Bakancsok szegelenül adattak ki – azok szegelését a kiadás után ki-ki maga végezte.

27., hétfő

Első mozgósítási napot megelőző nap

Dut. 6b-ig a mozg. terv /:munkacédulák:/ szerint minden végrehajtatott.

Del. 7h 45-kor a géppuska vonatanyag felvétele – aznap annak teljes összeállítása.

Tart. legénység átvétele és felruházása.

28., kedd

Első mozgósítási nap

Felruházás. Felszerelés, vonatanyag teljes összeállítása.

Előkészület a városba való kiköltözésre.

Laktanyaberendezés rendbehozatala és rovincsolása.

29., szerda

Második mozgósítási nap

Kiköltözés a városba a VIII. Kun utca 10. szám alá. /:Városi köztisztasági hivatal:/

Laktanyaberendezés átadása a pót zlj. pg.-nak [pótzászlóalj-parancsnokságnak].

Tart. legénység bevonulása, felszerelése.

30., csütörtök

Harmadik mozgósítási nap.

Az osztag hadi állománya eleretett:

[K. Gy. itt felsorolja az osztagba tartozó katonákat.]

31., péntek

Negyedik mozgósítási nap

Legénység beosztása számok szerint. Az osztag végleges megalkotása.

Del. haditáska lőszer felvétele. Lőszer bebederezése.

Dut. tüzéségi anyag felvétele.

Karabélyok és pisztolyok kiadása a legénységnek.

1914.

augusztus hó

1., szombat

Ötödik mozgósítási nap

Legénységi felszerelés teljes rendbehozatala.

Dut. meglevő málbás állatok felszerelésének felülvizsgálása – teljes rendbehozatala.

2., vasárnap

Hatodik mozgósítási nap

Meglevő 12 db. ló átvasalása.

Kezelő legénység által a hadi anyag elcsomagolása. 17. és 19-es lovak kosarainak málbázása.

3., hétfő

Hetedik mozgósítási nap

Dut. 3b-8b. harcszerű lövés Törökbálint mellett.

4., kedd

Nyolcadik mozgósítási nap

9 málbás állat átvétele. E lovak vasalása. Málbanyergek fel-illesztése.

Az osztag legénységi és állatlétszáma teljes. Lovak beosztása.

5., szerda

Kilencedik mozgósítási nap

Del. 8b 30. ünnepélyes eskü a kis Rákoson.

Dut. 5b. élelemadagok felvétele.

6., csütörtök

Tizedik mozgósítási nap

Előkészületek a vasúti szállításhoz. Az osztag minden tekintetben menetkész.

Tiszti poggyász; 19. és 20-as málbás állat átadása a vonat parancsnokának.

Az ezred állománya:

3510 fő /élelm./ 3170 fő /ütk./ 6 géppuska, 222 ló

43 két fogatú jármű, 3 kerékpár

Az ezred augusztus 7-én, pénteken indult el a balkáni frontra, K. Gy. hűen dokumentálja a vasúti szállítást is Budapesttől Szarajevóig. Állomásai: Budapest-Józsefváros, Sárbogárd, Sárszentlőrinc, Nasice, Nova Kapela, Batrina, Brod. Brodban átrakodtak keskeny nyomtávú vasútra és tovább utaztak Derventán át Alipasin Mostba, ahová 10-én érkeztek meg. Kivagonírozás után gyalog indultak a Dvor melletti táborba, ahol hegyi felszereléssel is ellátták őket. 12-én bevonultak Szarajevóba, a Philippovits táborba. Innen hat nap alatt Sokolácon és Rogaticán át a Drina partján lévő Staribrodba meneteltek.

Amikor Szarajevóból elindultak, díszmenetet adtak a Balkán hadsereg parancsnokának, Potiorek tábornoknak, később pedig tábori misén vettek részt, ahol a tábori pap „feloldozta a csapatot”.

Staribrodban találkoztak először az ellenséggel, az ún. komitácsikkal. (Komitácsi = szerb népfölkelő.).

18., kedd

Del. 7b. menet Staribrodig.

Dut. 3h 30-kor az osztag átbajózott a Drinán, s a Drina keleti partján Blace-től északra levő 619-es magaslaton az előőrs felállítást vett, és Stavinszky alezredes parancsnoksága alá helyeztetett az ezredparancsnok úr szóbeli parancsára.

A 619-es magaslaton az osztag tüzérségi tűz ellen is védő földőrzéket készített.

18-ról 19-re virradó éjjel állandóan nyugtalanítatott komitácsi támadás által. Az osztag a tüzet nem vizsgálta, veszteséget nem szenvedett.

Vonat nem érkezve be, egy tartalék élelemadag elfogyasztása rendeltetett el.

Menetrend: I. zlj. a főcsapat élén.

19., szerda

Del. 5h-tól dut. 4h-ig.

A védőállás teljesen megerősítetett és az előterepp olyképp letarol-tatott, hogy az osztag kilövésessel bírt Klasnik – Setici – Pascic irá-nyában.

19-ről 20-ra virradó éjjel a komitácsi támadás ismét megindult.

A tűz nem viszonzotatott, veszteség nem volt.

A későbbiek folyamán azután komoly harcokra, ádáz küzdelmekre is sor került, és K. Gy. érzelemmentes, kizárólag a tényekre, adatokra korlátozódó naplójából is élénk tárulnak a háború borzalmai.

1914.

szeptember

13., vasárnap

Előrenyomulás elrendeltetett.

Csoportosítás:

Tőlünk balra: a 13. ddr. [dandár] nyomul elő.

Tőlünk jobbra: a 10. hegyi ddr.

A 79. ddr. előnyomulási iránya a Bela voda és Leskovica patak közt levő háton át a Kuliste (708) hegytől keletre levő kettős kúp.

Az előrenyomulás del. 7h15-kor megindul.

Dut. 6h-kor a Kuliste előkúpja elfoglalva.

Az ellenség igen nehezen látható, és kiváló födözékekben van.

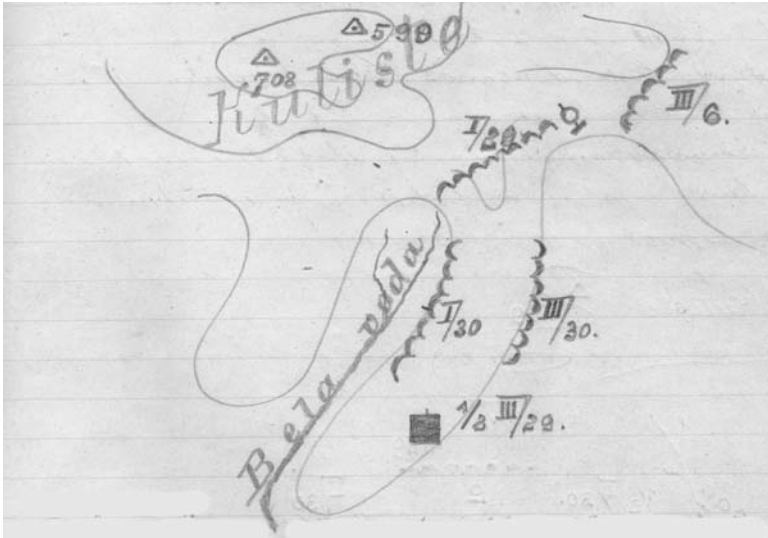
Sötétség beálltával parancs: kitartani.

14., hétfő

A támadás folytattatik. Előzőleg a csapatok rendezettek. Ellenség kétoldalt az erdős háttérrel tüzel. Nem látni semmit.

A III/6. zlj. a tőlünk jobbra levő háton előre jut.

Helyzet del. 8h-kor:

Del. 11h 50-kor a gpo. [géppuskaosztály] a zlj. tűzvonalába bevonul. Egy ízben jobb kilövés miatt állást változtat, és sikeresen támogatja a 4. szd. [század] rohamait. Eltűzeltetik 8000 db. töltény.

Az ellenség visszavonulása után a gpo. tüzelési állásában tovább is megmarad, s védelemre berendezkedik.

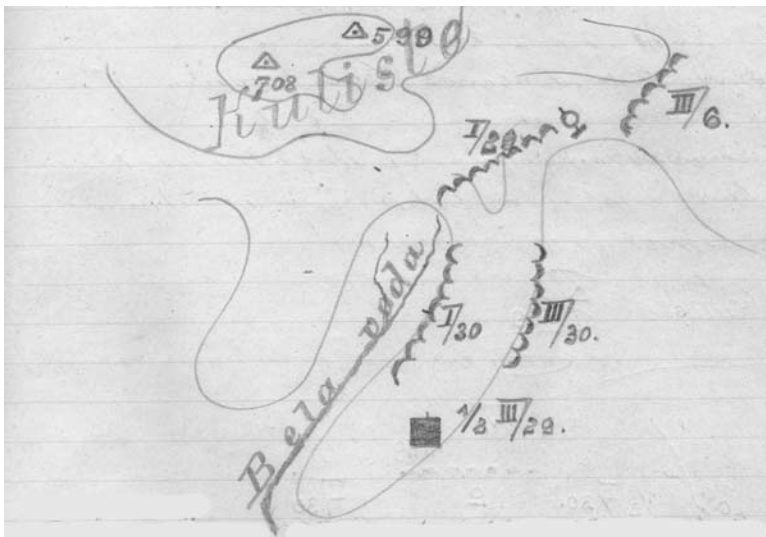
Dut. 5h-kor a támadás folytattatik. Megindulás után azonnal tüzet kap a dombon lévő kukoricásból.

Intézkedés: Löffler (I/29. zlj.) támadása a dombra.

Ellenség csak csekély visszahagyott erő volt, mely visszavonult.

Az I/29. zlj. a magaslaton védelemre berendezkedett. Tőle jobb-ra a Raics zlj.-tól még a 2. szd. is.

Éjjelezés ebben az állásban. Az éjjel teljes nyugalomban telik el.
 A gpo. az ezredparancsnok úr szóbeli parancsára az aznapi állásában
 megmarad, illetve a tartaléknál nyer beosztást.
 Az éj ott csendes.

Hajnalban megsebesült a pihenőhelyen: Horváth Pál honvéd bal
 alkarján gyalogsági lövedéktől.

A tüzelőállás elfoglalásában: Reggel Mihály honvéd jobb könyö-kén
 kézigránáttól.

Lovak közül megsebesült robbanó lövedéktől, s később agyonlövése vált
 szükségessé: Bíbor, Buksi, Baba (állandó lovak – has-lövések).

A napló fotómásolata (2014. szeptember 18-25.)

18. péntek.

Del. 2^h tájban a komitációs küldés ismét megindul.

Del. 4^h 30^z: kor a virradat kezdődik a szerb gyaloglós támadás.

Az egy. kb. 1/2 rty. kőművrajonálban főle kb. 100^x rő lőő ellenséget látiss tűnővel visszavet és kb. 500^x ig tüngel üldör. Láthatólag nagy veszteséget szenved. * *

A támadás minden vonalon visszavetődött.

Del. 8^h 50^z: fél ad ellenséges tüzés a kőművet erős nehé / 12 cm. a / ágyúval csap mell és graváttal lövi.

Del. 9^h 15^z: fél nyíl heves gyaloglós tűz. Az ellenség nagy hátrúto a völgyben gyülekszik a támadásait islőnként megújítja.

Del. 6. és 11^h: kor ad ellenség eredménytelen támadásokat intv.

A tüzéségi tűz az egész napra át tartott.

Graváttó's bal oldalát islőve megbesült Somogyi László főgyvernester. Adatott a h. o. o. n. int.

* Elküldött: 1000 db. töltény.

19. Szombat.

A felelőseket szorgalmas állásuká tétellek
az éjjel felgyámán.

Dr. Egér nap felgyámán ellenszék lát-
ható nem volt.

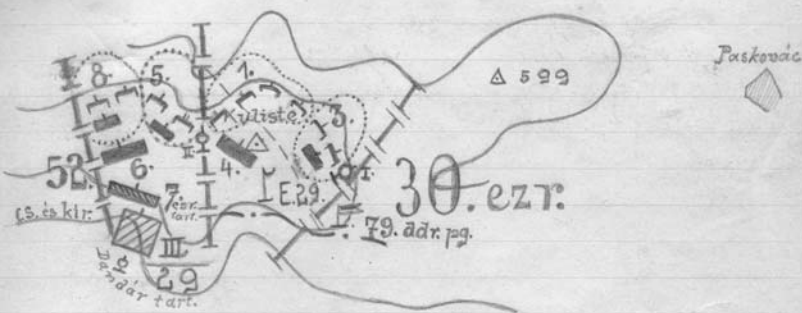
Egyes körökben A néha gyengebb dűren-
seji tűn az égen napon át.

Dr. éjjel felgyámán gyenge komitica
körölköztek.

Egér éjjel esik.

Helyzet a Kulistei 7:708. Δ: |
 1944. szeptember hó 17. - től — -ig.

HELYZET IX/23. dut. 3^h-55^r.

Legenda: 2 védősrakad. in 1-1 sz.
 9 sz. légt. 2 szd. és gpo. av 1. vonalban.
 " " 1 szd. valamint tartalék.
 Az egész rész: 1 szd. erőd tartalék.
 " " 1 szj. és gpo. dandár tartalék.

20. vasárnap.

Tarörök az ellenséges rajronslot seb.
az állás elött 3-500^z fe tálatjád.

Égés napj gyeuzött konkriticsi dűrelés.

D. ut. 11^z tájban hoves dűrelésel az ellen-
ség kisérletet tesz az donk elgyalalására -
silcertdennül.

Stréji nyugodt. -

A dűrelés állásban megfeszült.

Kingler 4. nala dűre, jött körépet újra gyal. töredékül. H. narodt.
Pálker 4. nala dűre. bal kezén lócs gyal. töredékül. F. O. g. int. áradat.
Hlitor 4. nala dűre. bal kezén lócs gyal. töredékül. " " " "

D. ut. 6^z kor Dromm alkáb. megfeszítése
Sestán az h. o. pg.-ot Pabajdi seb. - az
dandár pg.-ot Zhumann ers. - az
vred pg.-ot Paris örmez, - az 1. r. g.
pot. Löffler alvredés megfeszítése
Sestán Körnerdy sds. rette át.

Menet irred bevon.
21. Köfői.

Ar erred parannaként ar menet irred-
fél bevonult Magyar alerbesdes szeri át.

A menet bevonulása egyes részrei bevonul-
nak s belőle ar kiadások addigi veszteségi
pótlékának, - mely hely átlag ar kiadások
intézközt leírásuk a 200 főt meghaladja*.

A nyelv felgyűlésén egyes komitési létesít.
Sut. 1^h 5^h ig ellenséges süreiségi
dúr ar Kulisteri.

Ar addig itt beletett veszteségek a quo-nál
ar kiadásokból bevonultatott subellek úján
a következőkkel pótlhatók.

Arlos, György	1906 -	honr. ar 1. pos. - től
Kiss II. István	1913 - 334	örv. a 3. " -
P. Károly Lajos	1909 - 305	honr. 3. " -
Székely Ferenc	1912 -	" 4. " -
Gata József	1903 - 1086	örv. 4 " röpös

* Ar erred /: menetetbevonul bevonulásaival / leírásuk
= 2984 főt - 288 b' - 6 gippusba.

22. Szekel.

Sel. 11^h 30^z kor a dombrög. irás-
beli parancsot az a 13. ddr.-ról ottkor
van gillő fámardásról.

A fámardás az 5^h 2. erred fámardás-
sámato megindulás után kezdődés meg.

Szt. 12^h kor a ddr. pg. elrendelt
hogy mintán a 13. dombrög az erősbítés-
ket meg nem lepte meg - a fámardás
sorról parancsot elhárított.

Felderítés eredménye:

300^z 10 meppatra elhagyott ellenséges
beadás; 1 gyezein megölték ellenséges
beadás 600^z 10 az állás előtt. Gy. kéjvétel
Δ 599 - nál a gerincen. Szerb dűnység Pas-
korás-mét.

Szt. 5^h 45^z kor a ddr. pg. - tép parancs
erkezte, hogy a fámardás meg ma végre lesz
hejtva. - majd ddr. 6^h 30^z kor hogy csata
hajnalkor. az 5^h 2. erreddel önműködés-
ben - dűnrel való rajta intésel korotva.

Szt. 6^h 55^z kor az ellenség a Kúrtok
ellen gyalogsági és dűnőségét kint tart.

Évrem fínselős av 5. L. söröd is a 80. haw.
dandár álláon allen leerdiditt, - mojd kéisitt
av kerlietki esinsot is köttels.

Évnapon av ontogot av III/29. gysse. -
állásidbann felváltta.

Av osztog dandár tartalés.

Legion fíjel egyes lövésels. Saját csapat
av türeelment reagál.

Kivonat az 208. sz. c. sz. -ből. 18/22.

1. Kifüjtetés.

A C. Légi. 199. sz. alatt megnevezett
az ellenséget. T. sz. alatt hivatali doljait
munkáit és vités magatartását jótalman
kijelenté. és pedig a 2. sz. ért. vitéségi
szemmel a g. sz. lejegyzését:

Egermann Gyula é. m.

Tomogji Sándor f. m.

Kugler Gyula é. m.

Feitler Ignác é. m.

3. Előlejtetés.

F. hó 21. - el:

Kugler Gyula és Feitler Ignác é. m. sz. v. é.
L. Szabó János honf. - fiv. - Alcsúti,
Tomcs és Gerváth László honf. - é. v. - é. v.

23. püerdav.

Del. 9^h 45^h kor ja häimadast av 5^h 2. erred meglekerdi. Del 9^h 45^h kor sojat bal väruy is häimadastga megi ät, - 9^h 55^h kor allensiges türet kas. A gpo. ismät födräya a III gpo. t.

Del. 10^h ig av ell. tüvrisig av Häimaste tüvelöet meglekerdi.

Del. 10^h 50^h kor av 5^h 2. erred vistravomul eredeti ällärdäva. - mire av sojat II. rj is - fekinetel av penvedett vortesegekro / kuitoniseu tüvrisigi tüvel / av eredeti ällärdäva vistravomul.

A ellensig av 5^h 2. erredet häimadja, - a häimadast av ökal väruy möge vomat-kas.

Del. 5^h kor av ällärdäva ät dröt akardärdäva teplekivete, nyonaklar a ddr. pgi paremsa, huj korätki paremsig a kinnere häat häitand.

Del. 5^h 45^h kor av ellensig av 5^h 2. erredet is av sojat balväruy megi häimadast. Dröt ällärdärdäva av vortesegekro eddige ellensigete.

A häimadast vistravomul.

A häimadast ällärdäva av ellensig tüvrisig av nyon ällärdäva häat. - häat häat ällärdäva.

Äjjet vortesegekro tüvrisig ekkel.

24. esütörtök.

Del. 5^h 30^z - t^ho av állás levei külsőre
szivel áramtatott el. 30^z ig, - mejet
del. 6^h - keoz cím gyaloglógi támadás követett.

Az ill. del. 6^h 45^z - keoz helyenkint féleg
av jött pámpyon rohamra indult, - azonban
vidyosen visszavontattott.

Del. 7^h 15^z - keoz av ellenség visszavonult, - a
sziv elcsendesedte.

Del. 8^h 50^z - keoz felváltó rendeltetés el; av
I. sz. - av felváltó a II. sz. A gyo. del. 10^h
keoz felváltott a a dombon tartalékhoz be-
vonult.

Az első vonalban volt legényes körlet és
vitéz magatartásúkat megfigyelte.

Del. 11^h 55^z - keoz av ellenség ismét támadt, -
gyalogi és külsőre szivel; - de visszaverte
del. 12^h 40^z keoz.

Dnt. 3^h 40^z - keoz a balcsányiát gy. támadt.
Av 5^h 20^z erőtét támadtát meg; - av erőtét
csata a 7. sz. követ. A 7. sz. visszavontott
és a támadás sikertelenül dnt. 4^h 50^z keoz
megismételték.

Időjárás: éjjel esett, - reggel hó, - meg del. 9^h - keoz felült

4^h kor az ell. hírnőség a Kúriát kb. 15^h cw
át hirtette.

Dnt. 6^h 20^h kor a kerék nyílt hámszalag
gyal. és hírn. hírrel a Kúriára. 6^h 40^h kor
a hámszalag visszavert.

Dnt. 6^h 53^h kor a hír az egy. roncs
megindult a Crásew kb. 20^h cw át fordult.

Este csak szeszelt hírel. Felhívó, hogy
az ell. hírnőség este csak kocsit vitt és dt.
7^h fél. a hírelt egyáltalán be nem vette. Ezen
környéken - valószínű, hogy a dt. felzárva
egy-egy járó és figyelő azt jelentette, hogy az
ellenes érelt nyugodt felé fordul, az az érelt
kelt, hogy az ellenes itt csak cselét értelt
hogy az csak hirtet, - a rémrel pedig
esetben. Eszmény irányában két h. a hírn.
sége is állhat változtat. Ezt megerősítette
a 80 db. - től 8^h 50^h kor jött értesítés; hogy az
hámszalag nem volt.

Egyen éjjel egyes levelek.

Az 1. kl. pg.-ot a L. prot.-del beavult
Dukovnik Péter néle. vette át

25. péntek.

A gyo. dandár tartalata.

Sol. 3^h 50^t - kor intőkedés kétéltős, legy 5^h
kor az égön rovatem 1 hős tölténygel' díszet
való keinszemle dartsóval; - arbutan a
debr. pg. ért nem engedőjente.

Sol. 4^h 10^t kor az 5^h. évr. felöl, arósett
gyat. hős hallhat; - meg fogam alhat
Feldentésre elöre kildit jászórák jelentős-
leg; 250-300⁺ no. ell. pajzsonal van; meg
de ell. jászórák vanvaló kilditve.
A jászórák egymásra is fűzöltek.

Sol. 12^h kor az ell. koresem kirestün
kerd. seb. 1/2 óráig át gylögi díszet; - meg
12^h 30^t til megvünül.

Sol. 12^h kor az aróat parancsokai gát
Harmis dandár' aleredes nette át.

Dnt. 4^h 30^t - kor gy seb. 20-25^t em át
dand' gylögi dísz; - 6^h kor az 8^h 30^t kor ismét.

Dnt. 9^h kor az debr. pg. parancsok a más-
nepi feldentésre: minden aródtól 1 fűt
dol (mélts 2.) xés kirestün kilditve
kint; megde 5 aró jászórák kilditve.

Fűzöltek 26. óra dol. 7^h kor.

Ar egy fogamain egyes kiresek. - Esső.

Családi levelesláda

Közreadja:
Fogarasy Attila

Nagymamám képeslapja nagypapámnak Polába

A képes oldalon:

Pilisvörösvár. Látkép

A szöveg: „*Mein liebster mahn, komst schon einmal in diese schöne gegend wird es noch lang dauern mein liebster Johann?*”

A címzés-szöveg oldalon:

Levelező-lap

Pecsét: Pilisvörösvár, 915 JUL 10

Címzés:

„*Fetter János*

Mienen forman

S. M. S. Gamma [hadibajó]

Pola

Marine feldpostamt”

Szöveg (betűhíven):

„*P.vörösvár 1915 Julius 10.*

Liebster Johan

*Ich teile dier mit das ich gestern fon dier eine feld karte erhalten hab
Liebster Johan fon Peller Ferentz hab ich auch heute eine karte bekommen*

*Ich bin so weit gesund was ich mein libster auch fon hertzen wunsche
mit gruß deine inigst gelibte Maria*”

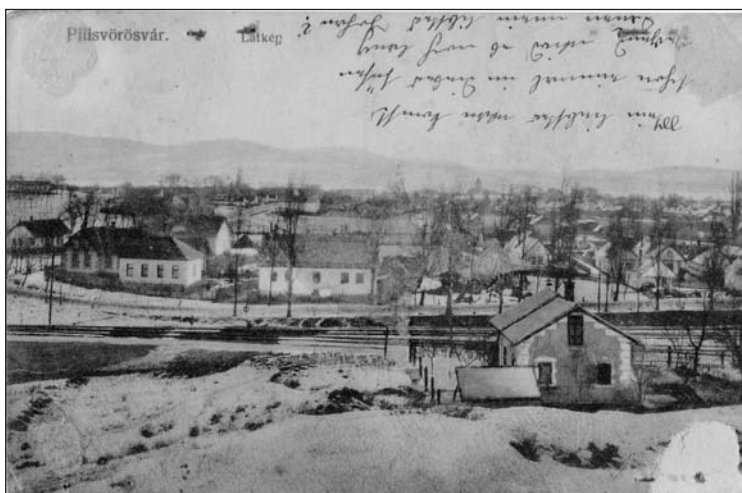
Fordítása (szó szerint):

„*Legkedvesebb János*

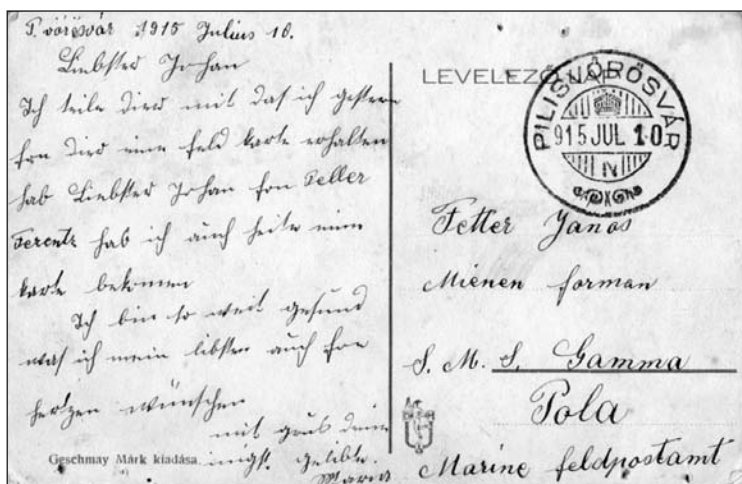
*Tudatom veled hogy tegnap kaptam tőled tábori lapot Legkedvesebb
János Peller Ferenctől is kaptam ma egy lapot*

*Egyébként egészséges vagyok amit legkedvesebbem [neked] is szívből
kívánok*

üdvözlettel a te legbensőségesebben szeretett Máriád”

A képeslap fotóján a Vasút utcát láthatjuk – előtérben egy bakterházzal, a távolban a pilisi hegyekkel

A nagypapa akkoriban a Gamma nevű aknász kiképző hadihajón szolgált kiképző tisztként

A nagypapa katonai feljebbvalójának levele nagymamámhoz

Nagyapám 1917. október 9-én aknarobbanás következtében halt hősi halált egy albániai kikötőben. A haláleset körülményeiről feljebbvalója, Wolf[...] az alábbi levelet írta nagymamámnak:

„K. u. K. Hafenskapitanat Schenjin

Fetter Jánosné, Pilisvörösvár

Október 24-én kelt levelét megkaptam. Kérésének eleget teszek, és tudatom, hogy férje többedmagával járt szerencsétlenül, és azonnal meghalt. Férje holmiját összecsomagoltuk és elküldtük a „Szigetvár” hajóra, abonnan Önnek kézbesíteni fogják. A napokban postautalványon 354 koronát fog kapni, mely összeget kiskorú gyermekének gyűjtöttük. Az adakozók a [olvashatatlan szó] levő tiszték és férjének volt társai. Mellékelve küldök egy fényképfelvételt, mely a szerencsétlenség helyét ábrázolja. Egy főhadnagy úr csinálta és sokszorosította, és az Ön gyermeke javára adta el. Innen gyűlt össze 250 korona; a még küldött 104 korona koszorúmegváltásból ered. Használja fel a küldött összeget gyermeke javára belátása szerint. Wolf[...]?”

A levélhez mellékelte fotó a baleset helyszínéről. Az „Itt” felirat mutatja az aknarobbanás pontos helyét. Apám a fotót megvágta és beragasztotta „Pilisvörösvár története és néprajza” c. könyvének kéziratába

Ketter Jánosné,

Szlisvörösvár.

Oktober 24-ikén kelt levelét meghaptam. Kérésimre kegyet teszek és tudatom hogy férje többet magával járt szerencsétlenül is aronnal meghalt.

Leveliben említett: férje barátjának meghaggtam hogy erjen Ömetk.

Férje holmivait összeccsomagoltuk is elküldöttük a 'Szigetvár' hadihajra, honnan Ömetk kézbesíteni fogják.

A napokban postautalványon 354 koronát fog Kapni, mely összeget Kiskőrű gyermekének gyűjtöttük.

Az adatkörök a ~~megadott~~ levél tisztelet és férjének volt barcai.

Melletteküldök egy fénykép-felvétele, mely a szerencsétlenség helyét ábrázolja.

Egy főhadnagy úr eszmálta is sokszorosította az ön gyermeke javára adta el. Tinnen gyűlt össze 250 korona, a míg elküldötték 104 korona Kőrű megváltásból eredt.

Használja fel a küldött összeget gyermeke javára belátása szerint.

Waldhuber

A feljebbvaló levele nagymamámnak

Schreck Mihály levele szüleihez

Schreck Mihály édesapám nagybátyja volt. Az I. világháborúban tüzér tiszthelyettesi rangig vitte. 1918-ban betegség végzett vele egy orosz kórházban. Betegsége súlyos lehetett, mivel az itt látható levelet sem tudta már saját kezűleg megírni, azt egy „Sofie” nevű ápolónővérnek diktálta le. A levél 1918. október 25-én kelt.

A levél szövege:

„Geliebte Eltern!

Befinde mich krank im Spital, braucht jedoch keinen Angst haben, denn ich befinde mich am Wege der Verbesserung. Der liebe Gott hat mich in seinen Schutz genommen, damit ich euch bald wiedersehen komme. Es grüßt und küßt euch innigst euer dankbarer Sohn, Michael.”

Az ápolónővér utóirata:

„Lieber Herr und Frau Schreck!

Ich schreibe Ihnen im Auftrag ihres Sohnes, da derselbe noch ein bißchen schwach ist, und nicht gerne schreibt. Herzliche Grüße von Schwester Sofie.”

Megjegyzés: A fejezet címlapján Fetter János, Schreck Mihály, vitéz Fogarasy-Fetter Mihályné (szül. Horváth Ibolyka) és vitéz Fogarasy-Fetter Mihály portréja látható. (a szerk.)

Im Faltén $\frac{25}{10}$ 1918

Geliebte Eltern!

bedenke mich krank im, Tittel,
bedenke jeder kann Angst zu
haben, dann ist bedenke mich
am Wege der Hoffnung, der Liebe.
Gott hat mich im seinen Tittel gewonnen
damit ist mich recht bald wieder zu sehen
kann. So ist die Liebe die ich
innigst mich danke
Ihre
Michael.

Schreck Mihály levele, amit Sofie, az ápolónővér vetett papírra. A levelet apám körbevágta, és beragasztotta önéletrása kéziratának I.

Lieber Frau und Frau Schreck
Schreibe den Brief in die Tasche
Schreck, die das alles mich im liebsten
ist, und mich wieder zu sehen
Ihre
Großmutter
Sofie

Az ápolónővér utóirata

**Édesapám tábori levelezőlapja a frontról
pilisszentiváni tanítványának, Schuck Erzsébetnek**

A címzési oldalon: TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP

Pecsét: TÁBORI POSTAHIVATAL 33. 42. X. 17.

Címzés: Szépreményű Schuck Erzsike III. oszt. tanuló
Pilisszentiván, Elemi iskola

Felirat a bal oldalon: Magyarország kitartása és áldozatkészsége teszi győzelmissé fegyvereinket!

Hivatalos feljegyzések: TÁBORI POSTA Sz.: 233/51.
„ELLENŐRIZVE”
194____HÓ____N.
Fogarasi zls.

(Apám saját maga ellenőrizte hivatalosan a levelet.)

A feladó: Neve: Fogarasi Mihály

Rendfokozata: zászlós

A tábori posta száma: 233/51.

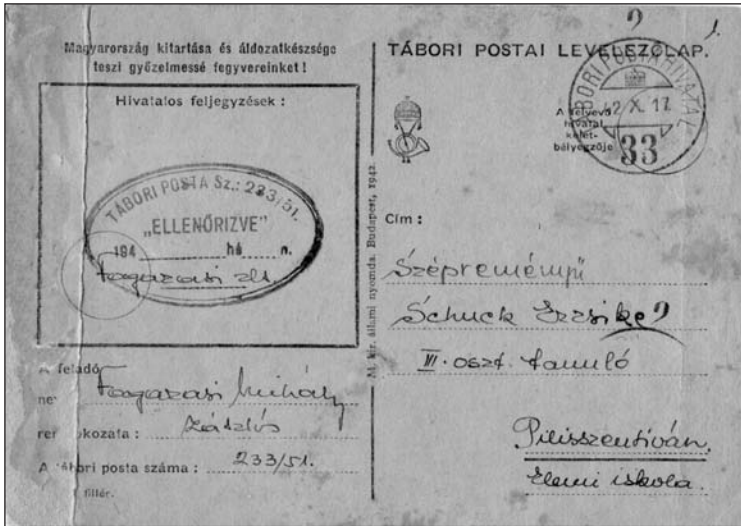
Szöveg:

„13., 1942. X. 13.

Kedves Erzsikém!

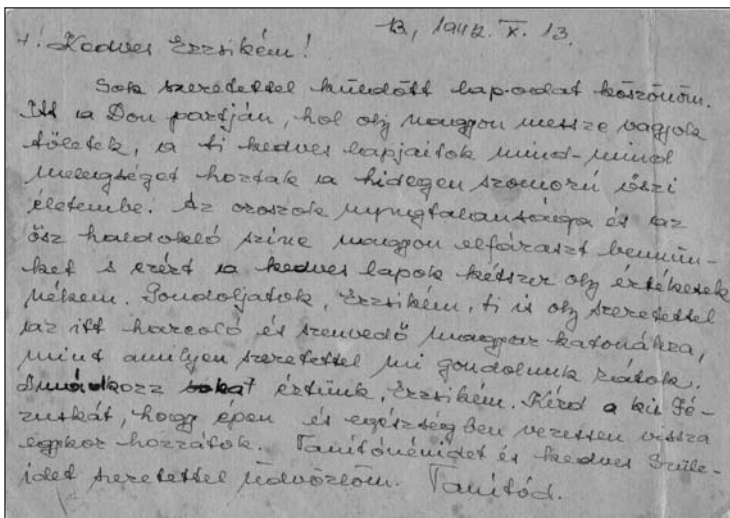
Sok szeretettel küldött lapodat köszönöm. Itt, a Don partján, hol olyan nagyon messze vagyok tőletek, a ti kedves lapjaitok mind-mind melegséget hoztak a hidegen szomorú őszi életembe. Az oroszok nyugtalansága és az ősz halálközlő színe nagyon elfáraszt bennünket, s ezért a kedves lapok kétszer oly értékesek nékem. Gondoljatok, Erzsikém, ti is oly szeretettel az itt harcoló és szenvedő magyar katonákra, mint amilyen szeretettel mi gondolunk rátok. Imádkozz sokat értünk, Erzsikém. Kérd a kis Jézuskát, hogy épen és egészségben vezessen vissza egykor hozzátok. Tanító nénidet és kedves Szüleidet szeretettel üdvözlöm. Tanítód.”

A címzett, Schuck Erzsike később rokonunkká vált a feleségem révén:

ő volt édesapjának a nővére. A levelezőlapot egy alkalommal

Édesanyám levele édesapámnak (1945., Németország, az oroszok elől menekülve)

„Édes Apácska!

A vagon nyomorúságában ért utol a végzet. Jobb is talán már most elpusztulni, mert Isten tudja, mi várna még ránk.

Szerettem volna még egyszer találkozni Veled. Még a 2. szerelvényben bittem, de a harmadik szerelvény már nem a mi számunkra hozza meg a régen vártakat. Nyomorult vagonlakás, Zoltánka tüdőgyulladás-sal hörög mellettem, lebet, hogy egy-két napig még él. Hogy mit érzek? Talán semmit. Itt már megszűnik minden emberi érzés. Meg fogod érteni, hogy nem tehettem mást, mint [hogy] Zoltánka után menjek. Eddig még volt cél, értelem ebben a borzalmas élethalál-küzdelemben, de Zoltánkával megszűnt minden, és az én életem is. Bocsáss meg, bármennyire is szerettelek, Édes, nem bírom tovább ezt az egyedüllétet. Sokat kínlódtam, míg ide értem. Ne vádold magad, emberi sors, így kellett ennek lenni. Tudom, hogy fájni fog a szíved utánunk, de próbáld megnyugodni és újra boldognak lenni. Isten veled, Apácska!

Nem volt más papírom.”

1945 októberében a Nagyvárad Hadapródiskolát, ahol édesapám nevelőtisztként szolgált, három transzporttal – a tisztekkel és családjaikkal együtt – Németországba menekítették az orosz front elől. Az első csoporttal édesanyám és fél éves bátyám is elindult. A harmadik csoporttal ment volna édesapám is, de az utolsó pillanatban ennek a csoportnak az indulását elhalasztották. Apám és édesanyám így elszakadtak egymástól a háborús zűrzavar kellős közepén. Menekülés közben édesanyám kétségbeejtő helyzetbe került, éhezve, fázva, a csoporttól lemaradva, karjában beteg kisgyermekével, a reményt feladva írta meg fenti levelét születési anyakönyvének hátoldalára.

Végül minden jóra fordult, édesapám szerencsésen rájuk lelt a csehországi Égerben egy laktanyában, és a bátyámat is meggyógyították egy amerikai katonai kórházban. Így később mindnyájan hazatérhettek...

Fényképalbum

Braun József

Bruckner György

Dobozy Gyula (elől, bal oldalt a második) és bajtársai

**Dobozy Gyula (elől, bal oldalt)
és bajtársai**

Gechter Márton

Fortstner Györgynek címzett képeslap

Halmschlager György

Ismeretlen katona

Ismeretlen katonák

Kimmel Ferenc

Klotz Ferenc

Konyhások (x-szel jelölve Mirk János)

Manhertz János

Markos Mátyás

Mauterer József

Nick András

Mészárosok

Mirk János (elől, jobb oldalt) fogságban (?)

A fényképalbum nyitó oldalán Mirk István fotója látható.

Peregi (Preszl) István (a kép jobb szélén) és bajtársai

A képen jobbról balra: Preszl István, Preszl György,
Preszl András, Ziegler Mátyás

Schreck András és bajtársai karácsonykor a kaszárnyában

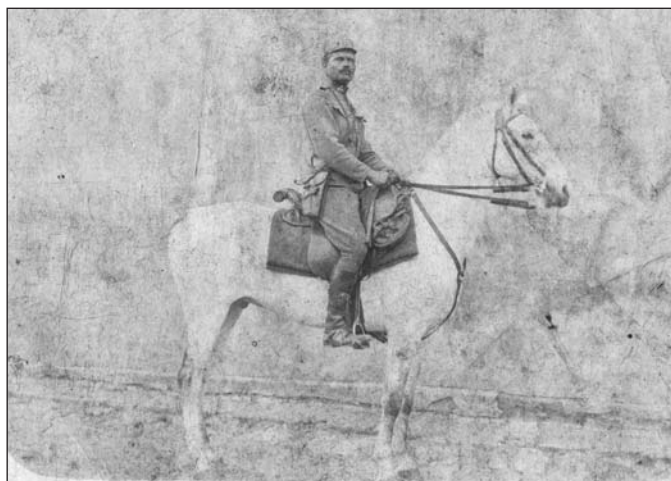
Schreck András tüzér

Schreck András és Mirk Anna

Schreck András (x-szel jelölve) és bajtársai a kaszárnyában

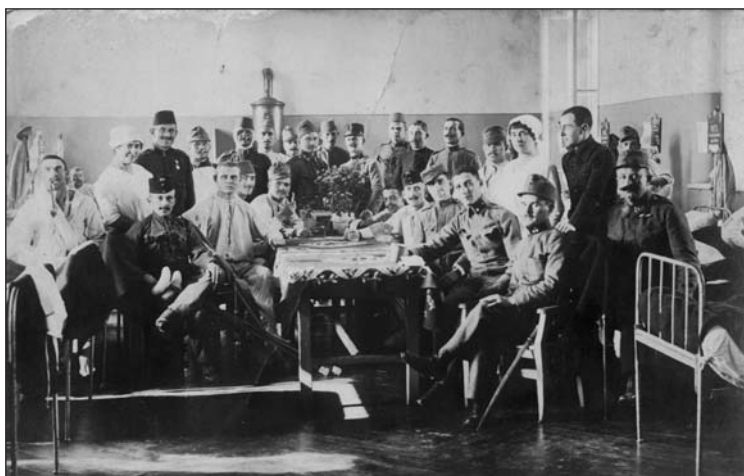
Schreck András

Schreck József

Schuck János

Steckl Máttyás (jobb oldalt ül) a kórházban

Steckl Máttyás (jobb oldalt) a táborigonyhán

Steckl Máttyás (álló sor, bal oldalt) a táborigonyhán

Szauer János

Tüzérek (Müller István és bajtársai)

Világháborús emlék: Stecki Máttyás

Tartalomjegyzék

Dr. Szabó Dezső: Szakmai előszó helyett	6
Fogarasy Attila: A szerkesztő előszava	8

SZEMÉLYES TÖRTÉNELMÜNK

I. Világháborúk, hadifogság, málenkij robot.....	11
Hősök könyve.....	12
A katona búcsúlevele.....	16
„Bajtárs, segíts!” A 32. gyalogezred a Don-kanyarban.....	20
Wie das Leben nach der Besetzung im Jahre 1945 begonnen hat	26
Valahol Oroszországban. A Kimmel házaspár igaz története	29
Szerencsecsillagok fényében. Bruckner Sándor világháborús útjai	34
Szomszédok a vérzivatarban. Marci bácsi és János bácsi	38
A hősök emléke.....	43
Magyar temetők Oroszországban	45
„Nem múlnak el, kik szívünkben élnek”. 1944 fekete karácsonya.....	50
Magyar katonai temető a Kárpátokban	57
A bonchidai kastély utolsó lakója	59
Emlékezés a bombatámadás áldozataira	67
Békévé oldó emlékezés	71
Háborús idők.....	76
36 hónap fogságban.....	80
Bandi bácsi mesél.....	83
Üdvöz légy, Szabadság! Janka András visszaemlékezése.....	86
Hideg napok Oroszországban. Simon János naplója	89
A lezuhant Mustang.....	93
Egy kis történelem.....	95
A vörösvári országzászló	97
Amikor a háború erre járt.....	100
Hideg napok	103
Das Holocaust-Denkmal	105

Az elpusztított vörösvári zsidók	107
Málenkij roboton Ukrajnában.....	109
A Hősök szobra	117
Az I. világháború hősi halottai.....	123
A II. világháború hősi halottai.....	125
II. Szemelvények Juth Károly önéletírásából.....	129
„Davaj csaszil!”	130
Élet a szovjet hadifogolytáborban.....	134
Magyar hadifoglyok egy szovjet kolhozban.....	140
Karácsony a fogolytáborban	144
Hazatérés a fogolytáborból	147
III. Rákosi-kor, forradalom és szabadságharc	153
Személyes történelmünk	154
Corvinisták a Pilisben.....	157
Karabélyokkal az orosz tankok ellen	159
Turbógenerátorral a békéért.....	163
Meghalt a hazáért.....	168
A béketábor legfőbb óre.....	173
1956 Vörösváron	181
Erinnerungen an 1956 in Werischwar	188
IV. Vitézek	191
Vitézek Vörösváron.....	192
Vitéz Vörösvári Márton és fia, vitéz Vörösvári József	193
Vitéz Petrozsényi Ferenc	197
Vitéz Wenczl Mihály.....	202
Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály	205
Vitéz Koczka Ferenc és vitéz Koczka Gábor.....	208
Aki Mindszentyt kiszabadította: vitéz Tóth József György	211
DOKUMENTUMOK, FOTÓK, LEVELEK	
Berencsvári (Kralovich) Gyula I. világháborús harctéri naplója.....	219
Családi levelesláda.....	241
Fényképalbum	251

ÓTHON A VILÁGBAN

Honismereti könyvsorozat

A sorozatban eddig megjelent:

Dr. Réthy Zoltán:

Én így imádkozom. Összegyűjtött versek
Pilisi Alkotó Kaptár Egyesület, Pilisvörösvár Város
Önkormányzata, Pilisvörösvár, 2008.

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály önéletírása

Pilisvörösvár Város Önkormányzata, Pilisvörösvár, 2009.

Fogadj szívedbe. Portrékötet négy pilisvörösvári képzőművészről
Pilisi Alkotó Kaptár Egyesület, Pilisvörösvár, 2010.

Fogarasy Attila, Sax Ibolya:

„Hol sírjaink domborulnak”. Temetők könyve, Pilisvörösvár
Német Nemzetiség Önkormányzat, Pilisvörösvár, 2011.

Bányai-Braun József:

Életem története

Bányai József, Pilisvörösvár, 2012.

Zs. Dobozy Erzsébet (Tuti néni)

Régi és új utak. Válogatott írások

Pilisvörösvár Város Önkormányzata, Pilisvörösvár, 2015.

A könyv szerkesztése során segítséget nyújtottak:

Dr. Mirk Mária
Fetter Ferencné

A fényképalbum fotóinak összegyűjtésében segítettek:

Gromon Andrásné
Hoffer Károlyné
(Zs. Dobozy Erzsébet)
Kimmel Ferencné
Selymesi Ferenc
Szauer Rezsőné
Zsámboki Szabolcs

A kötéstáblán I. világháborús képeslapok láthatók.
(Forrás: internet)

Tördelés, tipográfia, borítóterv:

Fogarasy Attila

Nyomdai munka:

Artgrafik Grafikai Stúdió
1131 Budapest, Jász utca 156.

Megjelent 300 példányban.